

รายงานการวิจัย

เรื่อง

เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน :

กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว

The Networking of Cultural Tourism based on the Buddha's Footprints in
ASEAN Countries: A Case Study of Thailand and Lao

โดย

พระมหายุทธนา นรเชฏฐ์, รศ.ดร.

พระเจริญ วฑฒโน, ผศ.ดร.

ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766002

รายงานการวิจัย

เรื่อง

เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน :

กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว

The Networking of Cultural Tourism based on the Buddha's footprints in
ASEAN Countries: A Case Study of Thailand and Lao

โดย

พระมหายุทธนา นรเชฏฐ์, รศ.ดร.

พระเจริญ วฑฒโน, ผศ.ดร.

ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766002

Research Report

The Networking of Cultural Tourism based on the Buddha's footprints in ASEAN Countries: A Case Study of Thailand and Lao

BY

Assoc. Prof. Phramaha Yutthana Narajettho, Ph.D.

Asst. Prof. Phra Charoen Vatdhano, Ph.D.

Dr. Jutharat Thonginchan

Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2566

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800766002

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ และเจริญพรขอบคุณ ผู้มีส่วนสนับสนุนทำให้โครงการวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ประกอบด้วย พระธรรมวัชรบัณฑิต (สมจินต์ สมมาปัญญา), ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระเทพวิทยารจารย์ (เทียบ สิริญาโณ), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิพย์ อาภากร), รศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ท่านเจ้าอาวาสวัด ผู้ช่วยเจ้าอาวาสและเจ้าหน้าที่ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดและผู้ช่วยอาวาสวัด เจ้าหน้าที่ประจำพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ท่านเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส วัดพระพุทธบาทสัรอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ท่านเจ้าอาวาสวัดสระมรกตและเจ้าหน้าที่ของวัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุฮาฮาม เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ดร.คำวอน บุญยะพอน ผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลพระพุทธศาสนานครหลวงพระบาง (วัดสุวรรณคีรี) ท่านนายบ้านและกรรมการวัดพระธาตุพูสี พระมหานพรัตน์ อภิขชโว นักจัดการทั่วไป สถาบันพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะเป็นพระภิกษุของพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ที่อำนวยความสะดวกด้านการติดต่อประสานงาน แก่คณะผู้วิจัยด้านการดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัย พระมหาดวงทิพย์ ปรียัตติธารี, ดร. อาจารย์ประจำวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (IBSC) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหลวงจอมคำและคณะภิกษุสงฆ์วัดพระธาตุหลวงจอมคำ นครเชียงตุง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ ที่ช่วยรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารและดำเนินการทำเว็บไซต์และวิดีโอเผยแพร่งานวิจัยและดำเนินการวิจัยพื้นที่กับคณะผู้วิจัย และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกรูปทุกคน ที่อำนวยความสะดวกในการทำวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

คณะผู้วิจัยขออนุโมทนาเจริญพรขอบคุณ โดยเฉพาะคุณพ่อร้อยตำรวจตรี ทวี สุกุลทองดี โยมบิดาของอาจารย์ ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ ที่ได้เดินทางร่วมกับคณะผู้วิจัยทุกครั้งทั้ง ๕ แห่ง ทั้งในประเทศไทยและประเทศลาว ทำให้โครงการวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี หากมีข้อบกพร่องใดที่ปรากฏในรายงานวิจัยฉบับนี้ คณะผู้วิจัยขอภัยเป็นอย่างยิ่งและยินดีรับฟังคำแนะนำจากผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อปรับปรุงแก้ไขต่อไป

คณะผู้วิจัย

พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, รศ.ดร.

พระเจริญ วฑฒโน, ผศ.ดร.

ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์

ชื่อโครงการวิจัย:	เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว
ผู้วิจัย:	พระมหายุทธนา นรเชษฐ ฐ.ศ. ดร. พระเจริญ วฑฒโน, ผศ. ดร. และดร. จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์
ส่วนงาน:	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทว.)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์รอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว ๒) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว ๓) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาตามรอยพระพุทธบาทสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืน ในประเทศไทยและลาว วิธีการวิจัยเป็นวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพ แบบภาคสนาม ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัย ด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในพื้นที่แห่งละ ๕ คน รวม ๒๕ รูป/คน และการประชุมกลุ่ม พื้นที่สำหรับการวิจัยมีจำนวน ๕ แห่ง ในประเทศไทย ๔ แห่ง และประเทศลาว ๑ แห่ง

ผลการวิจัยพบว่า

(๑) รอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว จำนวน ๕ แห่งที่เป็นกรณีศึกษา มีประวัติความเป็นมา มีความสำคัญที่แตกต่างกัน และมีหลักการพัฒนาที่สอดคล้องกับแนวคิดการสร้างเครือข่าย คือด้านการบริหารจัดการ การบริการนักท่องเที่ยว และการสนับสนุน และสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือมีสิ่งดึงดูด การเข้าถึงง่าย มีสิ่งอำนวยความสะดวก มีที่พัก มีกิจกรรม และมีบริการในพื้นที่แก่นักท่องเที่ยว ทำให้สถานที่ทั้ง ๕ แห่งนี้ กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของท้องถิ่น ของประเทศและของโลกโดยมีรอยพระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ

(๒) กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาวพบว่า มีการพัฒนาทั้งด้วยศักยภาพของตนเองและการร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก ทำให้รอยพระพุทธบาทได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการพัฒนาอาคาร และสถานที่โดยรอบ เพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล หน่วยงานหรือองค์กรในพื้นที่ และนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศที่เดินทางมาเยี่ยมชมในแต่ละปี

(๓) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาตามรอยพระพุทธบาทสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืน พบว่า แต่ละแห่ง มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เป็นรูปธรรม สรุปได้ ๕ แนวทาง ได้แก่ การเชื่อมโยงเชิงสากล การเชื่อมโยงแบบมีส่วนร่วม การเชื่อมโยงกับความเชื่อความศรัทธาที่เกี่ยวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก การเชื่อมโยงเชิงโบราณคดี และการเชื่อมโยงกับความเป็นมรดกโลก

Research Report Title: The Networking of Cultural Tourism based on the Buddha's footprints in ASEAN Countries: A Case Study of Thailand and Lao

Researchers: Assoc. Prof. Phramaha Yutthana Narajettho, Ph.D.
Asst. Prof. Phra Charoen Vatdhano, Ph.D.
Dr. Jutharat Thonginchan

Department: Faculty of Buddhism,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2566 / 2023

Research Scholarship Sponsor: Thailand Science Research and Innovation Fund

Abstract

This research project had three objectives; (1) to study and analyze the important Buddha's footprints in Thailand and Lao, (2) to analyze the process of the networking of cultural tourism in Thailand and Lao, and (3) to synthesize the guideline of conservation and development of the Buddha's footprints to constructive and sustainable connect the networking of cultural tourism in Thailand and Lao. The research methodology was qualitative research with the documentary study and the field study by using observation, in-depth interviews with the 5 key informants of each place, and focus group discussion. The research fields consist of 5 areas: Thailand 4 places and Lao 1 place.

The research result found that;

(1) The 5 important Buddha footprints in the field areas had different backgrounds, importance and the development principles corresponding to the concept of networking in 3 dimensions: Management, tourist service, and supporting. And then they correspond to the concept of cultural tourism into these factors: Attraction, accessibility, amenities, accommodation, activities, and ancillary service. These factors impacted the 5 Buddha's footprints become to the popular cultural tourism place of local, countries and world based on the Buddha's footprint.

(2) For the development of networking cultural tourism in Thai and Lao, it was found that there was internal potentiality and cooperation with the external organization.

These factors impacted to continued development of the Buddha's footprints both buildings and contextual places to respond to the needs of people and organizations in the local community and tourists both of internal and overseen countries who came to visit each year.

(3) For the guideline of conservation and development of the Buddha's footprints to constructive and sustainable connect the networking of cultural tourism in Thailand and Lao, it was found that there were five ways of conservation and development into 5 connections: International connection, participative connection, faith connection according to the Buddha traveled around the world, archeological connection, and connection with the world heritage.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญแผนภูมิและตาราง	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๕
๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย	๙
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๑
๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้อง	๑๑
๒.๑.๑ แนวคิดการสร้างเครือข่าย	๑๑
๒.๑.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	๑๔
๒.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	๒๑
๒.๒.๑ ทฤษฎีเครือข่าย	๒๑
๒.๒.๒ ทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๒๕
๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓๐
๒.๔ บริบทรอยพระพุทธรูปบาทในประเทศไทยและลาว	๔๒
๒.๕ สรุป	๕๖
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๕๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๕๘
๓.๒ พื้นที่การวิจัย	๕๘
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๖๐

๓.๔ การรวบรวมข้อมูล	๖๑
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๓
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย	๖๔
บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย	๖๕
๔.๑ รอยพระพุทธรูปที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว	๖๕
๔.๒ กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว	๗๘
๔.๓ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาารอยพระพุทธรูปเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว	๘๓
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย	๙๖
บทที่ ๕ สรุปการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๐๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๔
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๑๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๕
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๒๕
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	๑๒๖
๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๑๒๗
บรรณานุกรม	๑๒๙
ภาคผนวก ก หนังสือแนะนำ	๑๓๕
ภาคผนวก ข แนวคำถาม	๑๔๓
ภาคผนวก ค ภาพประกอบ	๑๔๗
ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ให้ข้อมูล	๑๖๙
ภาคผนวก จ ประวัติผู้วิจัย	๑๗๔

สารบัญแผนภูมิและตาราง

แผนภูมิที่ ๑.๖ : กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๐
แผนภาพที่ ๒.๑.๕ : กระบวนการสร้างเครือข่าย	๑๓
แผนภาพที่ ๒.๒.๓ : หลักการของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๑๖
แผนภูมิที่ ๒.๒.๕ (๑) : กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๑๙
แผนภาพที่ ๒.๒.๕ (๒) : องค์ประกอบการประยุกต์ด้านการท่องเที่ยว	๒๐
ตารางที่ ๓.๖ : สรุปกระบวนการวิจัย	๖๔
แผนภาพที่ ๔.๒.๓ : แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร	๘๗
แผนภาพที่ ๔.๒.๓/๒ : แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี	๙๐
แผนภาพที่ ๔.๒.๓/๓ : แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระพุทธรูปสร้อย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	๙๒
แผนภาพที่ ๔.๒.๓/๔ : แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี	๙๔
แผนภาพที่ ๔.๒.๓/๕ : แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	๙๖
แผนภาพที่ ๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย	๙๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญ

รอยพระพุทธรูป คือภาพประติมากรรมที่แสดงรอยจารึกคล้ายกับรอยเท้าของพระพุทธเจ้า ซึ่งเชื่อกันว่าพระพุทธองค์ได้ทรงประทับจารึกไว้ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น เพื่อให้บุคคลอื่นได้รู้ ได้เห็น ถึงลักษณะที่แสดงถึงตัวตนของพระองค์ เช่น กรณีที่พระพุทธองค์ แสดงให้ปรากฏแก่พราหมณ์และนางพราหมณ์ผู้เป็นบิดามารดาของนางมาคันทียา ที่มีความประสงค์จะยกนางมาคันทียาให้เป็นภรรยาของพระองค์^๑ เป็นต้น รอยพระบาทของพระพุทธเจ้านั้น มีลักษณะเฉพาะพิเศษที่สำคัญ คือเป็นรอยที่พระองค์ได้อิฐฐานแล้วจึงประทับไว้ คือย่อมปรากฏในสถานที่พระพุทธองค์ได้อิฐฐานและเหยียบประทับไว้ และพระองค์ประสงค์เพื่อให้ใครเห็นผู้นั้นก็จะเห็น สัตว์ทั้งหลายมีช้างเป็นต้น ก็ไม่สามารถทำให้รอยเท่านั้นเลอะเลือนได้ ฝนก็ไม่สามารถชะล้างได้ ลมก็ไม่สามารถพัดพาสิ่งต่าง ๆ มากลบทับมิให้ปรากฏได้

รอยพระพุทธรูปที่ได้รับการยืนยันและเชื่อกันว่า เป็นรอยพระบาทของพระพุทธรูปที่แท้จริง มีอยู่ ๕ แห่ง ได้แก่ (๑) รอยพระพุทธรูปที่เขาสุวรรณมาลิก (ที่เขากัยคีรี ศรีลังกา) (๒) รอยพระพุทธรูปที่เขาสุวรรณบรรพต (เขาสัจจพันธ์ วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี) (๓) รอยพระพุทธรูปที่เขาสุมณภูมียอดเขาอาดัมพิก เรียกว่าศรีปาหะ (เมืองนาลันธานี ศรีลังกา) (๔) รอยพระพุทธรูปที่แม่น้ำนมมทา (บ้างเชื่อว่าที่ประเทศอินเดีย เรียกว่าแม่น้ำเนรพุททา บ้างก็เชื่อว่าอยู่ที่เกาะแก้วพิสดาร แหลมพรหมเทพ จังหวัดภูเก็ต ประเทศไทย) และ (๕) รอยพระพุทธรูปที่โยนกบุรี (คือพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่)^๒

โดยเฉพาะรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมณภูมียอดเขาอาดัมพิก ที่เรียกว่า ศรีปาหะ เมืองนาลันธานี ประเทศศรีลังกานั้น นอกจากพุทธศาสนิกชนทั่วไป ทั้งในประเทศอินเดีย ศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา และประเทศไทย จะเชื่อว่าเป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าแล้ว ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาคริสต์ยังมีความเชื่อความศรัทธาเคารพนับถือต่อรอยพระบาทแห่งนี้ด้วย แต่มีความเชื่อที่ต่างจากความเชื่อของพุทธศาสนิกชน โดยชาวฮินดูหรือผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า เป็นรอยเท้าของพระคิเว ชาวมุสลิมหรือผู้นับถือศาสนาอิสลาม เชื่อว่าเป็นรอยเท้าของมนุษย์คนแรกของโลก คืออาดัม เขาได้

^๑ พระพุทธโฆสะ วจนา, ธมมปทภูฏกถา (ทูติโย ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร :มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๙.

^๒ “ความเชื่อ ตำนานเรื่องรอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่ง ตามพระไตรปิฎกและความเชื่อต่าง ๆ”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.faiythathistory.com> [เข้าถึงข้อมูล ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖]. และพระศาสนโสภณ. สวดมนต์แปล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๔๑.

เหยียบรอยเท้าไว้บนยอดเขาแห่งนี้เป็นครั้งแรก เมื่อครั้งที่ถูกขับไล่ออกจากสวรรค์ ส่วนชาวคริสต์หรือผู้นับถือศาสนาคริสต์ เชื่อว่าเป็นรอยเท้าของนักบุญเปโตร ซึ่งเป็นนักบุญที่สำคัญคนหนึ่งของศาสนาคริสต์ที่ได้เดินทางแสวงบุญ ณ ยอดเขาแห่งนี้ และได้เหยียบรอยเท้าไว้^๓

แต่ในอรรถกถาปุณณิวาสสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ สฬายตนวรรค ได้กล่าวถึงรอยพระบาท ๒ แห่งที่พระพุทธเจ้าได้ประทับไว้ด้วยพระองค์รอยไว้ด้วยพระองค์เอง แห่งที่หนึ่ง ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา พระพุทธองค์ได้ประทับไว้ตามคำทูลของพญานาค เพื่อไว้ให้หมู่นาคทั้งหลายได้กราบสักการะ แห่งที่สองที่เชิงเขาสัจจพันธ (สันนิษฐานว่าคือเขาสุวรรณบรรพต จังหวัดสระบุรี ประเทศไทย) พระพุทธองค์ได้ประทับรอยพระบาทไว้ตามคำทูลของนักพรตสัจจพันธ ดังข้อความว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบทเจดียร์อยพระบาท ไว้ที่ฝั่งแม่น้ำนัมมทา รอยพระบาทนั้น เมื่อคลื่นซัดมาก็ถูกปิด เมื่อคลื่นเลยไปแล้วก็ถูกเปิด กลายเป็นรอยพระบาทที่ถึงสักการะอย่างยิ่ง เมื่อพระศาสดาทรงออกจากนั้นแล้วก็เสด็จถึงภูเขาสัจจพันธ ตรัสกับพระสัจจพันธว่า มหาชนถูกเธอทำให้จมลงในทางอบาย เธอต้องอยู่ในที่นี้แหละ แก่ลัทธิของพวกคนเหล่านี้เสีย แล้วให้พวกเขาดำรงอยู่ในทางพระนิพพาน แม้ท่านพระสัจจพันธนั้นก็ทูลขอสิ่งที่จะต้องบำรุง พระศาสดาก็ทรงแสดงรอยพระบาทไว้บนหลังแผ่นหินทิบ เหมือนประทับตราไว้บนก้อนดินเหนียวสดๆ ฉะนั้น ต่อจากนั้นก็เสด็จไปถึงพระเชตวันทีเดียว^๔

พระพุทธบาทที่ปรากฏในสถานที่ต่างๆ ของประเทศไทย แสดงให้เห็นว่าคนในสมัยโบราณได้ร่วมกันสร้างรอยพระพุทธบาทขึ้นมาในสถานที่สำคัญของตนเอง เพื่อให้เป็นสถานที่เคารพสักการบูชา เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจแล้ว พยายามอธิบายถึงความสำคัญ และความศักดิ์สิทธิ์ของสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นมานั้น โดยการแต่งตำนานเชื่อมโยงกับประวัติของพระพุทธเจ้าขึ้นมา เพื่อเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นมานี้ ซึ่งค่อนข้างจะได้ผลดีมาก เพราะเมื่อกาลเวลาผ่านไปหลายร้อยหลายพันปี ตำนานเรื่องเล่าเหล่านั้นก็ได้กลายเป็นเรื่องจริง ในความรู้สึกของคนโดยทั่วไป ไม่มีใครกล้าปฏิเสธถึงความเป็นจริงของตำนานเหล่านั้นได้ และตำนานก็ได้มีส่วนสำคัญในการทำให้รอยพระบาทเหล่านั้นมีคุณค่าและมีความสำคัญ ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แทนของพระพุทธเจ้า ถึงแม้ว่า รอยพระพุทธบาทจะมีคุณค่าและความสำคัญที่แสดงให้เห็นถึง การมาถึง และความดำรงอยู่อย่างมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย หรือประเทศต่างๆ ในกลุ่มอาเซียนที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างกันแต่ยุคสมัยตั้งแต่อดีตจนถึง

^๓ Markus Aksland, **the Sacred footprint: A cultural History of Adam's Peak**, first published, (Bangkok: Orchid Press, 2001), p.41.

^๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗) (ม.อ.อ ปปญจ ๔/๓๙๕ - ๓๙๗).

ปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาททั้ง ๔๙๑ แห่งในประเทศไทย และ ๒๒ แห่งในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ยังขาดความสมบูรณ์ ไม่ได้เชื่อมโยงกันและมีอยู่อย่างกระจัดกระจาย และยังไม่มีการหรือหน่วยงานใดจัดระบบข้อมูล เชื่อมโยงข้อมูลและเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชนหรือสังคมอย่างสร้างสรรค์และอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่มีรูปแบบ และองค์ประกอบสำคัญเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม คือวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นต่างๆ ด้วยการเข้าไปศึกษาเรียนรู้และเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา สังคม ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นและชุมชน โดยมีจุดประสงค์ที่แตกต่างกัน เช่น การท่องเที่ยวเพื่อนมัสการเจดีย์สถาน โบราณสถานตามวัดต่างๆ ในพระพุทธรูปศาสนาที่จัดขึ้นในช่วงเวลาหรือเทศกาลนมัสการที่จัดขึ้นในแต่ละปี การท่องเที่ยวเพื่อกราบไหว้ขอพรสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญของท้องถิ่นที่มีความเชื่อที่ต่อสิ่งนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวเพื่อไหว้พระตามวันหรือราศีเกิด การท่องเที่ยวเพื่อไหว้ขอพรจากพระเกจิอาจารย์สายพระปฏิบัติหรือพระวิปัสสนากรรมฐาน การเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถานของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ณ ดินแดนพุทธภูมิ ประเทศอินเดีย การท่องเที่ยวเพื่อกราบไหว้ขอพรจากองค์พญานาคของนักท่องเที่ยวในประเทศไทยที่กำลังเป็นที่นิยมในปัจจุบัน เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงมีความหมายที่ครอบคลุมถึงการเข้าไปศึกษา เรียนรู้ และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นและชุมชนนั้นด้วย เพื่ออนุรักษ์ และพัฒนาวัฒนธรรมเหล่านั้นให้คงอยู่ต่อไป เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่วัฒนธรรมเหล่านั้น และเพื่อเปิดโลกทัศน์ใหม่ของนักท่องเที่ยวในการเรียนรู้วัฒนธรรมต่างๆ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนด้วย

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูป เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนหรือนักท่องเที่ยวที่มีต่อรอยพระพุทธรูป ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ภูมิภาคแห่งนั้นๆ โดยเฉพาะในประเทศกลุ่มอาเซียนที่นับถือพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นประเทศไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม ก็ตาม โดยมีการสำรวจว่า ในประเทศไทยมีรอยพระพุทธรูปมากถึง ๔๙๑ แห่ง ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีจำนวน ๒๒ แห่ง ประเทศจีน (เขตสิบสองปันนา) ที่เมืองอาฬวี่ มีจำนวน ๒๖ แห่ง ประเทศพม่ามีจำนวน ๑๐ แห่ง ประเทศกัมพูชามีจำนวน ๓ แห่ง ประเทศเวียดนามมีจำนวน ๒ แห่ง และประเทศศรีลังกา ๑ แห่ง รวมรอยพระพุทธรูปในต่างประเทศ

ทั้งสิ้นจำนวน ๖๔ แห่ง^๕ เหตุผลที่คณะผู้วิจัยเลือกศึกษารอยพระพุทธรูปในประเทศไทย ๔ แห่ง คือ ๑) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๒) วัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี ๓) วัดรอยพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ๔) วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ๕) และในประเทศลาว ๑ แห่ง ได้แก่ รอยพระพุทธรูป ณ วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เพราะรอยพระพุทธรูปในสถานที่เหล่านี้มีความสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ความเจริญรุ่งเรืองด้านพุทธศิลปกรรม และของพระพุทธรูปศาสนา ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างประเทศไทยและลาว มีคุณค่าทางศิลปกรรมประติมากรรม และการให้ความสำคัญของคนในท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นแหล่งศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของภูมิภาคและของโลก กรณีรอยพระพุทธรูป ของพระพุทธรูปไสยาสน์ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร มีความโดดเด่นสวยงาม สมบูรณ์มาก สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกแห่งความจำของโลกของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ของยูเนสโก เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ส่วนรอยพระพุทธรูปสี่รอย ที่อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ และรอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี มีประวัติความเป็นมาที่เชื่อกันว่าเป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าจริงๆ โดยมีหลักฐานในปรากฏเชิงประจักษ์อย่างชัดเจน ที่เชื่อมโยงให้เห็นถึงการแพร่กระจายของพระพุทธรูปศาสนาพุทธภูมิภาคแห่งนี้ ขณะที่รอยพระพุทธรูปที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรอยพระพุทธรูปคู่ที่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางศาสนา ศิลปะ เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมระหว่างคนในชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) กับอาณาจักรทวารวดีมากกว่า ๑,๐๐๐ ปี ที่ผ่านมา ส่วนรอยพระพุทธรูปบนยอดเขาพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) นั้น มีความสำคัญในฐานะที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ได้รับการจดทะเบียนมรดกโลกโดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมา และนครหลวงพระบางก็ได้รับการยกย่องเป็นเมืองที่ได้รับการปกป้องรักษาที่ดีที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย

การศึกษานี้ เกิดขึ้นภายใต้ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ แผนการวิจัยการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ ๑ ภายใต้ร่างแผนวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) ที่กำหนดยุทธศาสตร์ไว้ คือการพัฒนาเศรษฐกิจไทยด้วยเศรษฐกิจสร้างคุณค่า เศรษฐกิจ

^๕ “จำนวนรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและต่างประเทศ”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา :

<http://tamroiphrabuddhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=96> [๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖].

สร้างสรรค์ ให้มีความสามารถในการแข่งขัน และการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน พร้อมสู่ออนาคต โดยใช้วิทยาศาสตร์ การวิจัยและนวัตกรรม สอดคล้องกับแผนพัฒนาการทองเที่ยวฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๗๐) ที่กำหนดวิสัยทัศน์ คือการท่องเที่ยวของประเทศไทยเป็นอุตสาหกรรมที่เน้นคุณค่า มีความสามารถการปรับตัว เติบโตอย่างยั่งยืน เพราะการมีส่วนร่วม และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ที่กำหนดแผนงานบูรณาการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ซึ่งมีเป้าหมายที่สำคัญ คือผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศไทยด้านการท่องเที่ยวต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศเพิ่มขึ้น รายได้จากการท่องเที่ยวของเมืองรองเพิ่มขึ้น และความสามารถทางการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของประเทศดีขึ้น โดยมีผลที่คาดหวังจากโครงการวิจัยนี้ คือ การส่งเสริม การอนุรักษ์และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน ๒ ประเทศที่เลือกเป็นกรณีศึกษา คือประเทศไทย ๔ แห่ง และประเทศลาว ๑ แห่ง

โครงการวิจัยนี้เกิดขึ้น เพื่อตอบสนองต่อยุทธศาสตร์ในระดับชาติ ระดับกระทรวง และระดับมหาวิทยาลัยดังกล่าว ด้วยการตระหนักถึงความสำคัญของรอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศกลุ่มอาเซียน ๒ ประเทศ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนในแต่ละสถานที่และยุคสมัยนั้น ๆ โดยมีหลักคิดที่สำคัญคือการทำให้คนในประเทศกลุ่มอาเซียน ๒ ประเทศ ได้แก่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ที่นับถือพระพุทธศาสนาหรือผู้ที่สนใจทั่วไป เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท สามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทที่มีอยู่ได้โดยสะดวก รวดเร็ว และสามารถเชื่อมโยงฐานข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มด้านเศรษฐกิจในแต่ละภูมิภาคอาเซียนโดยรวม ภายใต้บริบทการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน โดยมีรอยพระพุทธบาทเป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์รอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเพื่อสังเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาท ที่เชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว ให้เป็นไปอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน สามารถตอบสนองการพัฒนาด้านสังคมและเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีรอยพระพุทธบาทเป็นศูนย์กลาง สามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ รอยพระพุทธรูปที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว มีกี่แห่ง และที่สำคัญมีกี่แห่ง ที่ใดบ้าง มีความสำคัญอย่างไรบ้าง?

๑.๒.๒ กระบวนการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว มีวิธีการอย่างไร?

๑.๒.๓ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว ควรดำเนินการอย่างไร?

๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์รอยพระพุทธรูปที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว

๑.๓.๒ เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว

๑.๓.๓ เพื่อสังเคราะห์แนวทางอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาของงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย ๓ ส่วน ได้แก่ ๑) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ๒) รอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและลาว ๓) เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปที่เลือกเป็นกรณีศึกษา ๕ แห่ง ซึ่งเป็นรอยพระพุทธรูปที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว โดยให้ความสำคัญต่อการศึกษาประวัติ ความเป็นมา และความสำคัญของรอยพระพุทธรูป วิธีการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยว การอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปที่สำคัญ เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยพระสงฆ์ ข้าราชการ นักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรื้อพระพุทธรูปในแต่ละพื้นที่ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือคนสำคัญในพื้นที่วิจัย จำนวน ๒๕ รูป/คน ด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจง คือนักบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในแต่ละพื้นที่ ประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัด เจ้าหน้าที่ยของวัด ผู้นำชุมชน นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญต่อนักท่องเที่ยวที่เดินทางมากราบไหว้รอยพระพุทธรูปเหล่านี้ เพื่อให้ทราบถึงความเชื่อ ความศรัทธา ทัศนคติและเหตุผลหรือแรงจูงใจที่ทำให้ต้องเดินทางมากราบไหว้รอยพระพุทธรูป

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย มี ๒ ประเทศ ได้แก่ประเทศไทยและประเทศลาว โดยพื้นที่การศึกษาวิจัยในประเทศไทย มี ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) รอยพระพุทธรูป ของพระพุทธรูปไสยาส ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๒) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระพุทธรูป อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี ๓) รอยพระพุทธรูปที่รอย ที่วัดพระพุทธรูปที่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ สระบุรี ๔) รอยพระพุทธรูป ที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ส่วนรอยพระพุทธรูปในประเทศลาว เลือกพื้นที่วิจัย ๑ แห่ง คือ รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เหตุผลที่เลือกพื้นที่ทั้ง ๕ แห่งนี้เป็นพื้นที่วิจัยในครั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณค่า ความสำคัญและบริบทของสถานที่เหล่านี้ ดังนี้

(๑) รอยพระพุทธรูป ของพระพุทธรูปไสยาส ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร เป็นรอยพระพุทธรูปที่มีความสวยงาม มีความสมบูรณ์ของภาพมงคล ๑๐๘ ประการ วัดแห่งนี้เป็นวัดที่มีชื่อเสียง มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเดินทางมาวัดแห่งนี้ถึงวันละ ๖,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ คน ต่อวัน โดยองค์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้รับการขึ้นทะเบียนวัดแห่งนี้ในบัญชีมรดกแห่งความจำของโลกของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ของยูเนสโก เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑

(๒) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี เป็นรอยพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในประเทศไทย โดยมีเทศกาลนมัสการรอยพระพุทธรูปประจำปี มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม จนถึงปัจจุบัน รอยพระพุทธรูปแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาที่แสดงให้เห็นถึงความความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา ระหว่างราชอาณาจักรไทย (สยาม) กับสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งศรีลังกา และมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง

(๓) รอยพระพุทธรูปที่รอย ที่วัดพระพุทธรูปที่รอย ตำบลสะลวง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคแห่งนี้ และมีความสำคัญในอาณาจักรล้านนา มีการค้นพบตั้งแต่สมัยพระเจ้าเม็งรายมหาราช เป็นรอยพระพุทธรูปแห่งเดียวที่มีรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ ที่อยู่ในภัทรกัปนี้ ได้แก่ ๑) รอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าพระนามกุกุสันธะ ๒) รอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคนนะ ๓) รอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ และ ๔) รอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ นอกจากนี้ แม้พระพุทธเจ้าองค์ที่ ๕ ในภัทร

กับปณิธิซึ่งจะมาตรัสรู้ในอนาคตพระนามว่าศรีอารียเมตไตรย ก็จะมาประทับรอยพระพุทธรูป ณ วัดแห่งนี้เช่นเดียวกัน และรอยพระพุทธรูปที่รอยนี้ก็จะหลอมรวมให้เป็นรอยพระบาทเดียวในที่สุด

(๔) รอยพระพุทธรูป ที่วัดสระมรกต ตำบลโคกไทย อำเภอสริมโผล่ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรอยพระพุทธรูปคู่แห่งเดียวที่มีความเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมขอมโบราณ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘ เป็นรอยพระพุทธรูปเล่าที่ไม่มีภาพมงคล ๑๐๘ มีเพียงธรรมจักรเท่านั้น และมีรอยอยู่ตรงกลางในแต่ละปีจะมีน้ำผุดขึ้นมาจากรูนั้น และเชื่อกันว่าน้ำนี้สามารถบำบัดรักษาโรคได้ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ เป็นรอยพระพุทธรูปที่มีความเชื่อมโยงความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรม และความสัมพันธ์กันทางพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีป สู่อณาจักรขอมโบราณและอาณาจักรทวารวดี เมื่อ ๑,๐๐๐ ปีที่ผ่านมาด้วย

(๕) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เป็นรอยพระพุทธรูปที่มีความเชื่อมโยงกับรอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูปที่อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ตามข้อมูลในตำนานพระเจ้าเลียบโลกและพงศาวดารเมืองพระบาง พระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระพุทธรูปที่วัดพระธาตุพูสีแห่งนี้ หลังจากที่ได้เสด็จมาจากเมืองโยนกปุระ อาณาจักรล้านนาสู่อณาจักรหลวงพระบาง นอกจากนี้ ความสำคัญของรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ คือการเป็นส่วนหนึ่งของเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ที่องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้น ทำให้มีนครหลวงพระบางแห่งนี้ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก และได้รับการยกย่องว่าเป็นเมืองที่มีการปกป้องรักษาที่ดีที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ เป็น ๑ ใน ๒๒ แห่งของรอยพระพุทธรูปที่มีอยู่ในลาว ที่มีความสำคัญ และสามารถสร้างเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยและลาวอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงตัดสินใจเลือกรอยพระพุทธรูปแห่งนี้เป็นกรณีศึกษาของลาว ร่วมกับรอยพระพุทธรูปที่เป็นกรณีศึกษาอีก ๔ แห่งในประเทศไทย

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ขอบเขตด้านระยะเวลา มีกำหนด ๑๒ เดือน หรือ ๑ ปี งบประมาณ ๒๕๖๖ คือตั้งแต่วันที่ ๑ เดือนตุลาคม ๒๕๖๕ - ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๖

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างเครือข่าย หมายถึง การสร้างเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงของกลุ่มคนหรือองค์กรที่สนใจที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนใน

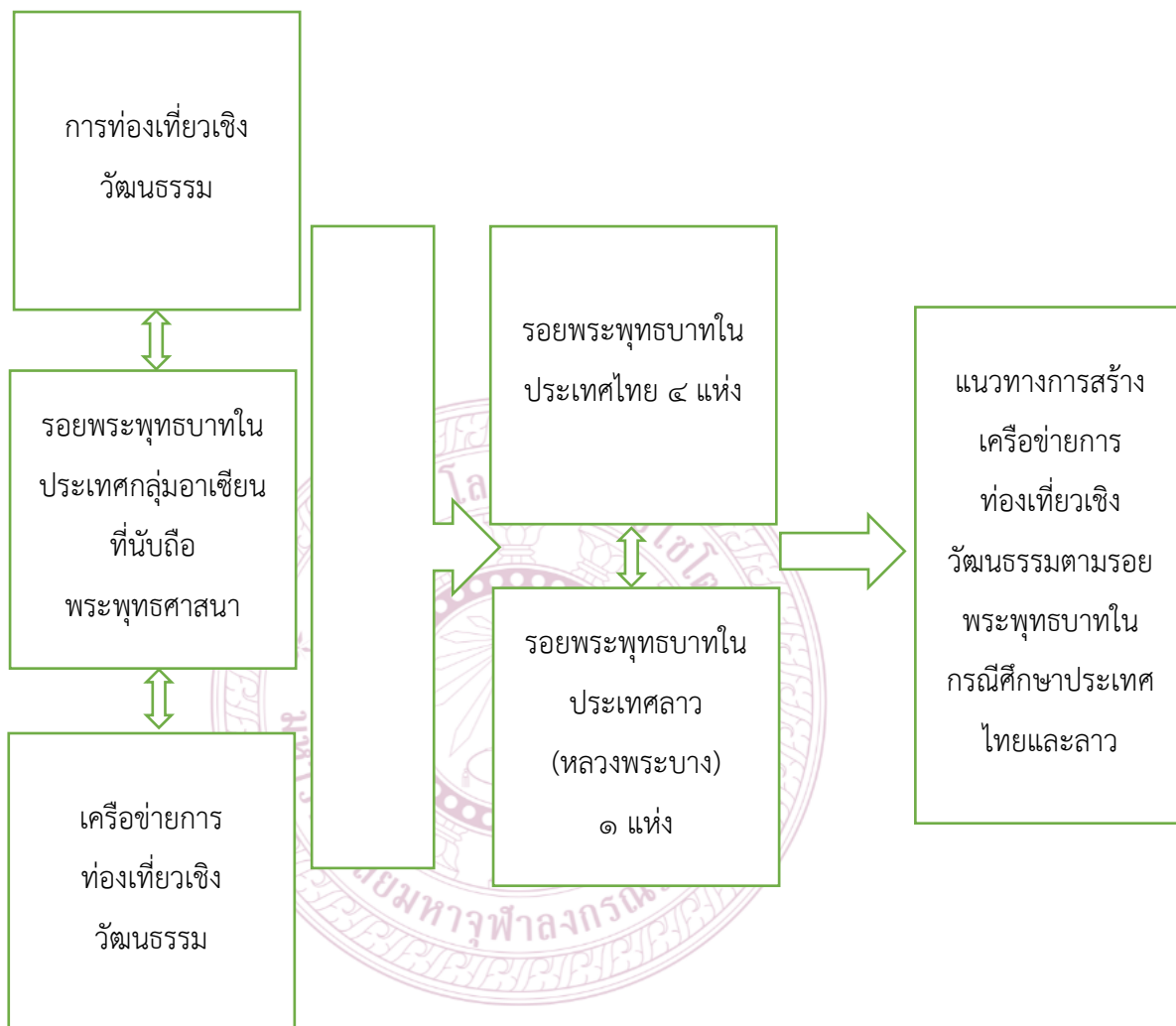
เครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เสรีภาพ มีความเชื่อถือไว้วางใจและพึ่งพาอาศัยกัน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วยด้านศาสนา วิถีชีวิต สังคม และจารีตประเพณีของคนในสังคม

รอยพระพุทธรูป หมายถึง รอยเท้าของพระพุทธเจ้า ที่เกิดจากการประทับรอยพระบาทด้วยพระองค์เองและเกิดจากการกระทำขึ้นของพุทธศาสนิกชนในแต่ละท้องถิ่น เพื่อเป็นที่กราบไหว้สักการะของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ในที่นี้หมายถึงรอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่ง ที่เป็นกรณีศึกษา ในประเทศไทย มี ๔ แห่ง ได้แก่ ๑) รอยพระพุทธรูป ของพระพุทธไสยาสน์ ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๒) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี ๓) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ๔) รอยพระพุทธรูปที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ๑ แห่ง ได้แก่ รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

กลุ่มอาเซียน หมายถึง ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้ง ๑๐ ประเทศ แต่ในที่หมายถึงประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เท่านั้น

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภูมิที่ ๑.๖ : กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

๑.๗.๑ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาวอย่างถูกต้องครบถ้วน

๑.๗.๒ ได้ทราบกระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในประเทศ

๑.๗.๓ ได้แนวทางอนุรักษ์และพัฒนา รอยพระพุทธบาทสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว

๑.๗.๔ ได้มีส่วนในการส่งเสริม สนับสนุน การศึกษา การเผยแพร่พระพุทธศาสนา การอุปถัมภ์บำรุง การอนุรักษ์และพัฒนา การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและลาว เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่อย่างมั่นคงยั่งยืนตลอดไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทที่ ๒ นี้ เป็นการนำเสนอแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย แนวคิดการสร้างเครือข่าย และแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย และทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้ได้สาระสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดประกอบด้วย ที่มาของแนวคิด ความหมาย หลักการ องค์ประกอบ กระบวนการหรือวิธีการ และการประยุกต์ใช้แนวคิดที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยและการวิเคราะห์ตามประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยต่อไป ดังนี้

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

๒.๑.๑ แนวคิดการสร้างเครือข่าย

๒.๑.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๒.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๒.๒.๑ ทฤษฎีการสร้างเครือข่ายทางสังคม

๒.๒.๒ ทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ บริบทรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและลาว

๒.๕ สรุป

๒.๑ แนวคิดการสร้างเครือข่าย

๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิด

แนวคิดการสร้างเครือข่าย (Concept of Networking) มีที่มาจากหลักการพื้นฐานของการสร้างเครือข่ายที่เชื่อว่า บุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน ชุมชน ต่างๆ ในสังคม ไม่สามารถดำรงอยู่ได้หรือดำเนินกิจกรรมของตนเองได้อย่างมั่นคง เข้มแข็ง หรือยั่งยืนได้ หากปราศจากการติดต่อ สัมพันธ์ เชื่อมโยง ประสานงาน หรือร่วมมือกับบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน หรือชุมชนอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันทั้งในและภายนอกใน ด้วยมีเป้าหมายและผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น เครือข่ายชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายองค์กร เครือข่ายการท่องเที่ยว เครือข่ายทางศาสนา สังคม วัฒนธรรม เป็นต้น

๒.๑.๒ ความหมาย

แนวคิดการสร้างเครือข่าย หมายถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ เพื่อร่วมทำกิจกรรม การแลกเปลี่ยน การเชื่อมโยงระหว่างกัน เพื่อเชื่อมโยงกลุ่มคนหรือองค์กรที่สมัครใจที่จะ

แลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เสรีภาพ มีความเชื่อถือ ไว้วางใจและพึ่งพาอาศัยกัน ในพจนานุกรม ได้ให้ความหมายของคำว่า การสร้างเครือข่าย (networking) หมายถึง ระบบของความพยายามที่จะพบปะสนทนาหรือพูดคุยสนทนากับบุคคลอื่น ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการงานของตนเอง^๑ จากความหมายนี้แสดงให้เห็นว่า การสร้างเครือข่ายมีความหมายครอบคลุมถึงวิธีการสำคัญ คือการสนทนา การพูดคุย การเสวนา การติดต่อสื่อสาร การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน การมีกิจกรรมร่วมกัน มีความรับผิดชอบร่วมกัน และการมีผลประโยชน์ร่วมกันด้วย ดังนั้น การสร้างเครือข่ายระหว่างกัน จึงมีความเกี่ยวข้องกับมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในสังคมไปด้วย เพราะเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรคกิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นระบบ ก่อให้เกิดพลัง ความเข้มแข็งและประโยชน์สุขร่วมกัน

๒.๑.๓ หลักการสำคัญ

หลักการสำคัญของการสร้างเครือข่าย ประกอบด้วยหลักการหลายอย่าง เช่น (๑) สมาชิกที่เข้าร่วมกับเครือข่าย ต้องเข้าใจเป้าหมายในการรวมตัวกันที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จในภาพรวม (๒) การสร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างสมาชิก ยอมรับในรูปแบบและวัฒนธรรมขององค์กร (๓) การมีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน (๔) การจัดให้มีและกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างทั่วถึงและสม่ำเสมอ (๕) การสนับสนุนสมาชิกทุกกลุ่มทุกด้านที่ต้องการความช่วยเหลือ (๖) การสร้างความสัมพันธ์ของบุคลากรในเครือข่าย (๗) การสนับสนุนให้สมาชิกเครือข่ายได้พัฒนางานของตนเองอย่างเต็มกำลังความสามารถ (๘) การสร้างความสัมพันธ์ที่แนบแน่น ระหว่างบุคลากรทุกระดับของสมาชิกในเครือข่าย (๙) การจัดกิจกรรมให้สมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ (๑๐) การจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนทำงานด้วยกันอย่างสม่ำเสมอ (๑๑) การจัดให้มีช่องทางการทำงานร่วมกัน การสื่อสารที่ง่ายและทันสมัย เช่น การสร้างเว็บไซต์ การตั้งกลุ่มไลน์ เป็นต้น

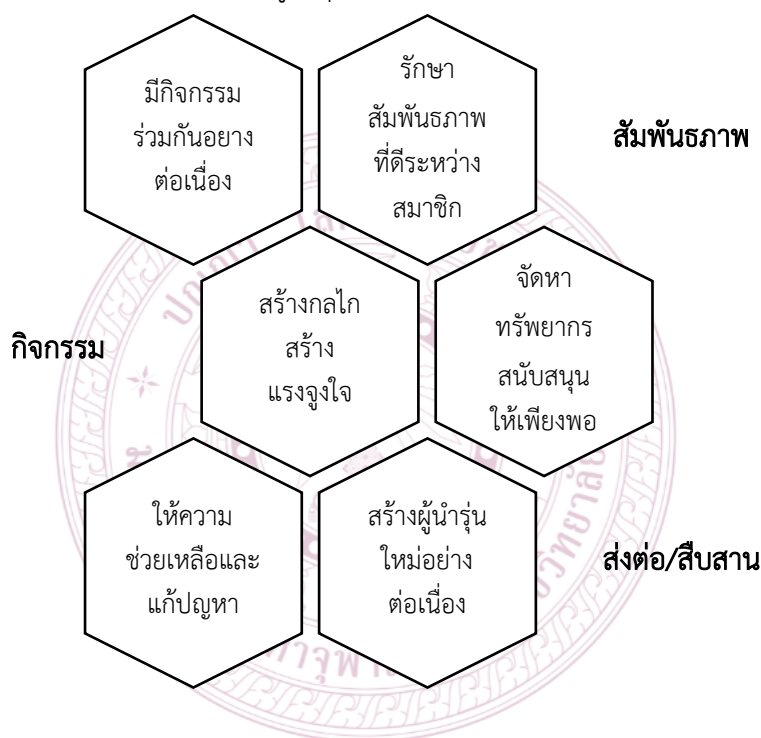
๒.๑.๔ ประเภท/องค์ประกอบ

ประเภทหรือองค์ประกอบของการสร้างเครือข่ายระหว่างคนหรือกลุ่มในชุมชน อาจแบ่งออกได้เป็น ๗ ประการ ได้แก่ (๑) มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (๒) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (๓) มีความสนใจหรือมีประโยชน์ร่วมกัน (๔) มีส่วนร่วมในเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (๕) มีการเสริมสร้างแก่กันและกัน (๖) มีการเกื้อหนุนพึ่งพาอาศัยกัน (๗) มีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๗ ประการนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน ชุมชนหรือสังคมได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยการสร้างเครือข่าย มีจุดเริ่มต้นที่สำคัญ คือการมีรับรู้และมุมมองหรือการมีความรู้และมีทัศนคติในเชิงประเพณีและพื้นที่ที่เหมือนกัน ร่วมกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เครือข่ายจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายได้อย่างแนบแน่น

^๑ A S Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Seventh edition, (Oxford: Oxford University Press), p. 984.

๒.๑.๕ กระบวนการ/วิธีการ

กระบวนการหรือวิธีการการสร้างเครือข่าย ประกอบด้วย การประยุกต์ใช้แนวคิดการสร้างเครือข่าย เพื่อให้ประสบความสำเร็จ สามารถประยุกต์ใช้ด้วยการจัดกิจกรรมต่างๆ ประกอบด้วย ๖ ประการ ได้แก่ (๑) มีการจัดกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง (๒) มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกของเครือข่าย (๓) มีการกำหนดกลไกสร้างแรงจูงใจ (๔) จัดหาทรัพยากรสนับสนุนให้เพียงพอ (๕) ให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ปัญหา (๖) มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

แผนภาพที่ ๒.๑.๕ กระบวนการสร้างเครือข่าย

๒.๑.๖ การประยุกต์ใช้

การประยุกต์ใช้แนวคิดการสร้างเครือข่าย สามารถประยุกต์ใช้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับกลุ่ม กลุ่ม องค์กร ชุมชนหรือพื้นที่ อย่างการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน หรือวัดที่มีรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ สามารถดำเนินการได้ด้วยการนำหลักการสร้างเครือข่ายที่มีอยู่แล้วไปสู่กิจกรรมภาคปฏิบัติ เช่น การจัดกิจกรรมร่วมกันในพื้นที่ การจัดกิจกรรมระหว่างวัด ชุมชน หรือเมืองที่มีรอยพระพุทธรูปสำคัญ เพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมระหว่างพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยด้วยกันและระหว่างสปป.ลาว โดยมีความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปจุดเชื่อมโยง การประยุกต์ใช้แนวคิดการสร้างเครือข่ายในระดับปัจเจกบุคคล ดำเนินการสร้างเครือข่ายด้วยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว ความคุ้นเคย การร่วมงานกัน ส่วนการประยุกต์ใช้ระดับกลุ่ม องค์กร ชุมชนหรือพื้นที่ ดำเนินการได้ด้วยการจัดกิจกรรม

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เช่น การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การแลกเปลี่ยนไปทัศนศึกษานอกสถานที่ การมีกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนและเชื่อมโยงข้อมูลเกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธรูป การถอดบทเรียนการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปร่วมกัน เป็นต้น ส่วนในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สามารถใช้แนวคิดการสร้างเครือข่ายนี้เป็นกรอบการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล และการสร้างเครือข่ายระหว่างวัด หรือชุมชนที่มีรอยพระพุทธรูปที่สำคัญให้เกิดการเรียนรู้ เชื่อมโยงในลักษณะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้และการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้

๒.๒ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๒.๑ ที่มาของแนวคิด

แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีที่มาจากการตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีอยู่แล้วในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เป็นจุดศูนย์กลางเพื่อให้คนจากภายนอกได้รับรู้และสัมผัสถึงความเป็นมา ความเป็นจริง และวิถีชีวิตของท้องถิ่นร่วมกัน จึงมีการรณรงค์ส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมขึ้น โดยภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนในทุกภาคส่วนของพื้นที่ต่างๆ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แบ่งออกเป็นหลายแนวคิด เช่น แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้าน แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเชื่อ แนวคิดการจัดการเส้นทางการท่องเที่ยว เป็นต้น^๒ ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ สามารถใช้เป็นฐานรองรับในการจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ เพราะวัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตของคนในสังคมใดสังคมหนึ่ง เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการเพาะปลูกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหลังความตาย เป็นต้น

ตามพจนานุกรม คำว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีของหมู่คณะ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียว ความก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน และพฤติกรรม และสิ่งที่คนในหมู่ได้ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้ในหมู่พวกตน ในพจนานุกรม จึงได้นิยามความหมายของวัฒนธรรมออกเป็น ๔ นัย ดังนี้

- ๑) สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ
- ๒) วิถีชีวิตของหมู่คณะ

^๒ จิณัสมมา ศรีหิรัญ, คมพ์เพชรอินทร, สนิ่นาถ เสือสูงเนิน, นรียญา พลเยี่ยม และศิริธร โคกขุนทด, “การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ตามรอยวรรณกรรมพื้นถิ่นและบุญบังไฟ อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๔) : ๕ – ๗.

- ๓) ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน
- ๔) พฤติกรรม และสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ใน หมู่พวกของตน^๓

เห็นได้ว่า แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มาจากการตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญ ประโยชน์ของแบบแผน วิธีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของคนในท้องถิ่น และมีความพยายามในการเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ ด้วยการจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของคนจากภายนอก ชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของวัฒนธรรม และส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นเห็นคุณค่า ความสำคัญของ วัฒนธรรมของตนเอง เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ สืบสาน ต่อยอด และพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้คงอยู่ตลอดไป

๒.๒.๒ ความหมาย

การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อศึกษา และเรียนรู้ถึงวิถีการ ดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และเทศกาลงานประเพณีต่างๆ ทั้งที่มีมานานแล้ว และที่จัดขึ้นเป็นการ เฉพาะหรือเป็นการท่องเที่ยวที่ใช้วัฒนธรรมเป็นวัตถุดิบหรือใช้วัฒนธรรมเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว การ ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อาจมีเป้าหมาย ๒ ประเภท คือ ๑) การท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม พื้นถิ่นอย่างเต็มรูปแบบโดยนักท่องเที่ยว ไปพำนักอาศัยอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ ๒) การท่องเที่ยวเพื่อ สัมผัสชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมพื้นถิ่นแบบมีการจัดการโดยทศนาจร

๒.๒.๓ หลักการสำคัญ

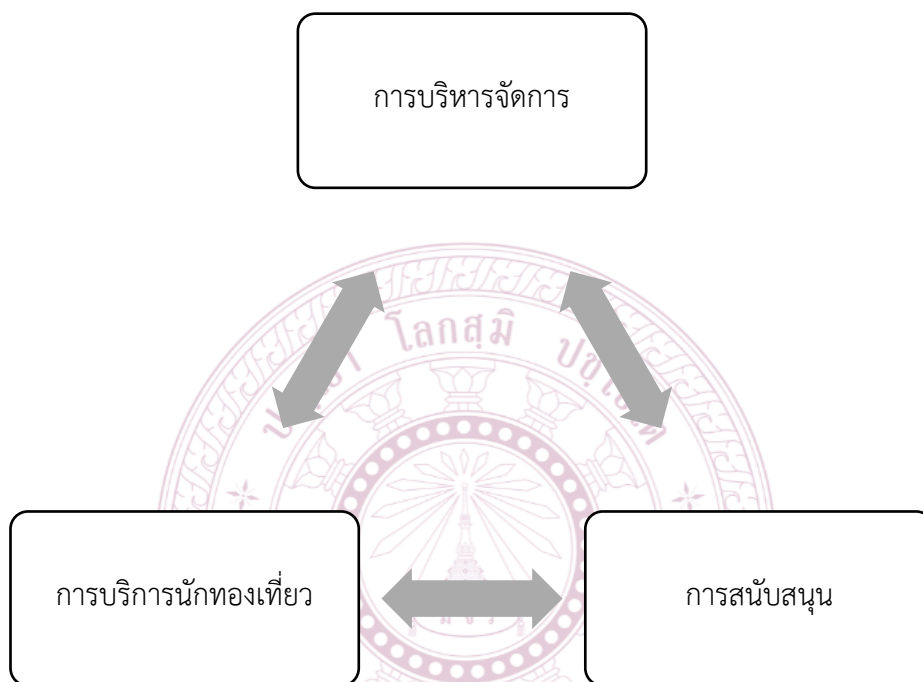
หลักการสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดความเป็นเอกภาพ และความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างน้อยใน ๓ ด้าน คือ ด้าน การบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน^๔ อย่างกรณีของการศึกษารูปแบบ การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี โดยจุฑารัตน์ ทอง อินจันทร์ ที่พบว่า องค์ประกอบหรือความพร้อมทั้ง ๓ ด้านนี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญทำให้วัดพระพุทธรูปบาท อำเภอมะขาม จังหวัดสระบุรี มีภาพลักษณ์ที่ดีตลอดมา จนกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็น สัญลักษณ์ทางความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสระบุรีและประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^๕ โดยมีรอยพระพุทธบาทเป็นปูชนียวัตถุสำคัญที่สุดของวัด ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านนั้น ถ้ามีความพร้อม

^๓ คำว่า “วัฒนธรรม” ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://dictionary.orst.go.th/index.php> [๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๕].

^๔ จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์, “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี”, วารสารมหาวิทยาลัยวิชาการ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕) : ๑๗ – ๓๓.

^๕ แหล่งเดียวกัน, หน้า ๒๖.

มากเพียงใดก็จะมีส่วนทำให้วัด ชุมชน หรือโบราณสถานแห่งนั้น สามารถให้บริการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้มากเพียงนั้น เพราะความพร้อมในการบริการเป็นหัวใจสำคัญ ของความสำเร็จของการมีอยู่ และการมีบทบาทต่อคนในชุมชนของรอยพระพุทธรบาทในประเทศไทยและสปป.ลาวด้วย

แผนภาพที่ ๒.๒.๓ หลักการของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากแผนภาพที่แสดงหลักการของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชี้ให้เห็นว่า หลักการทั้ง ๓ ด้านนี้ เป็นองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นจะต้องประกอบพร้อมทั้ง ๓ ด้าน อย่างเต็มศักยภาพ ไม่ว่าจะเป็นด้านบริหารจัดการ การบริการนักท่องเที่ยว และการสนับสนุนก็ตาม ดังเช่น จากบทความวิชาการเรื่อง “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรบาทของวัดพระพุทธรบาทจังหวัดสระบุรี” ของจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ ที่พบว่า ประการแรก การบริหารจัดการ (Management) ของวัดพระพุทธรบาท มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งโครงสร้างการบริหารการปกครองพระภิกษุสามเณรภายในวัด การวางแผนผังสิ่งปลูกสร้าง เสนาสนะและภูมิทัศน์บริเวณวัด ทำให้วัดความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม บริเวณวัดกว้างขวาง สะอาดร่มรื่น โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นเขตพุทธาวาส ส่วนที่เป็นเขตสังฆาวาส คือส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร ประกอบด้วยหมู่กุฏิ เสนาสนะที่สวยงาม ศาลาการเปรียญ โรงเรียนพระปริยัติธรรม หอฉัน ตั้งอยู่ติดกับเขตพุทธาวาส โดยมีกำแพงล้อมรอบเป็นสัดส่วน ส่วนที่เป็นเขตบริการนักท่องเที่ยว ประกอบด้วยลานจอดรถ จุดจำหน่ายสินค้า และของที่ระลึก ห้องน้ำห้องสุขา ที่มีการดูแลรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้

พุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวผู้เข้ามากราบนมัสการรอยพระพุทธรูป และท่องเที่ยวเยี่ยมชมวัด ได้รับความสะดวกสบาย ความไร้กังวล ความประทับใจ ในความสะอาดเรียบร้อย ร่มรื่น สวยงามของบริเวณวัดทั้งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาสและเขตบริการนักท่องเที่ยว และความเป็นพุทธสถานที่มีความศักดิ์สิทธิ์ของวัด ในฐานะเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ประการที่สอง การบริการนักท่องเที่ยว (Service for tourists) การบริการนักท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นคนไทยและต่างประเทศ ทุกเพศทุกวัยของวัดพระพุทธรูปมีความพร้อมเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นถนน ทางเท้า (พุทธบาท) ทางเข้าวัดสวยงาม มีป้ายชัดเจน ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาจีน มีป้อมยาม จุดตรวจของ ตำรวจร่วมกับอาสาสมัครรักษาความปลอดภัย (อพปร.) เจ้าหน้าที่และพนักงานของวัด มีสถานพยาบาล ให้บริการด้านสุขภาพ มีห้องน้ำห้องสุขาที่สะอาด และเพียงพอแก่นักท่องเที่ยว มีสะพานทางขึ้นพิเศษ สำหรับรถวีลแชร์ของผู้สูงอายุและผู้พิการ มีถังขยะ มีป้ายบอกทาง สถานที่ จุดบริการต่างๆ ที่ชัดเจน การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อบริการนักท่องเที่ยว ประการที่สาม การสนับสนุน (Supporting) หมายถึงการสนับสนุนจากคนในชุมชน หน่วยงานรัฐและภาคเอกชน ซึ่งวัดพระพุทธรูปได้รับการสนับสนุน อย่างดีจากทุกภาคส่วน ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี หน่วยงานปกครองในพื้นที่ ได้แก่ องค์การบริหารส่วน จังหวัดสระบุรี เทศบาลเมืองพระพุทธรูป เทศบาลตำบลขุนโขลน สถานที่ดำรงพระพุทธรูป โดยเฉพาะในช่วงที่วัดมีงานนมัสการประจำปี และกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันตักบาตรดอกไม้มันวันตักบาตร ข้าวต้มลูกโยน วันลอยกระทง ประเพณีการแห่พระเจี๊ยกแก้ว วันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น การสนับสนุน การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากทุกภาคส่วน สามารถสรุปได้ว่า วัดพระพุทธรูปได้รับการส่งเสริม การท่องเที่ยว จากส่วนราชการ ทั้งระดับกระทรวงระดับจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชน เป็นอย่างดี โดยเฉพาะหน่วยงานต่างๆ ในจังหวัดสระบุรี ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสนับสนุนด้านแรงงาน วัสดุ อุปกรณ์ ในการจัดงาน การประชาสัมพันธ์ การบริการด้านสุขภาพ การอำนวยความสะดวกการเดินทาง คมนาคม การรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว ทำให้การจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในบริเวณวัดสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

๒.๒.๔ ประเภท/องค์ประกอบ

ประเภทหรือองค์ประกอบของวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ วัฒนธรรมทางเผ่าพันธุ์และการดำรงชีวิต วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณกรรม วัฒนธรรมทางศาสนา จริยธรรมคุณธรรม วัฒนธรรมทางสุนทรียศาสตร์ ศิลปะและกีฬา และวัฒนธรรมทางครอบครัว เศรษฐกิจและการเมือง

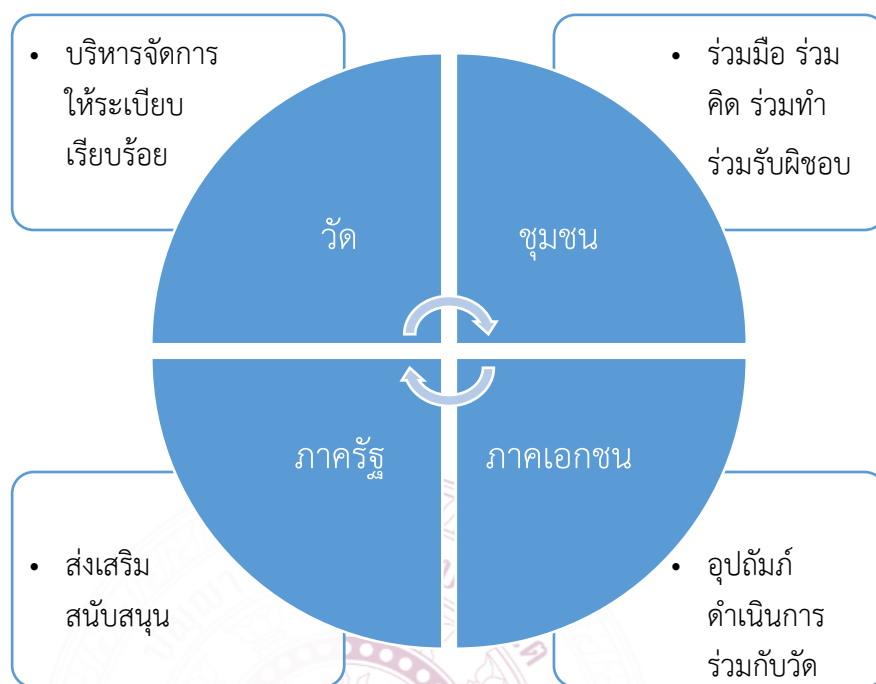
แนวทางการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สรุปได้ ๙ ประการ ได้แก่ (๑) ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยว ที่มีผลดีต่อเศรษฐกิจของคนในท้องถิ่นและชุมชน (๒) การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และความต้องการของชุมชน ว่าต้องการให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงมาน้อยเพียงใด (๓) วิธีการและความถี่ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยว ควรได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในท้องถิ่น (๔) ควรมีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชน (๕) ไม่ควรให้มีผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่น (๖) เงิน ทุน และแรงงาน รวมทั้งนักบริหารการท่องเที่ยวควรมาจากเจ้าของท้องถิ่น (๗) เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและงานเทศกาลที่จัดขึ้น (๘) งานเทศกาลที่จัดขึ้นในท้องถิ่น จะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น (๙) ก่อนที่จะลงมือพัฒนาการท่องเที่ยว ควรพยายามขจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนให้ เรียบร้อย อย่างไรก็ตาม การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางศาสนาที่ดำเนินการอยู่ในวัดต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา ต้องคำนึงถึงผลกระทบหรือปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ เช่น (๑) ผลกระทบต่อสภาพสังคมของวัด (๒) ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมภายในวัด (๓) ผลกระทบต่อบทบาทของพระสงฆ์ที่แปรเปลี่ยนไปจากบทบาทที่เน้นการฝึกฝนพัฒนาตนเอง มาสู่ความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น

๒.๒.๕ กระบวนการ/วิธีการ

กระบวนการหรือวิธีการในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สามารถดำเนินการตามวิธีการดังต่อไปนี้ (๑) จัดให้มีการบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มที่สะอาดถูกสุขลักษณะ มีป้ายแสดงมาตรฐานของสินค้าและราคาชัดเจน (๒) จัดให้มีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาดถูกสุขลักษณะ ให้เพียงพอและปลอดภัยสำหรับการบริการ (๓) จัดให้มีระบบเตือนหรือเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว (๔) มีการจัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ ผู้พิการและสตรีมีครรภ์ (๕) มีการจัดสถานที่จำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว (๖) มีการจัดที่พักผ่อนให้สำหรับนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เช่น ม้านั่ง ศาลาพักผ่อน ที่สะอาดและเพียงพอ (๗) มีระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ที่เพียงพอทั้งในช่วงปกติและช่วงเทศกาล (๘) มีการจัดการด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้น ที่มีบุคลากรและอุปกรณ์เพียงพอ (๙) มีการจัดการขยะอย่างเป็นระบบ^๖

^๖ ว่าที่ ร.ต. ณัฐวรรณ สิมรัมย์, “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๑๒๙ – ๑๓๐.

แผนภูมิที่ ๒.๒.๕ (๑) กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๒.๖ การประยุกต์ใช้

การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น สามารถประยุกต์ใช้ทั้งในการบริหารจัดการวัดที่มีรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่โดยเฉพาะ ตามบริบทของแต่ละแห่ง และการประยุกต์ใช้สำหรับการศึกษาวิจัยโดยตรง โดยเฉพาะการบริหารจัดการวัดที่มีรอยพระพุทธรูป จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวทั้ง ๖ ประการหรือทฤษฎี ๖a ได้แก่ สิ่งดึงดูด (Attractions) การเข้าถึง (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ที่พัก (Accommodation) กิจกรรม (Activities) และการให้บริการในพื้นที่ (Ancillary Service) การประยุกต์แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตามทฤษฎีนี้ จึงให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการสถานที่ให้สามารถดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย สะดวกรวดเร็ว โดยมีสิ่งอำนวยความสะดวกครบ ที่มีที่พักพร้อมมีความปลอดภัย มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้ทำร่วมกันขณะที่อยู่ในสถานที่ท่องเที่ยว และมีการบริการในพื้นที่อย่างพร้อมพองเพียงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น การบริการด้านสุขภาพ ด้านการเงิน ด้านการบริการ ด้านของที่ระลึก ด้านพิธีกรรมทางศาสนา การบำเพ็ญกิจกรรมจิตอาสา การเรียนรู้วิถีชุมชน เป็นต้น

แผนภาพที่ ๒.๒.๕ (๒) องค์ประกอบการประยุกต์ด้านการท่องเที่ยว

จะเห็นได้ว่า การประยุกต์แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการประยุกต์โดยมีสถานที่ ปุชนียสถาน หรือปุชนียวัตถุที่มีอยู่เป็นศูนย์กลาง มีบุคลากรของวัดหรือสถานที่นั้นๆ เป็นผู้ให้บริการ และมีนักท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นผู้เข้ามาเยี่ยมชม เป็นผู้รับบริการ การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการ การสนับสนุนและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้เสียเป็นอย่างมาก ส่วนการประยุกต์ใช้ในการศึกษาการวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการด้วยการใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการวิเคราะห์และอภิปรายผลของข้อมูลที่ได้จากการศึกษารวบรวมเรียงข้อมูล

๒.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๒.๒.๑ ทฤษฎีเครือข่าย^๗

ทฤษฎีเครือข่าย หรือทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory) มีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายอยู่ ๒ ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีผลประโยชน์ของตนเอง (theory of self-interest) และทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange theory) โดยทฤษฎีทั้งสอง มีหลักการเบื้องต้นที่เหมือนกัน คือการเชื่อมโยงระหว่างคนหรือกลุ่มคนในสังคมที่มีความสนใจ มีเป้าหมาย และมีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เป็นเครือข่าย เพื่อให้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันด้วย ซึ่งทำให้เกิดความเข้มแข็ง ความมั่นคง ความมั่งคั่ง และความเจริญก้าวหน้าขององค์กร ชุมชนท้องถิ่น สังคมและประเทศชาติอย่างยั่งยืนในปัจจุบันและอนาคต

๒.๒.๑.๑ ที่มาของทฤษฎี

ทฤษฎีการสร้างเครือข่ายทางสังคม มีพัฒนาการมาตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๖๐ ในสหรัฐอเมริกาที่มีนักวิชาการด้านสังคมวิทยาสนใจด้านเครือข่ายทางสังคมหลายคน ดังเช่น ฟรีแมน (Freeman) บอร์กอตตี (Borgatti) สก็อต (Scott) เป็นต้น โดยสก็อตได้สรุปพัฒนาการของทฤษฎีนี้ว่า มี ๓ แนวทางที่สนับสนุนพัฒนาการของทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมในยุคต้น ได้แก่ แนวทางการวิเคราะห์สังคมอย่างเป็นระบบ ซึ่งตั้งอยู่บนฐานวิธีการทางทฤษฎีที่ต่างจากกระบวนการทางคณิตศาสตร์ แนวทางการความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งเน้นไปที่ระบบของเครือข่ายระหว่างกลุ่มของปัจเจกบุคคล และแนวทางมานุษยวิทยาที่แสวงหาโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางชุมชนในสังคมที่มีการพัฒนาน้อยที่สุด^๘ นอกจากนี้เขายังได้ตั้งข้อสังเกตว่า “การดำเนินงานเชิงทฤษฎีนี้ได้ดำเนินการมานานแล้ว ภายใต้การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ส่วนวิธีการโดยตัวมันเองแล้วไม่ได้ต้องการที่ประยุกต์ใช้กับทฤษฎีในเชิงสังคมวิทยาเป็นการเฉพาะ แต่ต้องการที่จะสนทนอย่างกว้างขวางในการศึกษาบริบทของสังคมเชิงทฤษฎี”^๙ ดังนั้น ที่มาของทฤษฎีการสร้างเครือข่ายจึงเกิดจากการความต้องการของกลุ่ม องค์กร หรือหน่วยงานที่ต้องการประสานกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะโดยธรรมชาติทางสังคมวิทยาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือทุกภาคส่วนในสังคม

^๗ กุลทัต หงษ์ขยงกูร และปรัชญานันท์ เทียงจรรยาย, “การสร้างและการบริหารเครือข่าย”, ในคำอธิบายรายวิชา **ทฤษฎีเครือข่าย การสร้างเครือข่าย และการบริหารเครือข่ายให้เข้มแข็ง**, (สถาบันนโยบายสาธารณะ และคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ : สงขลา, ๒๕๕๖), หน้า ๑ - ๒๒.

^๘ Wenlin Liu, Anupreet Sidhu, Amenda M. Beacom, and Thomas W. Valiente, *Social Network Theory*, University of Southern California, USA. Chapter – March 2017, p. 1

^๙ Scott, J. *Social network analysis: Development, advances, and prospects. Social Network Analysis and Mining*, 2011, p. 24.

ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้หากปราศจากการประสานงาน ความร่วมมือ หรือการช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในทุกระดับ เพราะความสัมพันธ์แบบเครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานหรือองค์กรทางสังคมที่ไม่มีขอบเขตไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว มีความเป็นอิสระ มีความยืดหยุ่น ไม่มีใครบังคับบัญชาสั่งการใครได้โดยตรง ต่างจากความสัมพันธ์ภายในกลุ่มที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นมากกว่า ดังนั้น ทฤษฎีนี้จึงมีที่มาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กรหรือกลุ่มที่ต้องการขยายเครือข่ายกิจกรรม เพื่อเชื่อมประสานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กรหรือหน่วยงานที่อยู่นอกชุมชน

๒.๒.๑.๒ ความหมาย

ความหมายของทฤษฎีการสร้างเครือข่าย หมายถึงการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม ชุมชน องค์กรหรือหน่วยงาน เพื่อให้เป็นเครือข่ายระหว่างกัน ซึ่งอยู่ใน ๓ ลักษณะ คือ ๑) ปัจเจกบุคคล (individual) ซึ่งหมายถึง สมาชิกที่เป็นตัวบุคคล ไม่มีกลุ่มหรือองค์กรใดๆ รองรับ บุคคลอาจมีศักยภาพ และความสัมพันธ์ที่กว้างขวางแตกต่างกัน ๒) จุดเชื่อมประสานหรือองค์กรประสาน (node) หมายถึงสมาชิกที่เป็นกลุ่ม องค์กรหรือสถาบันที่มีศักยภาพในการจัดการประสานเชื่อมโยงกับบุคคล กลุ่มหรือองค์กรอื่นๆ ๓) เครือข่าย (network) หมายถึงสมาชิกที่มีเครือข่ายย่อยๆ อยู่ข้างหลังและพร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ตามจังหวะ โอกาสและประเด็นที่สนใจ^{๑๐} เวเยอร์ (Weyer) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า เครือข่ายทางสังคมดำรงอยู่ในระดับปัจเจกบุคคล (จุลภาค) และเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างการของปัจเจกบุคคลกับระดับมหัพภาคหรือสถาบันต่างๆ ในสังคม เครือข่ายจึงประกอบด้วยผู้กระทำ คือผู้ที่สร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น และสัมพันธภาพเหล่านั้น สร้างโครงสร้างทางสังคมโดยรวมด้วย^{๑๑} สรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับองค์กรหรือสถาบันในสังคม โดยมีจุดเชื่อมประสานคือสมาชิกของกลุ่ม องค์กร หรือสถาบันที่มีศักยภาพที่เชื่อมโยงถึงกัน ด้วยระบบที่มีประสิทธิภาพ

๒.๒.๑.๓ หลักการสำคัญ

ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม มีหลักการสำคัญ คือ เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ในระดับส่วนย่อย โดยเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสถาบัน ทฤษฎีนี้มีสมมติฐานว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกและเครือข่ายด้วยการให้ความสำคัญต่อสัมพันธภาพและโครงสร้างของกลุ่มหรือองค์กร ทฤษฎีนี้ตั้งอยู่บนฐานแนวคิดหลัก ๒ แนวคือ แนวคิดความคล้ายคลึง (Homophily) และแนวคิดความใกล้ชิด (Propinquity) โดยแนวคิดความคล้ายคลึง มีคำอธิบายว่า ภายใต้เงื่อนไขความเหมือนกัน บุคคลมักจะมีความสัมพันธ์กับ

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

^{๑๑} Weyer, J. **Social networks: Concepts and methods of network research in the social sciences**, Oldenburg Verlag, 2012, p.241.

บุคคลอื่นที่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น ประสบการณ์ ปรัชญา วิชาชีพ พื้นทางทางเศรษฐกิจและสังคม ถิ่นฐาน เพศ ระดับการศึกษา ภาษา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ส่วนแนวคิดความใกล้ชิด มีหลักการอธิบายว่า บุคคล องค์กร กลุ่ม หรือชุมชนที่อยู่ใกล้กันมีแนวโน้มที่จะมีความสัมพันธ์กันหรือเป็น เครือข่ายมากกว่าชุมชน กลุ่ม หน่วยงานหรือองค์กรที่อยู่ห่างไกลกัน เพราะมีความใกล้ชิดกันทั้งในเชิงพื้นที่ และบริบททางสังคมด้านอื่นๆ

๒.๒.๑.๔ ประเภท/องค์ประกอบ

ประเภทหรือองค์ประกอบของทฤษฎีการสร้างเครือข่าย มีอยู่หลายประเภทตามลักษณะ หรือมิติต่างๆ ของสังคมที่มีเครือข่ายที่หลากหลาย สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือเครือข่ายแบบแน่น แฝ้ม (Strong ties) และเครือข่ายแบบหลวม (Weak ties) ประกอบด้วยเครือข่ายอย่างน้อย ๔ ประเภท ได้แก่ ๑) เครือข่ายตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายวัด เครือข่ายพระสงฆ์ เครือข่ายชุมชน ๒) เครือข่าย ตามประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายชาวนา เครือข่ายชาวสวน เครือข่ายครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๓) เครือข่ายอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายครูจิตอาสา เครือข่ายพระธรรมจาริก เครือข่ายเด็กและเยาวชน เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่าย นักธุรกิจและผู้ประกอบการ เครือข่ายบ้านจัดสรรเครือข่ายเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม เครือข่ายผู้ประสานงาน ระหว่าง และ ๔) เครือข่ายตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือองค์กรในสังคม ทั้งแบบ แนวตั้งและแนวนอน ส่วนองค์ประกอบ มีส่วนสำคัญอยู่ ๓ องค์ประกอบ คือ ผู้กระทำ กลุ่ม/องค์กร และ จุดเชื่อมประสานเครือข่าย โดยผู้ที่ริเริ่มสร้างเครือข่าย คือปัจเจกบุคคล สร้างความสัมพันธ์กับกลุ่ม องค์กร หรือสถาบันเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงถึงกัน โดยมีจุดเชื่อมประสานเป็นเครือข่าย ในลักษณะและประเภท ของเครือข่ายที่มีลักษณะเฉพาะของการเชื่อมประสานกันหรือมีการแลกเปลี่ยนกันอยู่ตลอดเวลา

๒.๒.๑.๕ กระบวนการ/วิธีการ

กระบวนการของทฤษฎีการสร้างเครือข่าย สามารถดำเนินการได้ด้วยการแลกเปลี่ยน ทาง สังคมด้วยการสื่อสาร การร่วมกิจกรรมระหว่างกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน ชุมชนหรือสังคม ทั้งในเชิงประเด็น และเชิงพื้นที่ ในกระบวนการสร้างเครือข่ายเป็นการกระทำระหว่างกันของบุคคลหรือกลุ่มนั้น เป็นการ โต้ตอบของบุคคล การให้รางวัลกับการลงโทษ ความพอใจกับความไม่พอใจของบุคคลและกลุ่ม กระบวนการ หรือวิธีการ ประกอบด้วย ๑) การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง ๒) การจัดตั้งเครือข่าย ๓) ดำเนินการและ ประเมินผล โดยกระบวนการเครือข่ายต้องมาจากความต่างกันของวิชาชีพ องค์กร หน่วยงานที่มีความรู้ใน เรื่องเดียวกัน เช่น นักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชน และต้องมีการจัดทำแผนผังหรือวาง

แผนผัง เพื่อให้เห็นระดับความสัมพันธ์ของสมาชิก กลุ่ม องค์กร หรือชุมชนที่จะมาร่วมเป็นเครือข่าย ซึ่งจะเห็นความสัมพันธ์อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้นหรือความสัมพันธ์แบบหลวมก็ตาม

๒.๒.๑.๖ การประยุกต์ใช้

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย สามารถประยุกต์ตามหลักการของการสร้างและบริหารเครือข่าย ด้วยวิธีการที่เหมาะสม คือการวิเคราะห์สถานภาพของเครือข่ายและดำเนินการสร้างเครือข่ายให้มีขึ้นระหว่างกัน โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ ๑) การพัฒนาผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง ด้วยการระบุผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการสร้างเครือข่าย การแสวงหาแกนนำที่ดีของกลุ่ม และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่ม โดยใช้ผังเครือข่าย ๒) การจัดตั้งเครือข่าย เป็นระยะของการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย ประกอบด้วย (๑) การสร้างพันธสัญญาสู่เป้าหมายร่วมกัน (๒) การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน และการสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ (๓) การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ความร่วมมือกัน ๓) ดำเนินการและการประเมินผล ประกอบด้วย (๑) การพัฒนาความสัมพันธ์ (๒) การติดตามและประเมินผล^{๑๒} เพื่อให้การบริหารเครือข่ายให้เกิดความยั่งยืน จึงต้องดำเนินการตามแนวคิดหลัก ๓ ประการ คือ ๑) การบริหารงานแนวราบที่เน้นการสร้างความร่วมมือ ๒) การสร้างความไว้วางใจ ๓) ความเสี่ยงของเครือข่าย

เทคนิคการประยุกต์ใช้เครือข่าย ประกอบด้วยการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders analysis) และการสร้างเครือข่าย (Network mapping) โดยการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ดำเนินการดังนี้ ๑) ระบุวัตถุประสงค์ ประเด็นของการวิเคราะห์ให้ชัดเจน ๒) ค้นหาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในประเด็นที่ศึกษา ๓) ศึกษาลักษณะของหน่วยงาน ๔) ศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ ๕) ประเมินอำนาจ โดยพิจารณาจากความสนใจ และอิทธิพลของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อำนาจมาจากลักษณะขององค์กร บทบาทของหน้าที่ ๖) จัดกลุ่มความสำคัญของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ๗) พิจารณาแนวทางการเข้าหา สร้างความสัมพันธ์^{๑๓}

การสร้างผังเครือข่าย (Network mapping) เป็นการนำข้อมูลของแต่ละเครือข่ายมาทำการจัดแผนที่หรือแผนผังของเครือข่ายตามความสนใจและวัตถุประสงค์ของเครือข่าย ด้วยการนำเสนอรูปแบบความสัมพันธ์ในความหมายของจุดเชื่อมที่เป็นคนหรือองค์กร (Node) และความสัมพันธ์ (Tie) ในรูปแบบของแผนผัง หรือแผนภาพ เพื่อนำมาใช้ประเมินค่าทุนทางสังคม ดังนั้น การประยุกต์ใช้ทฤษฎีเครือข่าย จึงมี

^{๑๒} กุลทัต หงส์ขยางกูร และปรัชญานันท์ เทียงจรรยาย, “การสร้างและการบริหารเครือข่าย”, ในคำอธิบายรายวิชา **ทฤษฎีเครือข่าย การสร้างเครือข่าย และการบริหารเครือข่ายให้เข้มแข็ง**, หน้า ๙ - ๑๑.

^{๑๓} เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๖ - ๑๗.

ความสัมพันธ์กับทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมด้วย เพราะการสร้างเครือข่ายมีความเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนทางสังคม ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน หรือประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๒.๒.๒ ทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism Theory) เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพราะให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวศาสนา จารีตประเพณี สังคม วัฒนธรรม และธรรมชาติที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนและท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เช่น ด้านวัฒนธรรม ด้านกลุ่มชาติพันธุ์ ด้านวิถีชีวิต ด้านการประกอบอาชีพของบรรพบุรุษตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษา ประวัติศาสตร์ ประเพณี ความเชื่อ สถาปัตยกรรม ศิลปะ ศาสนสถาน โบราณสถาน ภูมิปัญญา พื้นบ้าน กิจกรรมชุมชน เป็นต้น ซึ่งจำเป็นที่จะต้องอาศัยความพร้อมด้านต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นเข้ามาสนับสนุน เช่น ความพร้อมระบบสาธารณูปโภคฐานที่เพียงพอเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวกสบายในการบริการแก่นักท่องเที่ยว การบริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว การโฆษณาประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยวิธีการหลากหลาย เป็นต้น

๒.๒.๒.๑ ที่มาของทฤษฎี

ที่มาของทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๘ ที่คนในสังคมตะวันตกซึ่งมีความเจริญทางวัตถุแล้ว มีความต้องการท่องเที่ยวพักผ่อนตามสถานที่ต่างๆ ต้องการหาประสบการณ์ที่แปลกใหม่ และการตากอากาศตามชายหาดต่างๆ ซึ่งแม้ว่าจะเป็นกรท่องเที่ยวของชนชั้นสูง ที่แสดงให้เห็นความมั่งคั่ง และความมีอำนาจของคนในชนชั้นของตนเอง^{๑๔} แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีความต้องการแสวงหาความรู้ประสบการณ์ด้านสังคมวัฒนธรรม ที่มีตามชุมชนท้องถิ่นในทั่วทุกภูมิภาคของแต่ละประเทศ แม้ในประเทศไทยก็เช่นกัน คนในสังคมชั้นสูง มีความนิยมเดินทางไปท่องเที่ยวในต่างประเทศ และตามสถานที่ท่องเที่ยวที่มีอยู่ภายในประเทศ โดยเฉพาะตามชายทะเล ภูเขา วัด โบราณสถาน ปุชนียสถานต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อพักผ่อน เพื่อกราบไหว้เคารพบูชาปุชนียสถาน ปุชนียวัตถุและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนา เพื่อร่วมพิธีกรรมประเพณีตามท้องถิ่นในทั่วทุกภาคของประเทศ เพราะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการศึกษานในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน ท้องถิ่น และให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาวิถีชุมชนท้องถิ่นและมีส่วนในการกระจาย

^{๑๔} ปุณยสฤงฆ์ อเนกสุข, ยล เยี่ยม เยื่อน เหยา : แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม,

(พิษณุโลก : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๖๓), หน้า ๑ - ๒.

รายได้สู่ท้องถิ่นอีกด้วย โดยผ่านการซื้อสินค้า ผลิตภัณฑ์หรือบริการของชุมชนในแต่ละแห่ง เช่น ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล ผลผลิตทางการเกษตร ผลผลิตจากธรรมชาติจากป่าตามฤดูกาล เป็นต้น

๒.๒.๒.๒ ความหมาย

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มาจากสองคำที่ผสมกันอยู่ คือคำว่า ‘การท่องเที่ยว’ และคำว่า ‘เชิงวัฒนธรรม’ คำว่า การท่องเที่ยว (travelling) หมายถึง การเดินทางไปจากสถานที่หนึ่งสู่อีกสถานที่หนึ่ง^{๑๕} คำว่าเชิงวัฒนธรรม หมายถึงที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม คือขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ความเชื่อของในแต่ละท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้ให้ความหมายของคำว่า ‘วัฒนธรรม’ (Culture) ไว้ว่า หมายถึง ลักษณะที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบอันดีงาม ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน และได้กำหนดให้ประชาชนชาวไทยมีหน้าที่ต้องปฏิบัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ต้องผดุงส่งเสริมความก้าวหน้าของชาติไทย โดยรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมตามประเพณีที่ดีและช่วยกันปรับปรุงบำรุงให้ดียิ่งขึ้นตามกาลสมัย^{๑๖} และวัฒนธรรมนั้นมีความสำคัญในฐานะเป็นรากฐานของการสร้างสรรค์ความสามัคคี และความมั่นคงของประเทศชาติ ประเทศมีวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรือง ปรากฏเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชาติ ประกอบด้วย ภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม นาฏศิลป์ ดนตรี โบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผน และวิถีชีวิตอันดีงามที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ในมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ ยังได้ขยายความหมายของวัฒนธรรมที่บุคคลในชาติจะต้องปฏิบัติเพิ่มเติม ในกรณีดังต่อไปนี้

๑. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกาย จรรยาและมารยาท ในที่สาธารณะสถานหรือที่ปรากฏแก่สาธารณชน
๒. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการปฏิบัติตนและการปฏิบัติต่อบ้านเรือน
๓. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการประพฤติตนอันเป็นทางนำมา ซึ่งเกียรติของชาติไทย และพระพุทธศาสนา
๔. ความมีสมรรถภาพและมารยาทเกี่ยวกับวิธีดำเนินงานอาชีพ
๕. ความเจริญงอกงามแห่งจิตใจและศีลธรรมของประชาชน

^{๑๕} A S Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Seventh edition, (Oxford: Oxford University Press, 2005), p. 1575

^{๑๖} พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๖ [พระราชกฤษฎีกา ๒๔๘๖/๑/๒๙/๑ มกราคม ๒๔๘๖]

๖. ความเจริญก้าวหน้าในทางวรรณกรรมและศิลปกรรม

๗. ความนิยมไทย^{๑๗}

จากข้อความในพระราชบัญญัตินี้ ทำให้เห็นว่า วัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกับการแต่งกาย มารยาท ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วิถีชีวิตของคนในสังคม ศิลธรรม วรรณกรรมและศิลปกรรม ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงหมายถึงการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชน ท้องถิ่นหรือสถานที่แต่ละแห่ง เพื่อแสวงหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณของสถานที่เหล่านั้น ที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยมีสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณีก็ตาม

๒.๒.๒.๓ หลักการสำคัญ

หลักการสำคัญของทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อาจมีหลายประการและแตกต่างกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรมและอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย (๑) ชุมชนเป็นเจ้าของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (๒) คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง และตัดสินใจ (๓) ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง (๔) ยกระดับคุณภาพชีวิต (๕) มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม (๖) คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น (๗) ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม (๘) เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (๙) เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น และมีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน^{๑๘} สอดคล้องกับหลักการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วย (๑) ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ (๒) ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวได้ใช้สาธารณูปโภคร่วมกัน (๓) ความเท่าเทียมกันในการรับผลประโยชน์ (๔) มีการริเริ่มในการปกป้องสิ่งแวดล้อม (๕) บริษัทจากภายนอกชุมชนเข้ามาลงทุนหรือทำกิจการร่วมค้า (Joint Ventures) กับชุมชนท้องถิ่น (๖) ชุมชนท้องถิ่นต้องเป็นเจ้าของ และจัดการกิจการด้วยตนเอง (๗) แม้ว่ากิจการนั้นจะเป็นของเอกชนแต่ผลประโยชน์ต้องอยู่ภายในชุมชน (๘) พัฒนาเครือข่ายสำหรับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว (๙) การพัฒนาโดยการร่วมมือ (๑๐) การพัฒนาโดย

^{๑๗} มาตราที่ ๖ แห่งพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๖ [พระราชกฤษฎีกา ๒๕๔๖/๑/๒๙/๑ มกราคม ๒๕๔๖].

^{๑๘} พงนา สวนศรี, คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน = Community based tourism handbook, (กรุงเทพมหานคร : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, ๒๕๔๖).

ภาคเอกชนต้องสนับสนุนให้เกิดการกระจายอำนาจก่อให้เกิดความเข้มแข็งสู่ชาวบ้านในชุมชน^{๑๙} สรุปว่าหลักการสำคัญของทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และการได้ผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน

๒.๒.๒.๔ ประเภท/องค์ประกอบ

ประเภทหรือองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมี ๕ ประเภท ได้แก่ (๑) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) (๒) การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) (๓) การท่องเที่ยววิถีชีวิตชนบท (Rural/Village Tourism) (๔) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sports Tourism) (๕) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Health Tourism) โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นในพื้นที่ ต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย ๑ ใน 4Hs (Heritage, History, Habitat and Handicraft) ได้แก่ (๑) พื้นที่ประเภทที่มีแหล่งเป็นมรดก (Heritage) (๒) พื้นที่ประเภทที่มีแหล่งความเป็นประวัติศาสตร์ (History) (๓) พื้นที่ประเภทที่มีปรากฏการณ์ร่องรอยชุมชนการอยู่อาศัย (Habitat) (๔) พื้นที่ประเภทที่มีงานศิลปหัตถกรรม (Handicraft)^{๒๐} สรุปว่า ประเภทหรือองค์ประกอบที่สำคัญ คือการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประเพณี การท่องเที่ยววิถีชีวิตชนบท การท่องเที่ยวเชิงกีฬา และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญต่อพื้นที่ที่เป็นแหล่งมรดก พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ พื้นที่ที่ปรากฏร่องรอยชุมชนโบราณ และพื้นที่มีงานศิลปหัตถกรรม

๒.๒.๒.๕ กระบวนการ/วิธีการ

กระบวนการหรือวิธีการทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ การพัฒนาปรับปรุง การส่งเสริมสนับสนุนแหล่งท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก ศาสนา ดนตรี ภาษาและวรรณกรรม วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือเทศกาลต่างๆ ให้มีความพร้อมสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ วิธีการเหมือนกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยอาจดำเนินการ ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้ (๑) จัดให้มีการบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มที่สะอาดถูกสุขลักษณะ มีป้ายแสดงมาตรฐานของสินค้าและราคาชัดเจน (๒) จัดให้มีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาดถูกสุขลักษณะ ให้เพียงพอและปลอดภัยสำหรับการบริการ (๓) จัดให้มีระบบเตือนหรือเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว (๔) มีการจัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์อำนวยความสะดวก

^{๑๙} ชนัญญ์ พงศ์ธราธิก, สุมณตรี นิมนต์พันธ์และอนันต์ มลารัตน์, “การพัฒนากลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”, วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓, (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๖๔) : ๗๗ - ๙๑.

^{๒๐} แหล่งเดียวกัน, หน้า ๘๑ - ๘๒.

สำหรับผู้สูงอายุ ผู้พิการและสตรีมีครรภ์ (๕) มีการจัดสถานที่จำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว (๖) มีการจัดที่พักผ่อนให้สำหรับนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เช่น ม้านั่ง ศาลาพักผ่อน ที่สะอาดและเพียงพอ (๗) มีระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ที่เพียงพอทั้งในช่วงปกติและช่วงเทศกาล (๘) มีการจัดการด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้น ที่มีบุคลากรและอุปกรณ์เพียงพอ (๙) มีการจัดการขยะอย่างเป็นระบบ ซึ่งวิธีการเหล่านี้สามารถดำเนินการได้ตามศักยภาพหรือความพร้อมของแต่ละแห่ง ว่าจะสามารถดำเนินการได้ครบถ้วนมากน้อยเพียงใด

๒.๒.๒.๖ การประยุกต์ใช้

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สามารถประยุกต์ทั้งในระดับพื้นที่และระหว่างสถานที่ท่องเที่ยวแต่ละแห่งที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ด้านพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี เป็นต้น โดยการประยุกต์ใช้จะต้องพิจารณาถึงรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยว่าเป็นแบบใด อธิการี (Adhikary) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวได้จัดรูปแบบการท่องเที่ยวออกเป็น ๗ รูปแบบ ประกอบด้วย ๑) กลยุทธ์ที่เหมาะสมกับนโยบายการท่องเที่ยวของประเทศ (Strategy) ๒) มีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน (Structure) ซึ่งประกอบด้วย ความรับผิดชอบ อำนาจหน้าที่ การสนับสนุน ข่าวสารข้อมูล ๓) มีระบบของการจัดการท่องเที่ยว (System) ๔) บุคลากรที่ทำหน้าที่ในการบริการนักท่องเที่ยว (Staff) ๕) ทักษะและความชำนาญ ประกอบด้วยความรู้ ทักษะและทัศนคติต่องาน (Skill) ๖) ผสมผสานรูปแบบการทำงาน ทั้งรูปแบบการสั่งการจากบนลงล่าง และรูปแบบการทำงานร่วมกัน (Style) ๗) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็น (Share) ระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้มีคุณภาพ^{๒๑} ดังนั้น การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงต้องคำนึงถึงรูปแบบทั้ง ๗ ประการนี้ด้วย ซึ่งเป็นทั้งหลักการและวิธีการประยุกต์ในขณะเดียวกันด้วย เพราะเมื่อกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน ชุมชนหรือสถานที่ การท่องเที่ยวมีรูปแบบและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวที่ชัดเจนแล้ว การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับพื้นที่หรือระหว่างพื้นที่ย่อมดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างเป็นรูปธรรม

^{๒๑} Adhikary, M. **Management of Ecotourism**, (Bangkok: Srinakarinwirot University, 1995), p.

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” นี้ ประกอบด้วย ๓ ประเด็น คือ เครือข่ายการท่องเที่ยว รอยพระพุทธบาท และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามรายละเอียดดังนี้

๒.๓.๑ เครือข่ายการท่องเที่ยว

มีนักวิชาการหลายท่านที่ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายการท่องเที่ยว เช่น ชูศักดิ์ วิทยาภัก ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวกับการพัฒนา : มองผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหลวงพระบาง สปป.ลาว ผลการศึกษาทำให้ได้ข้อสรุปว่า การท่องเที่ยวของหลวงพระบางขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากการที่หลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นเมืองมรดกโลก พร้อมกับการปฏิรูปทางเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของหลวงพระบาง นำไปสู่ความตึงเครียดและความขัดแย้งกันระหว่างความต้องการอนุรักษ์และฟื้นฟูประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของระบอบเก่า กับอุดมการณ์สังคมนิยมของรัฐ แต่ในที่สุดแล้วพลังอำนาจของทุนข้ามชาติ เป็นฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าในการผลักดันการพัฒนาการท่องเที่ยว ผลกระทบที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่ท้องถิ่น ได้แก่ การทำให้เกิดการจัดระเบียบพื้นที่ใหม่ พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ถูกทดแทนด้วยกระบวนการควบคุมและครอบครองทางพื้นที่ใหม่ด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการแบ่งแยกและกีดกันในทางพื้นที่ระหว่างท้องถิ่นกับการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ทางสังคมของระบอบการสะสมทุนแบบยึดหยุ่น ทำให้เกิดความขัดแย้งและไม่เท่าเทียมกันในความสัมพันธ์ทางด้านแรงงาน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของแขวงหลวงพระบางในบริบทของโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงของสังคมทุนนิยมโลก มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางแนวคิดในการท่องเที่ยว เป็นไปในลักษณะของหลักสมัยใหม่ การให้ความหมายใหม่กับการท่องเที่ยว การพักผ่อน การบริโภค ในทฤษฎีของนักท่องเที่ยวคนไทย หลวงพระบางคือภาพแทนความเป็นจริงของสังคมไทยดั้งเดิมที่หายไปและความเป็นไทยที่มีอำนาจเหนือต่อความเป็นลาว^{๒๒} จีรจิตต์ภณ พิริยสุวัฒน์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยและเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรทั้ง ๒ ประเทศ ทำงานร่วมมือกันเป็นอย่างดี ทำให้สมาชิกของเครือข่ายของทั้งสองเมือง เกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เข้าถึงนักท่องเที่ยวในการเข้าถึงข้อมูลรวมถึงการทำ

^{๒๒} ชูศักดิ์ วิทยาภัก, “การท่องเที่ยวกับการพัฒนา มองผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหลวงพระบาง สปป.ลาว”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓), หน้าบทคัดย่อ.

ธุรกรรมแบบออนไลน์ เช่น ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว การจองตั๋วเครื่องบิน การจองตั๋วรถโดยสาร การจองที่พัก บริการรถเช่า โดยสามารถชำระแบบออนไลน์ได้ทันที มีความสะดวก รวดเร็ว ประหยัดและง่ายสำหรับนักท่องเที่ยว รวมทั้งสื่อทีวี และภาพยนตร์ ที่ช่วยประชาสัมพันธ์ทำให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม^{๒๓} ในประเด็นนี้ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย ยังมีนักวิจัยที่สนใจเกี่ยวกับรูปแบบของวัดที่สร้างสุขในเชิงพุทธจิตวิทยาด้วย เช่น พระมหาเสงี่ยม สุวโจ (มณีนวรงค์) พระครูพิพิธปริยัติกิจ และกมลาค ภูวนาธิปพงศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวัดสร้างสุขด้วยสปปายะตามแนวพุทธจิตวิทยา” โดยเลือกพื้นที่ศึกษา คือวัดพระพุทธบาทราชมารามวัดราชนครินทร์ จังหวัดสระบุรี ผลการศึกษามีข้อค้นพบว่า จุดแข็งของวัดนี้เป็นวัดที่มีสภาพแวดล้อมที่สงบ ปราศจากการรบกวน อยู่ใกล้เมือง มีความเจริญ การคมนาคมสะดวก ปัจจัย ๔ พร้อมส่วนจุดอ่อน คือสภาพแวดล้อมยังไม่เป็นสปปายะ คนที่อยู่รอบชุมชนกลัวการเปลี่ยนแปลง และมีการทำลายโบราณสถานของวัดด้วย ส่วนรูปแบบการพัฒนาวัดสร้างสุขด้วยสปปายะ (เหมาะสม) ตามแนวพุทธจิตวิทยา ในวัดพระพุทธบาท ราชมารามวัดราชนครินทร์ ประกอบด้วย ๑) ด้านสภาพแวดล้อมภายในวัด มีการจัดภูมิทัศน์ที่มีความร่มรื่น (รมณีสถาน) ในวัด มีป้ายประชาสัมพันธ์ มุมเก็บภาพที่ระลึก ต้นไม้พุ่มไม้ มีป้ายปรีชาธรรมนำชีวิต ๒) ด้านกิจกรรมบุญสร้างสุข คือการรับบาตรในศาลา การสวดมนต์ การฟังธรรม การจัดค่ายคุณธรรม ชีวิตพัฒนาได้ ๓) ด้านกิจกรรมสร้างสุข คือการแจกทานแก่ผู้ยากไร้รอบวัด จัดอาสาพัฒนาวัดทุกสัปดาห์ เกมชีวิต พิชิตทุกสิ่งและพัฒนาชีวิตพลิกวิกฤติเป็นโอกาส^{๒๔} ส่วนพระชยานันท์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดและชุมชนในล้านนา” สรุปได้ว่า ๑) นโยบายและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของภาครัฐ และองค์กรท้องถิ่นในล้านนา พบว่า ภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวของประเทศ โดยได้กำหนดกรอบการทำงาน อยู่ ๓ เรื่องที่สำคัญของประเทศ คือ เป็นไปตามกลไกของนโยบายการพัฒนาสามพลังของประชาธิปไตย ซึ่งรัฐบาลได้น้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา โดยเน้นภาคเศรษฐกิจ อาชีพ รายได้ความร่วมมือและชุมชนเข้มแข็ง ๒) การพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของวัดและชุมชนในล้านนา พบว่า การพัฒนา ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของวัดและชุมชนในล้านนาเป็นการให้ความรู้ความเข้าใจ สืบสาน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการสร้างรายได้/วิถีชีวิตชุมชนดีขึ้น และเป็นการ ตอบสนองความต้องการชุมชนในการฟื้นฟูความรู้ด้านศิลปะ วัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชนและ การมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๓) เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมของวัดและชุมชนในล้านนา พบว่า แนวทางการเสริมสร้าง

^{๒๓} จิรจิตต์ภณ พริยสุวัฒน์ และคณะ, “การสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยและเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, **รายงานการวิจัย**, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้าบทคัดย่อ.

^{๒๔} พระมหาเสงี่ยม สุวโจ (มณีนวรงค์) พระครูพิพิธปริยัติกิจ และกมลาค ภูวนาธิปพงศ์, “รูปแบบการพัฒนาวัดสร้างสุขด้วยสปปายะตามแนวพุทธจิตวิทยา”, **วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๖ (สิงหาคม, ๒๕๖๓) : ๒๘๒-๒๙๒.

เครือข่ายการจัดการวัด เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น แบ่งเป็นเครือข่ายภายในชุมชน โดยใช้แนวทางของคำว่า “บวร” หมายถึง ความร่วมมือ ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ๔) ความสัมพันธ์ในการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมของวัดและชุมชนในล้านนา พบว่า มีความสัมพันธ์ในการท่องเที่ยวในรูปแบบ ของการมีส่วนร่วมของชุมชน เครือข่ายการท่องเที่ยวในการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม ทั้งวัด ชุมชน ผู้ประกอบการ ภาครัฐและเอกชน ให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมของวัดและชุมชน^{๒๕} ขณะที่ดนุวัศ สุวรรณวงศ์ และภัทรพงษ์ เกริกสกุล ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตพื้นที่ ๕ จังหวัด ชายแดนภาคใต้ (สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) กับการเชื่อมต่อพื้นที่การท่องเที่ยวใน ๔ รัฐ (กลันตัน เปรัก เคดาห์ และเปอร์ลิส) ประเทศมาเลเซีย” ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการพัฒนาการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนต้นแบบใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย จะต้องมีการดำเนินการ ๑) การเติมกิจกรรมลงไป ในชุมชน ๒) ขั้นตอนลงสนาม ๓) พี่เลี้ยงเชื่อมประสาน และ ๔) การค้นหาข้อจำกัด และประเด็นที่สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายได้นั้น จะเป็นด้านเครือข่ายความรู้ โดยเฉพาะมิติการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อยกระดับปัญหาซึ่งผ่าน ๑) ระบุระบุพุ่มพิกภายในท้องถิ่นมาแล้ว และสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้โดยตรง และ ๒) การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนผ่านการเสนอข้อมูลชุมชนต่อที่สาธารณะ โดยกลไกดังกล่าวเกิดขึ้นโดยหลายหน่วยงาน และพบว่าภายในชุมชนมีการไหล (flow) ของเทคโนโลยีสารสนเทศขั้นพื้นฐาน ได้แก่ โทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต และความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงเครือข่ายมี ๓ ประเด็น คือ ๑. ชุมชนต่อ ชุมชนของประเทศไทย ๒. ชุมชนของประเทศไทยกับชุมชนของประเทศมาเลเซีย และ ๓) การเชื่อมโยง เครือข่ายโดยผ่านตัวกลาง โดยดำเนินงานลักษณะ “วิทยากรกระบวนการ” นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า ควรมีการเติมกลไกการสร้างเครือข่ายเรียนรู้ เพื่อการเสริมพลังอำนาจให้กับชุมชน และการพัฒนา และ/หรือสร้างหน่วยงานเชื่อมประสาน ซึ่งสถาบันการศึกษาควรเป็นหน่วยงานตั้งต้นในการเชื่อมประสานงานดังกล่าว ผู้ที่ทำงานหรือหน่วยงานที่ทำการเชื่อมประสานนั้น ควรดำเนินงานเป็นแบบเพื่อนถึงเพื่อน ไม่ใช่การทำงานแบบสั่งการหรือทำงานเชิงอำนาจ^{๒๖}

^{๒๕} พระชยานันท์หมื่น และคณะ, “การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของวัดและชุมชนในล้านนา”, **วารสารวารสาร มจร อุบลปริทรรศน์**, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๓) : ๒๑๕ - ๒๒๘.

^{๒๖} ดนุวัศ สุวรรณวงศ์ และภัทรพงษ์เกริกสกุล ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตพื้นที่ ๕ จังหวัด ชายแดนภาคใต้ (สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) กับการเชื่อมต่อพื้นที่ การท่องเที่ยวใน ๔ รัฐ (กลันตัน เปรัก เคดาห์ และเปอร์ลิส) ประเทศมาเลเซีย”, **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.), ๒๕๕๘), หน้า ๘ (บทคัดย่อ).

๒.๓.๒ รอยพระพุทธรูป

มีนักวิชาการชาวพุทธหลายคนที่ศึกษาเรื่องรอยพระพุทธรูปอย่างจริงจัง เช่น วลาดิมาร์ ซี.ไซเลอร์ (Waldemar C. Sailer)^{๒๗} เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในด้านการศึกษารอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและหลายประเทศทั่วโลก เขาได้ชื่อว่าเป็น “บิดาแห่งรอยพระพุทธรูป” เพราะเป็นนักวิชาการต่างชาติคนแรกที่น่าสนใจศึกษารอยพระพุทธรูปทั่วโลก ซึ่งเขาพบว่า แท้จริงรอยพระพุทธรูป มีอยู่ในอินเดีย ศรีลังกา จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ออสเตรเลีย ภูฏาน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย มัลดีฟส์ ปากีสถาน สิงคโปร์ สหภาพเมียนมาร์และไทย ขณะที่อัญชลี ปันรอด^{๒๘} ได้ศึกษาเชิงปริวรรตและศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์พุทธบาทลักษณะ พบว่าคัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในสมัยล้านนาโดยใช้ภาษาบาลีและคัมภีร์นั้น เนื้อหาที่แสดงภาพมงคล ๑๐๘ รูปบนรอยพระพุทธรูป ภาพเหล่านี้เหมือนเลียนแบบทุกสิ่งในจักรวาลให้เป็นพุทธะ รอยพระพุทธรูปแสดงอาณาภาพแห่งพระพุทธรูปที่เหนือสิ่งใดในจักรวาล เช่นเดียวกับงานของ คลาเดีย ซีซุซ่า (Claudio Cicuzza) ได้ศึกษาคัมภีร์พุทธบาทลักษณะหรือเครื่องหมายมงคลบนรอยพระพุทธรูป เชิงวิพากษ์เป็นภาษาอังกฤษ ได้แสดงรายชื่อมงคล ๑๐๘ ประการ จากประเพณีบาลีและตีความตามพุทธวจนะ คำสอนของพระพุทธเจ้า^{๒๙}

คาลด์เวลล์, เอียน, และ แอนน์ แอปเพลบี ฮาซเลวูด (CALDWELL, IAN, and ANN APPLEBY HAZLEWOOD) ได้สันนิษฐานถึงการเกิดขึ้นของรอยพระพุทธรูปว่า รอยพระพุทธรูปนั้น เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑ พระพุทธเจ้าไม่เคยปรากฏเป็นมนุษย์ การปรากฏตัวของพระพุทธรูปถูกนำเสนอด้วยรูปแบบแอนิเมติก คือไม่มีรูปสัญลักษณ์ เช่น พระที่นั่ง ต้นโพธิ์ ภูเขา การตรัสรู้ เจริญ รอยพระพุทธรูปข้างเดียวหรือสองข้าง ถือเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา และอาจพบได้ไกลถึงตะวันออกไกล ถึงเมืองนาราของญี่ปุ่น ที่วัดยาคุจิ หินขนาดใหญ่ มีจารึกสัญลักษณ์ของรอยพระบาทของพระศากยมุณี^{๓๐} บางทีรอยพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงมากที่สุด อาจจะเป็นรอยพระพุทธรูปบนยอดเขาสุมน

^{๒๗} Waldemar C. Sailer., “The Word of the Buddha footprint”, [Online]: [www.dralbani.com/Buddha footprint](http://www.dralbani.com/Buddha%20footprint) [14 August 2023]; and “Chronology of Buddha Footprint”, academic article “Buddhapadalakkhana and the Buddha’s footprint in Thailand”, (Bangkok: Department of Arts, 1993), pp. 27-45.

^{๒๘} Unchalee Pinrod, “Buddhapādamāṅgala: An Edition and a Critical Study”, thesis Master of Arts, (Graduate School: Chulalongkorn University, 1982), Abstract.

^{๒๙} Claudio Cicuzza, “A Mirror Reflecting the Entire World, The Pali Buddhapādamāṅgala or Auspicious Signs on the Buddha’s Feet, (Bangkok, Thailand: Fragile Palm Leaves Foundation, Lumbini International Research Institute, 2011), Abstract.

^{๓๐} CALDWELL, IAN, and ANN APPLEBY HAZLEWOOD, “The Holy Footprints of the Venerable Gautama: A New Translation of the Pasir Panjang Inscription”, *Bijdragen Tot de Taal-Land- En Volken Kunde* 150, no. 3 (1994): 469. [Online]: <http://www.jstor.org/stable/27864576> [14 August 2023]

ภูฏา หรือที่เรียกกันว่า ยอดเขาดัม (Adam's Peak) ในประเทศศรีลังกา ซึ่งมีพุทธศาสนิกชนหลายพันคนจากประเทศต่างๆ มาเยือน เพื่อกราบนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทแห่งนี้ทุกปี^{๓๑} ท่านกรุนรัตน์ (Karunaratne, T. B.) ได้ศึกษาความสำคัญของภาพสัญลักษณ์บนรอยพระพุทธรูปบาทพบว่า ในระยะแรกของศิลปะอินเดียและสิงหล เครื่องหมายและสัญลักษณ์ ได้ถูกนำมาใช้อย่างมากมาย ทั้งเป็นลวดลายตกแต่งและเครื่องหมายตราสัญลักษณ์อันสวยงามที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะต่างๆ สิ่งเหล่านี้ รอยพระพุทธรูปบาท (รอยเท้าของพระพุทธเจ้า) มีเครื่องหมายสัญลักษณ์อาจเป็นสิ่งที่น่าสนใจและน่าดึงดูดที่สุด ดังตัวอย่างโบราณ รอยเท้าเหล่านี้โค้งงอ ซึ่งบางส่วนมีค่าเชิงสัญลักษณ์ที่แท้จริง ในทางกลับกันรอยเท้าในสมัยต่อมา มาได้พรรณนาถึงเครื่องหมายภาพมงคล ๑๐๘ ประการไว้มากมายหลายแห่ง ดังนั้นจึงปรากฏเป็นภาพสัญลักษณ์และที่ละเอียดที่สุดบนรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า เพราะภาพเดียวบนรอยพระพุทธรูปบาทสามารถอธิบายความหมายได้อย่างมากมาย โดยเฉพาะเรื่องที่เป็นมงคลสำหรับชีวิตของคนในปัจจุบัน อันเป็นการเชื่อมต่อกันระหว่างคนในสมัยโบราณกับคนในสมัยปัจจุบัน^{๓๒}

โอลิเวอร์ ฟรีเบอร์เกอร์ (Oliver Freiberger) ได้ใช้หลักการเชิงเปรียบเทียบในการศึกษาทางศาสนาเรื่องรอยพระพุทธรูปบาทที่ Ain Dara ว่า รอยพระบาทที่มีตั้งแต่รอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธเจ้าไปจนถึงรอยพระบาทของพระเยซู จากการวิเคราะห์ภาพรอยพระพุทธรูปบาทในบริบททางศาสนาอื่นๆ ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับรูปแบบและหน้าที่ของรอยพระบาท Ain Dara^{๓๓} ซึ่งนักวิชาการทั้งหลายยังไม่เข้าถึง เป็นสิ่งที่ดีที่บุคคลพยายามสืบหาประโยชน์จากรอยพระพุทธรูปบาท สิ่งใดเกิดขึ้นกับเรา เรานึกถึงบิดา เราฝันถึงมารดาของเราและเราคิดถึงแผ่นดินเกิดของเรา พวกเราชาวพุทธทั้งหลาย คิดถึงพระพุทธเจ้าและความฝันของอินเดียตลอดเวลา บรรพบุรุษของเราในการพิจารณาพระพุทธรูปองค์ทรงแสดงความรักต่อพระองค์ด้วยพระสวามิภักดิ์ ธรรมจักร ต้นโพธิ์ รอยเท้าและอื่น ๆ แนนอน พระสวามิภักดิ์ เนินเขา บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หมายถึง พระพุทธรูปหรือพระพุทธรูป ที่เป็นการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ต้นโพธิ์ หมายถึง พระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้ และรอยพระพุทธรูปบาทแสดงร่องรอยการเผยพระวจนะของพระองค์ เหล่านี้ แต่

^{๓๑} CALDWELL, IAN, and ANN APPLEBY HAZLEWOOD. "The Holy Footprints of the Venerable Gautama: A New Translation of the Pasir Panjang Inscription." *Bijdragen Tot de Taal-Land - En Volken Kunde* 150, no. 3 (1994): 469. [Online] : <http://www.jstor.org/stable/27864576> [14 August 2023]

^{๓๒} Karunaratne, T. B. "The Significance of the Signs and Symbols on the Footprints of the Buddha." *Journal of the Sri Lanka Branch of the Royal Asiatic Society*, 20 (1976): 47-60. [Online]: <http://www.jstor.org/stable/23728450> [14 August 2023]

^{๓๓} Oliver Freiberger. Elements of a Comparative Methodology in the Study of Religion. *Journal of Religions*, 10.3390/rel9020038, 9, 2, (38), (2018).

เป็นตัวแทนของเศษส่วนของพระพุทธเจ้า เมื่อเวลาผ่านไป ยากขึ้นที่จะเข้าใจความหมายที่แท้จริงด้วยการเป็นตัวแทนในเวลาเดียวกันโดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะกรีก บรรพบุรุษของเราได้สร้างรูปปั้นซึ่งคล้ายกับเทพเจ้ากรีกและสนองความรักที่มีต่อพระพุทธเจ้า เนื่องจากคนมักจะลืมหลักธรรมของคำสอนของพระพุทธเจ้าอันแท้จริง^{๓๔} กลับไปนับถือสิ่งแทน บางครั้งไม่สามารถเข้าถึงเป้าหมายที่แท้ของคำสอนได้

ขณะที่บุญโพ โคชิมะ (Bunpo Kojima) ได้กล่าวถึงแนวคิดบางอย่างที่สอดแทรกอยู่ในความเชื่อต่อรอยพระพุทธบาทว่า บรรพบุรุษของเราได้แสดงความรักต่อพระพุทธเจ้า ด้วยเจดีย์ ธรรมจักร ต้นโพธิ์ รอยพระพุทธบาทและอื่น ๆ แน่แน่นอนว่าสัญลักษณ์ซึ่งเป็นเนินเขาเล็ก ๆ ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าหรือพระกาย เป็นการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และรอยพระพุทธบาทแสดงร่องรอยการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระองค์ อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างเหล่านี้แสดงถึงเศษเสี้ยวของพระพุทธเจ้า ยังไม่ได้เข้าถึงสาระสำคัญ หรือ เป้าหมายที่สำคัญอีกหลายอย่าง เช่น ความสามัคคี การรวมจิตของคนในชุมชน เช่น ใต้ฐานฝ่าพระบาทของรอยพระพุทธบาทของพระตถาคตมีภาพของทวีปทั้ง ๔ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ และพรหมโลก ๑๖ ชั้นด้วย ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงธรรมะในเชิงสัญลักษณ์ ส่วนต่างๆ โดยรายละเอียดจะพบในพระสูตรของเปียกุฟู โซโกโนโสะ และมหาปรัชญาปารมิตาสูตด้วย^{๓๕}

ในประเทศไทยมีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องรอยพระพุทธบาทมาอย่างยาวนานและกว้างขวาง เช่น การศึกษาเชิงตำนานรอยพระพุทธบาท ของสมเด็จพระญาณสังวรญาณวิมลญาณมุนี (วาสนา) ที่ได้ศึกษาเรื่องตำนานพระพุทธบาทและการค้นพบรอยพระพุทธบาทที่เขาสวรรคตบรรพต วัดรอยพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรีในสมัยพระเจ้าทรงธรรม การบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธบาท ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และคติความเชื่อเกี่ยวกับการเคารพรอยพระพุทธบาท^{๓๖} หรืองานศึกษารอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียและเอเชียอาคเนย์ ของนันทนา ชูติวงศ์ ที่ได้เน้นการศึกษาเรื่องคติความเชื่อเรื่องการสร้างรอยพระพุทธบาท การเคารพบูชารอยพระพุทธบาทในประเทศอินเดีย ศรีลังกา พม่า และไทย การจำแนก การจัดวางลายภาพมงคล และการกำหนดอายุของรอยพระพุทธบาทในสมัยต่างๆ อย่างคร่าวๆ ทำให้ทราบอายุของ

^{๓๔} Bunpo Kojima, "Some Thoughts on Buddha's Footprints", *Journal of Indian and Buddhist Studies (Indogaku Bukkyogaku Kenkyu)*, 1962, Volume 10, Issue 2, pp. 733- 736. DOI [Online] <https://doi.org/10.4259/ibk.10.736>. [8 August 2022].

^{๓๕} Bunpo Kojima, "Some Thoughts on Buddha's Footprints", [Online]: https://www.jstage.jst.go.jp/article/ibk/1952/10/2/10_2_737/_pdf/-char/ja, [8 August 2022].

^{๓๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานเรื่องพระพุทธบาท อธิบายเรื่องพระบาทนิราศพระบาท ลิลิตทศพร*, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๕๑๑).

รอยพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ที่ค้นพบอย่างชัดเจน^{๓๗} การศึกษาของรุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล ที่ได้ศึกษา วิวัฒนาการและประติมาวิทยารอยพระพุทธรูปในประเทศไทย โดยใช้ระบบการจัดวางภาพมงคลและรอย พระพุทธรูปที่สามารถระบุปีที่สร้างได้อย่างชัดเจน และคติการสร้างรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยตั้งแต่ สมัยสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย^{๓๘} นอกจากนี้เขายังได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับสมุดภาพไตรภูมิอีกด้วย โดยใช้สมุดภาพไตรภูมิจำนวน ๑๐ ฉบับที่เก็บไว้ในหอสมุดแห่งชาติทำวาสกรี เป็นข้อมูลในการศึกษา ซึ่งพบว่า มีหอสมุดภาพไตรภูมิที่เก่าแก่ที่สุดปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ สันนิษฐานว่าสร้างเพื่อใช้เป็นแผนที่ อุดมคติที่พยายามเชื่อมโยงแนวคิดโลกทัศน์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ด้วย และยัง พบว่าสมุดภาพไตรภูมิเหล่านั้น ไม่มีความสัมพันธ์กับคัมภีร์เทวภูมิภาพที่เป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรม ราชालิไทยแต่อย่างใด แต่รูปแบบประติมาวิทยาไตรภูมิเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับสมัยพุทธกาลของพม่าและ ได้รับอิทธิพลทางความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นอิทธิพลจากขอมหรือเขมรด้วย โดยพบอีกว่าประติ มาวิทยาที่รับรู้กันในทางพระพุทธศาสนา ไม่จำเป็นที่จะต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก แต่อย่างใด^{๓๙} ในสถาบันอุดมศึกษาของไทย มีนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาหลายท่านที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรอย พระพุทธรูปในประเทศไทย เช่น พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฒโน) ได้ศึกษาความเชื่อของคนไทยในเรื่อง พระพุทธเจ้า รอยเท้าในจังหวัดสระบุรี พบว่าในสมัยก่อนคนไทยส่วนใหญ่ ผู้คนเชื่อว่าหากได้สักการะรอย พระพุทธรูปเป็นเวลาสามหรือ เจ็ดครั้งในชีวิตพวกเขาจะไม่ตกนรกและมันเชื่อกันว่ารอยพระพุทธรูปเป็น ศูนย์รวมของสามสถาบัน: ชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ หากพวกเขาปฏิบัติตาม หลัก พระพุทธศาสนาและความเชื่อในรอยพระพุทธรูป ในที่สุดก็พบทางที่สงบสุขและปัญญา^{๔๐}

^{๓๗} นันทนา ชูติวงศ์, **รอยพระพุทธรูปในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์**, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธา การพิมพ์, ๒๕๓๓).

^{๓๘} รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล, “วิวัฒนาการและประติมาวิทยารอยพระพุทธรูปในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้าบทคัดย่อ.

^{๓๙} รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาของสมุดภาพไตรภูมิ”, **ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีกับประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๐} พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฒโน) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อของคนไทยที่มีต่อพระพุทธรูป”, **ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้าบทคัดย่อ.

อีกคนหนึ่งที่ศึกษาเรื่องราวพระพุทธรูป คือจวน คงแก้ว^{๔๑} เขาศึกษาลักษณะรอยพระพุทธรูปในสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม จากผลการศึกษาพบว่า ภาพรอยพระพุทธรูปเป็นตัวแทนเครื่องหมายคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น รูปธรรมจักร ตรัสตน เป็นต้น ขณะที่โสภณ จาเลิศ ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องความเชื่อและการบูชาพระพุทธรูปของชาวพุทธล้านนา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อของชาวพุทธไทยมี ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่ง เชื่อว่ารอยพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่เป็นรอยที่พระพุทธเจ้าทรงประทับด้วยพระองค์เอง และกลุ่มที่สอง เชื่อว่ารอยพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่เป็นรอยที่มนุษย์สร้างขึ้น การบูชา มี ๒ กลุ่มเช่นกัน คือ กลุ่มที่หนึ่ง มีความเชื่อว่าบุคคลที่สักการบูชาพระพุทธรูป เมื่อตายจากโลกนี้แล้วจะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ไม่ตกไปในอบายภูมิ และกลุ่มที่สอง มีความเชื่อว่า การจะไปสุคติหรือทุกข์นั้นขึ้นอยู่กับวาระจิตดวงสุดท้ายขณะที่มีชีวิตอยู่ ว่าโดยเฉพาะชาวพุทธล้านนาโดยตรงเชื่อว่า การบูชาสักการะรอยพระพุทธรูป บุคคลจะต้องคำนึงถึงความสะอาดของร่างกายและจิตใจ และต้องทำด้วยความเคารพ คือต้องถอดหมวก ถอดรองเท้า สิ่งของที่นิยมบูชาโดยปกติ คือดอกไม้ธูปเทียน ถ้าเป็นช่วงเทศกาลบูชาประจำปีจะใช้น้ำขมิ้น ส้มป่อย และอานิสงส์ของการบูชาสักการะรอยพระพุทธรูปนั้น จะทำให้ตนเอง ครอบครัวมีความสุข ปราศจากโรคภัย แคล้วคลาดอันตราย เจริญก้าวหน้าในชีวิตหน้าที่การงานและทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ด้วย^{๔๒} จวน คงแก้ว ได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรอยพระพุทธรูปกับพุทธศิลป์ พบว่า ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปและพุทธศิลป์ในรอยพระพุทธรูปได้มีจุดเริ่มต้นมาจากรากฐานธรรมเนียมความคิดของชาวอินเดียที่ได้มีประเพณีนิยม ที่ได้ทำความเคารพบุคคลที่พึงเคารพบูชาที่เท้าหรือโดยการเอามือไปแตะต้องที่เท้า ด้วยเหตุดังกล่าวต่อมาก็ได้มีการสร้างรูปสัญลักษณ์หรือรอยพระพุทธรูปขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าเพื่อน้อมระลึกถึงกราบไหว้บูชาและสืบทอดเผยแผ่พระพุทธศาสนาพุทธศิลป์ผ่านพระพุทธรูปในยุคสมัยต่างๆ จนถึงปัจจุบัน ได้มุ่งแสดงสื่อสัญลักษณ์ความสำคัญภายในคือมงคล ๑๐๘ ประการด้วยการเขียนหรือวาดลวดลายด้านจิตรกรรม เพื่อบอกเล่าเรื่องราวที่วิจิตรประณีตสวยงามและด้านวรรณกรรมได้เขียนหรือจารึกบอกความสำคัญ ความเป็นมาและพรรณนาความสวยงามของสถานที่ที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปตลอดถึงวรรณกรรมต่างๆ ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย^{๔๓}

^{๔๑} จวน คงแก้ว, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ลักษณะของรอยพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”, **ดัชนีพุทธศาสนาคณะนักวิชาการพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้าบทคัดย่อ.

^{๔๒} นายโสภณ จาเลิศ, “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของชาวพุทธล้านนา”, **ดัชนีพุทธศาสนาคณะนักวิชาการพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้าบทคัดย่อ.

^{๔๓} จวน คงแก้ว, “พุทธศิลป์ในรอยพระพุทธรูป”, *Journal of Thai Interdisciplinary Research*, Vol. 11 No.4 (July – August 2016): 74.

ขณะที่จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักพุทธธรรมจากรอยพระพุทธรูป ผลการศึกษาพบว่า รอยพระพุทธรูปมี ๒ ประเภท คือรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าทรงประทับด้วยพระองค์เอง และรอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แนวคิดในการสร้างรอยพระพุทธรูป มี ๒ แนวคิดคือ แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และจักรวาล โดยการวาดภาพมงคล ๑๐๘ ประการ บนรอยพระพุทธรูป มีธรรมจักรอยู่ตรงกลาง ในฐานะเป็นศูนย์กลางของจักรวาลและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย โดยการสร้างรอยพระพุทธรูปไว้ตามซอกเขา โขดหิน ถ้ำ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่วนหลักธรรมที่ปรากฏบนรอยพระพุทธรูป พบว่ามีหลายหมวดโดยการตีความจากภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ในเชิงสัญลักษณ์ ประกอบด้วย ญาณ ๓, ฌาน ๔, พรหมวิหาร ๔, เวสัชชญาณ ๕, โพชฌงค์ ๗, วิญญานฐิติ ๗, อริยทรัพย์ ๗, โลกธรรม ๘, โลกุตตรธรรม ๙, อภูกมลธรรม ๑๐ และ ญาณ ๑๖ ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ สามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุนิพพานได้ ด้วยการศึกษาความหมาย ประเภท ขั้นตอนการปฏิบัติและดำเนินการปฏิบัติด้วยวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสมด้วยตนเอง และผู้วิจัยยังมีข้อเสนอแนะว่า พุทธศาสนิกชนควรให้ความสำคัญต่อหลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนรอยพระพุทธรูป ในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตของตนเอง และตระหนักเห็นว่า สามารถประยุกต์ร่วมกันได้ระหว่างหลักการเพื่อดำเนินชีวิตและการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการบรรลุนิพพาน^{๔๔}

พระชาอุชัย จันทโร (บุญหล้า) พระครูศรีคัมภีร์ญาณ, โสวัญ บำรุงภักดี และพระมหาสำรอง สดัญญโต^{๔๕} ได้ศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อและคุณค่าของการบูชารอยพระพุทธรูปของชาวพุทธ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า ชาวพุทธในอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ บูชารอยพระพุทธรูปด้วยรูป ๓ ดอก และเทียน ๒ เล่ม โดยมีคุณค่าต่อชาวพุทธอำเภอสหัสขันธ์ ๕ ด้าน ได้แก่ (๑) คุณค่าด้านบุคคล (๒) คุณค่าด้านครอบครัว (๓) คุณค่าด้านสังคม (๔) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ (๕) คุณค่าด้านประเพณี ส่วนนิราภรณ์ สุวดีปทุมพงศ์ ได้ศึกษาประเด็นใหม่ : ระบบการวางลายมงคลบนรอยพระพุทธรูปในประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ผลการศึกษาพบว่า การจัดเรียงลายภาพมงคล ๑๐๘ บนรอยพระพุทธรูป เริ่มมีครั้งแรกตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยการเรียงจากแถวบนของพระอังคบุรี (ปลายนิ้วเท้า) ไปตามแนวจนถึงตรงกลางของรอยพระพุทธรูป และเรียงไล่ลงไปสู่ล่างวน

^{๔๔} Mrs. Jutarat Tonginjan, "A Critical Study of Buddhist Principles from the Buddha's Footprints", *Dissertation of Doctor of Philosophy in Buddhist Studies*, (Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2018), p. Abstract.

^{๔๕} พระชาอุชัย จันทโร (บุญหล้า), พระครูศรีคัมภีร์ญาณ, โสวัญ บำรุงภักดี และพระมหาสำรอง สดัญญโต, "การศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อและคุณค่าของการบูชารอยพระพุทธรูปของชาวพุทธ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์", *วารสารพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่*, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕ (กันยายน - ตุลาคม ๒๕๖๓) : ๒๖๐ - ๒๖๙.

เข้าสู่ศูนย์กลาง ในระยะเวลาใกล้เคียงกันได้เกิดระบบการวางลายมงคลแบบใหม่ คือการจัดวางภาพมงคลในภาพรวมของจักรวาลแบบแนวดิ่ง โดยแสดงสัญลักษณ์ของพรหมโลกและเทวโลกอยู่บนสุดของฝ่าพระบาท ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือขนาดของรอยพระพุทธรบาทที่เปลี่ยนแปลงไปและคัมภีร์ที่ใช้เลือกใช้อธิบายรอยพระพุทธรบาทที่ต่างกัน^{๔๖}

พระจำรัส โชติธมโม (พินิจกิจ) ได้ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธรบาทที่รอยอำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า การบูชา มีลักษณะการกระทำ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) ปักคันทะบูชา คือการบูชาด้วยการกล่าวยกย่องสรรเสริญ ๒) สักการะบูชา คือการบูชาด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียน ๓) สัมมานะบูชา คือการบูชาด้วยการยอมรับ ส่วนประวัติความเป็นมาของพระพุทธรบาทที่รอย เชื่อมโยงไปถึงสมัยพุทธกาล ที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกจำนวน ๕๐๐ รูป ได้เสด็จมาโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลายในภูมิภาคแห่งนี้ และได้เสด็จมาเสวยภัตตาหารเช้าที่ภูเขาวะการบรรพตแห่งนี้ ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธรบาทที่รอยนี้ มีคติความเชื่อที่เกี่ยวกับการเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมา พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลสำคัญ เพราะการเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้านั้นเป็นไปได้ยาก ชาวพุทธล้านนามีความเชื่อต่อรอยพระพุทธรบาททั้ง ๒ ประเภท คือรอยพระพุทธรบาทที่พระพุทธเจ้าประทับด้วยพระองค์เอง และรอยพระพุทธรบาทที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ จึงกราบไหว้บูชาพระองค์ด้วยการยกย่อง เชิดชู ด้วยความเลื่อมใสอย่างบริสุทธิ์ใจ โดยเฉพาะในช่วงวันเพ็ญเดือน ๖ หรือเดือน ๖ เป็ง (ตรงกับวันวิสาขบูชา) วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เทศกาลสงกรานต์หรือวันขึ้นปีใหม่จะมีชาวพุทธเดินทางขึ้นมากกราบนมัสการเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายอันสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา และเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ มีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ด้วย^{๔๗}

๒.๓.๓ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีนักวิชาการหลายคนที่น่าสนใจศึกษาในด้านนี้ เช่น ด้านแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชน สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน^{๔๘} ได้วิจัยเรื่อง "ทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษาชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.

^{๔๖} วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์, “ประเด็นใหม่ : ระบบการวางลายมงคลบนรอยพระพุทธรบาทในประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔”, การค้นคว้าอิสระ, **ส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

^{๔๗} พระจำรัส โชติธมโม (พินิจกิจ), “การวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธรบาทที่รอย อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่”, **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่**, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๔) : ๑๔๕ - ๑๕๘.

^{๔๘} สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน, “ทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก”, **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๖) : ๑ - ๑๑.

นครนายก" ผลการวิจัยพบว่าชาวไทยพวน อ.ปากพลีมีทุนทางสังคมที่เด่นชัดคือทุนทางภูมิปัญญาและทุนทางวัฒนธรรม ประกอบกับความเป็นมิตรไมตรีช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันส่งผลให้ชาวไทยพวน อ.ปากพลี มีทุนมนุษย์ที่เข้มแข็ง ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือให้ชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยและกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศแบบพักค้าง โดยใช้กลยุทธ์สร้างความแตกต่างผสานการเรียนรู้ ฯ กลยุทธ์สร้าง ความแตกต่างผสานการเรียนรู้สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับกลุ่มเป้าหมาย ๒ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มเป้าหมายหลัก คือ นักท่องเที่ยวภายในประเทศ จากฐานนักท่องเที่ยวเดิมที่มีอยู่ พบว่า จะเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษาซึ่งมาเป็นหมู่คณะเพื่อศึกษาเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของชาวไทยพวน และบางส่วนเป็นนักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวเอง ดังนั้นจึงควรมีการผนวกกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ให้เกิดความผูกพันระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน และเพื่อให้เกิดประสบการณ์การมีส่วนร่วม โดยเน้นไปที่นักท่องเที่ยวพักค้างคืน (Homestay) โดยพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ต่อยอดกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ โดยคัดเลือกกิจกรรมที่มีจุดแข็งและเหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย

(๒) กลุ่มเป้าหมายรอง คือ นักท่องเที่ยวต่างประเทศ จากการศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวตะวันตก จะพบได้ว่าเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชอบเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบไทยแท้ดั้งเดิม ดังนั้น จึงเป็นกลุ่มที่มีความน่าสนใจ โดยมุ่งเป้าไปที่การท่องเที่ยวแบบพักค้างคืน (Homestay) โดยมีกิจกรรมสร้างสรรค์ให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วม กิจกรรมที่ ๑ กิจกรรมการทอผ้าที่กระตุก โดยให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือทอผ้าด้วยตัวเอง โดยชุมชนร่วมกันพัฒนาต้นแบบผ้าซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่มาก เช่น ผ้าพันคอ ผ้ารองจาน ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถร่วมเรียนรู้ ลงมือปฏิบัติ และนำกลับไปเพื่อเป็นความทรงจำที่ดี ลายผ้าที่เลือกใช้ อาจจะเป็นการพัฒนาต่อจากลายเดิม คือ ลายดอกสุพรรณิการ์ กิจกรรมที่ ๒ กิจกรรมการเรียนรู้การทำอาหารไทยพวน เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตไทยพวน ส่วนหัวข้อ ทวีแสง^{๔๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาศูนย์กลางเศรษฐกิจเทศบาลนครยะลา" ผลการศึกษพบว่า (๑) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ศูนย์กลางเศรษฐกิจ เทศบาลนครยะลา มีศักยภาพและพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยผู้นำนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำสมาคมกเขาชาวเสียงภาคใต้ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงนกเขาชาวเสียงให้ความสำคัญกับศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้านเศรษฐกิจ (๒) ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้นำนองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำสมาคมกเขาชาวเสียงภาคใต้ ให้มีความสำคัญการมีส่วนร่วมในการวางแผนมากที่สุด รองลงมาคือ การร่วมดำเนินการ การร่วมรับผลประโยชน์

^{๔๔} หัวหาญ ทวีแสง, "การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาศูนย์กลางเศรษฐกิจเทศบาลนครยะลา", วิทยานิพนธ์หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาการจัดการท่องเที่ยว, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๕), หน้าบทคัดย่อ.

โยชน์ และการติดตามและประเมินผล ส่วนผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงนกเขาชวาเสียง ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการวางแผนมากที่สุด รองลงมาคือการร่วมรับผลประโยชน์ การร่วมดำเนินการ และการติดตามและประเมินผล (๓) ภาพรวมของสิ่งกระตุ้นทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยวชาวไทย ทั้ง ๗ ด้าน มีผลอยู่ในระดับมาก สามารถเรียงตามลำดับดังนี้ ด้านบุคลากร ราคา กระบวนการให้บริการ ผลิตภัณฑ์ ช่องทางการจัดจำหน่าย ลักษณะทางกายภาพ และการส่งเสริมการตลาด และ (๔) การกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ควรสร้างสรรค์บุคลากรอย่างมีคุณภาพมาตรฐานระดับสากล เพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน ยกกระดับมาตรฐานกระบวนการให้บริการพัฒนาผลิตภัณฑ์ คิดแปลกแตกต่าง อย่างสร้างสรรค์ บูรณาการเทคโนโลยีช่องทางการจัดจำหน่ายให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย พัฒนาลักษณะทางกายภาพเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ส่วนลำพอง กลมกุล ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนาในประเทศไทย กรณีศึกษาหลวงพระบาง สปป.ลาว” ผลการศึกษาพบว่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในแขวงนครหลวงพระบาง ประกอบด้วย ๑) การจัดการท่องเที่ยวภายใต้วิถีธรรม วิถีธรรมชาติ และการจัดทำวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมรายได้ประชาชนของลาวในภาพรวมด้วย ๒) รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเป็นการจัดการท่องเที่ยวภายใต้วัฒนธรรมทางศาสนา ประเพณี วิถีชีวิตและธรรมชาติ เช่น การท่องเที่ยววัด การท่องเที่ยวในวิถีทางวัฒนธรรม ๓) ชุดการเรียนรู้การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนาในนครหลวงพระบางนั้น ได้มีหน่วยงานของรัฐเข้าไปจัดการส่งเสริมร่วมกับหน่วยงานของวัดและศาสนาให้เกิดเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และประเพณีทางศาสนาที่เชื่อมประสานกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ทางธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ ที่เห็นความสำคัญ of พื้นที่การท่องเที่ยว^{๕๐}

กาญจนา สุคันธสิริกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ศักยภาพในการดึงดูดใจในด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ในงานประเพณีส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมสืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน และมีกิจกรรมเสริมเพื่อให้เกิดความสนุกสนานและน่าสนใจ และความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม ๒) ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งมีจำกัดบางประการในการพัฒนาต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นลักษณะภูมิประเทศ การวางผังเมืองและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ไม่สามารถขยายได้ โดยหน่วยงานต่างๆ ร่วมกัน

^{๕๐} ลำพอง กลมกุล, “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนาในประเทศไทย : กรณีศึกษาหลวงพระบาง สปป.ลาว”, **บทความวิจัย**, ภายใต้โครงการพัฒนาการวิจัยเชิงพื้นที่ในกลุ่มประเทศอาเซียน, (ศูนย์อาเซียนศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑) : ๑ - ๒๕.

ให้การสนับสนุน และจัดการด้านนโยบาย งบประมาณ และบุคลากร เพื่อนำมาพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ๓) การบริหารจัดการ มีการจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว การรักษาฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี และหน่วยงานในการประเมินผลการดำเนินงาน แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่งผลให้การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว อาจเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังนั้นจึงควรให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับกิจกรรมและการดำเนินงานต่างๆ ในรูปแบบของการให้ความรู้และเผยแพร่ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และชุมชนที่อยู่รอบสถานที่ท่องเที่ยวนั้น^{๕๑}

จากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เสนอมาช้างต้น จะเห็นได้ว่า แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง มีความเกี่ยวข้องกับเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่แนวคิดและทฤษฎีเครือข่ายแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครอบคลุมกับประเด็นที่สำคัญ ๓ ประการ คือ เครือข่ายการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และรอยพระพุทธรูป งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่เป็นกรณีศึกษา ทั้งในระดับชุมชน เมืองหรือระหว่างประเทศ เพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับศักยภาพการท่องเที่ยวของสถานที่เหล่านั้นตรงตามความเป็นจริง เพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูป เป็นการศึกษาที่เน้นพัฒนาการของรอยพระพุทธรูปที่แพร่กระจายจากชมพูทวีปสู่ประเทศต่างๆ ในเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการศึกษาที่เน้นการตีความเชิงสัญลักษณ์ของภาพมงคล ๑๐๘ ประการ และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนรอยพระพุทธรูป เพื่อให้เข้าใจความหมายที่ซ่อนอยู่ในภาพมงคลเหล่านั้น ส่วนประเด็นการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ในกลุ่มอาเซียน ยังไม่มีการศึกษาวิจัยโดยตรง ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงคาดหวังว่า จะได้องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง แนวทางการอนุรักษ์พัฒนารอยพระพุทธรูป และการเชื่อมโยงกับหน่วยงานหรือองค์การภายนอก เพื่อสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

๒.๔ บริบทรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและลาว

รอยพระพุทธรูปสำคัญที่มีอยู่ในงานวิจัยเรื่องนี้กำหนดพื้นที่ศึกษา ๕ แห่ง ประกอบด้วย ๑) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๒) รอยพระพุทธรูปที่รอย ที่วัดพระพุทธรูปที่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ๓) รอยพระพุทธรูป ณ วัดพระพุทธรูป อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี ๔) รอยพระพุทธรูป ที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ

^{๕๑} กาญจนา สุคันธสิริกุล, “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”

จังหวัดปราจีนบุรี และ ๕) รอยพระพุทธรูปที่วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ซึ่งในความจริงแล้ว รอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและลาว มีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในประเทศไทยมีรอยพระพุทธรูปมากถึง ๔๙๑ รอย ในทั่วทุกภาคของประเทศไทย และในสปป. ก็มีมากถึง ๒๒ แห่ง แม้จะไม่มากเท่ากับรอยพระพุทธรูปในประเทศไทย อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ เลือกรายการเฉพาะรอยพระพุทธรูป ๕ แห่ง เพราะมีความสำคัญและสามารถเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม

๒.๔.๑ รอยพระพุทธรูปที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

๒.๔.๑.๑ ประวัติความเป็นมา

รอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปไสยาสน์ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร หรือวัดโพธิ์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้อง กับการสร้างวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ขึ้นภายในวัด ในการบูรณะพระอารามครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๓๗๕ เพราะในการบูรณะครั้งนี้ มีการสร้างองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ขึ้นในเบื้องต้น แล้วจึงสร้างพระวิหารครอบองค์พระในภายหลัง โดยองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ เป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ (พระนอน) โปรดอสุรินทรเทพ ทรงบรรทมตะแคงขวา มีลักษณะพิเศษ คือพระบาทด้านซ้ายและด้านขวาซ้อนเสมอกันทั้งสองข้าง มีขนาดความกว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๕ เมตร สูง ๓ เมตร ผู้ที่เป็นแม่กองอำนวยการสร้างและบูรณะคือพระองค์เจ้าลดาวัลย์ (พระโอรสลำดับที่ ๑๕ ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี) โดยที่ฝ่าพระพุทธรูปทั้งสองประดับด้วยมุก มีภาพมงคล ๑๐๘ ครบถ้วนสมบูรณ์สวยงาม ตรงกลางเป็นรูปธรรมจักร ซึ่งคติการจาริกภาพมงคล ๑๐๘ บนรอยพระพุทธรูปนี้ ดูเหมือนจะได้รับอิทธิพลความเชื่อตามที่ปรากฏในคัมภีร์ชินาลังการฎีกาและคัมภีร์พุทธปาหลักขณะของลังกา ที่กล่าวถึงลักษณะของพระบาทของพระพุทธรูปเจ้าว่ามีภาพมงคล ๑๐๘ ปรากฏอยู่ อย่างไรก็ตาม ในศิลปะแบบลังกาไม่พบความนิยมการจาริกภาพมงคล ๑๐๘ ลงบนรอยพระพุทธรูปเช่นนี้ แต่กลับพบในศิลปะแบบพุกาม สมัยอาณาจักรพุกามรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘ (พ.ศ. ๑๓๙๒ - ๑๘๔๐) อาจเป็นไปได้ว่า คติการจาริกภาพมงคล ๑๐๘ ลงบนรอยพระพุทธรูปได้แพร่กระจายมาจากอาณาจักรพุกาม และมีอิทธิพลต่อศิลปะของคนไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว และยังคงมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะบนรอยพระพุทธรูปในสังคมไทยจนถึงสมัยปัจจุบัน แม้ว่าในปัจจุบันนี้ ความนิยมในการกราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูปจะลดลงก็ตาม แต่คุณค่า ความงดงามและความสำคัญของรอยพระพุทธรูปในเชิงศิลปะที่มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการยังคงปรากฏอยู่ และมีการศึกษาวิจัย ค้นคว้า จากนักวิชาการ เพื่อตีความและอธิบายความหมายของภาพมงคล ๑๐๘ ประการเหล่านี้ในเชิงสัญลักษณ์อย่างต่อเนื่อง

๒.๔.๑.๒ ความสำคัญ

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูปขององค์พระพุทธรูปไสยาสน์ ณ วิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม คือ ภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ที่จารึกประดับอยู่บนรอยพระพุทธรูป ที่มีความสมบูรณ์

งดงาม เป็นภาพเชิงสัญลักษณ์ที่ต้องตีความ และอธิบายความหมายเข้ากับหลักการในทางพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นหมุดหมายสำคัญของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั้งหลาย ที่เข้ามาเยี่ยมชมพระพุทธรูปไสยาสน์ โดยภาพมงคล ๑๐๘ ประการนี้ สามารถตีความในเชิงสัญลักษณ์ได้ว่า เป็นสัญลักษณ์หรือเป็นตัวแทนของทรัพย์สินภายนอกที่มนุษย์ทั้งหลายปรารถนา เป็นสัญลักษณ์แห่งโชคลาภ เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นเครื่องประกอบพระบารมีของพระมหากษัตริย์และพระเจ้าจักรพรรดิ และเป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ทั้ง ๓๑ ภูมิ ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงหลุดพ้นแล้วอย่างสิ้นเชิง ภาพเหล่านี้จึงปรากฏอยู่บนฝ่าพระบาทของพระพุทธรองค์ เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระพุทธรองค์ไม่ทรงยินดีในร้ายในโลกธรรมทั้งหลาย ทรงอยู่นอกโลกธรรมทั้งปวง และไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป เพราะพระพุทธรองค์ทรงเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เองในโลกธรรมทั้งหลาย หรือทรัพย์สินนอกที่เป็นที่ปลื้มใจทั้งหลาย ภูมิต่าง ๆ จึงอยู่เพียงที่ใต้ฝ่าพระบาทของพระองค์เท่านั้น

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปไสยาสน์ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแห่งนี้ จึงอยู่ที่ลักษณะรอยพระพุทธรูปที่มีความงาม มีสมบุรณ์ และมีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ เป็นภาพปริศนาธรรมที่มีความหมายลึกซึ้งซ่อนอยู่ จึงมีความโดดเด่นมาก และยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางพุทธศิลป์ที่แพร่กระจายมาจากชมพูทวีป ลังกา และอาณาจักรพุกาม สู่อาณาจักรสยามอีกด้วย ทำให้เห็นถึงการไหลบ่าและการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมจากประเทศหนึ่งสู่ประเทศหนึ่งอย่างชัดเจน ดังนั้น รอยพระพุทธรูปและภาพมงคล ๑๐๘ ประการบนรอยพระพุทธรูป จึงเป็นการชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยง และการติดต่อทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันและมีภูมิประเทศอยู่ใกล้กัน รอยพระพุทธรูป ยังเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่แสดงให้เห็นถึงการแผ่มาของพระพุทธศาสนาสู่ประเทศไทยอีกด้วย เพราะความนิยมในการสร้างและการบูชารอยพระพุทธรูปนั้น เป็นการแสดงถึงความเคารพนับถือบูชาต่อพระพุทธเจ้าและคำสั่งสอนของพระองค์ของคนในภูมิภาคนั้น ๆ นั่นเอง การสร้างรอยพระพุทธรูปที่มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการครบถ้วนสมบูรณ์ และการแสดงความเคารพนับถือพระพุทธเจ้า จึงเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือการรับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นสรณะ เป็นที่พึ่ง เป็นที่ยึดเหนี่ยวใจของคนในประเทศภูมิภาคแห่งนี้

๒.๔.๒ รอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี

๒.๔.๒.๑ ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรีแห่งนี้มีการกล่าวถึงตำนานรอยพระพุทธรูปว่า มีปรากฏในอรรถกถาปุณณิเวทสูตร และเชื่อกันว่า เป็นรอยพระบาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทับไว้ด้วยพระองค์ให้ปรากฏบนไหล่เขาสังฆพันธคีรี หรือเขาสุวรรณบรรพตนี้ เพื่อให้เป็นที่สักการบูชา ตามคำร้องขอของพระสังฆพันธ (สังฆดาบส) ผู้บำเพ็ญ

เพียรอยู่ในเขาสัจจพันธ์และมีถิ่นที่อยู่ ณ ชนบทแห่งนี้ (สุนาปรีนตะ) และยังมีความสัมพันธ์กับประเทศศรีลังกา สถาบันกษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และประชาชน เพราะตามพงศาวดารกรุงศรีอยุธยากล่าวไว้ว่า ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๒๑๖๓ - ๒๑๗๑) ได้มีคณะพระภิกษุสงฆ์เดินทางจากประเทศไทยไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมนภูฏ เมืองนาลันทาธานี ประเทศศรีลังกา พระสงฆ์ลังกาได้กล่าวว่า ประเทศไทยก็มีรอยพระพุทธรูปอยู่แล้วที่เขาสุวรรณบรรพต ไม่จำเป็นต้องเดินทางมาไกลถึงประเทศลังกา เมื่อคณะพระภิกษุสงฆ์ไทยเดินทางกลับมาแล้วได้นำความกราบทูลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมให้ทรงทราบ พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้หองตราหัวเมืองน้อยใหญ่ ออกประกาศเพื่อค้นภูเขาดัง ๆ เพื่อดูว่ามีรอยพระพุทธรูปหรือไม่ ขณะนั้นที่เมืองสระบุรี เจ้าเมืองสระบุรีสืบได้ข้อมูลจากพรานบุญว่า ครั้งหนึ่งตนออกไปล่าสัตว์ในป่าใกล้เชิงเขา ได้ยิงเนื้อ (กวางหรือเก้ง) ตัวหนึ่งบาดเจ็บมันหนีเข้าไปในไหล่เขา ชุกเขาไปในเชิงไม้ พอสักครู่มันก็วิ่งออกมาตามปกติไม่มีบาดแผลบาดเจ็บแต่อย่างใด พรานบุญเกิดความประหลาดใจจึงเข้าไปดูตรงที่เนื้อนั้นเข้าไปชุกพบว่า ที่แผ่นหินศิลา มีรอยเท้าคนปรากฏอยู่ ขนาดยาวประมาณหนึ่งศอกเศษ และมีน้ำขังอยู่บนรอยนั้น เขาจึงเข้าไปว่า บาดแผลของเนื้อนั้นหายคงจะเป็นเพราะดื่มน้ำบนรอยนั้น จึงวกน้ำเอามาทาตัว ปรากฏว่าโรคผิวหนัง กลากเกลื้อน ซึ่งเป็นมาเรื้อรังนานแล้วหายไปหมดสิ้น เจ้าเมืองสระบุรี จึงสอบสวนความจริงและตรวจค้นพบรอยเท้าที่ตามคำที่พรานบุญแจ้งทุกประการ จึงมีใบบอกแจ้งมายังกรุงศรีอยุธยาถึงการค้นพบรอยเท้าครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จึงได้เสด็จไป ณ ที่เขานั้น เมื่อได้ทอดพระเนตรรอยเท้านั้นด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงเชื่อมั่นอย่างแน่อนว่าเป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า เพราะมีลายลักษณ์รูปกัจจกร ประกอบด้วยภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ตรงตามที่พระภิกษุสงฆ์ชาวลังกาแจ้งไว้ จึงเกิดพระราชศรัทธาและทรงมีพระราชดำริว่า รอยพระพุทธรูปนี้ย่อมจัดเป็นปรีโภคเจดีย์แท้ เพราะเป็นรอยพระพุทธรูปที่มาจากพระพุทธองค์โดยตรง ย่อมประเสริฐกว่าอุทเทสิกเจดีย์ เช่น พระสถูปเจดีย์ สมควรยกย่องบูชาเป็นพระมหาเจดีย์สถาน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างก่อเป็นเรือนหลังน้อย สวมรอยพระพุทธรูปไว้เป็นการชั่วคราวก่อน เมื่อพระองค์เสด็จกลับมายังราชธานี จึงทรงยกที่บริเวณพระพุทธรูปขึ้นเป็นเจดีย์สถานที่สำคัญ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างมณฑปยอดเดียวสวมรอยพระพุทธรูปกำหนดเป็นพุทธเจดีย์ และสร้างเสนาสนะอื่น ๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร หมู่กุฏิสงฆ์ให้เป็นที่อยู่สำหรับพระภิกษุเพื่อทำการดูแลรักษาพระพุทธรูป ทรงพระราชศรัทธาอุทิศเนื้อที่โยชน์หนึ่ง โดยรอบรอยพระพุทธรูปถวายเป็นพระพุทธรูป เป็นพุทธเกษตรต่างพุทธบูชา บรรดากัลปนาผล ซึ่งได้เป็นส่วนหนึ่งของหลวงจากเนื้อที่ให้ใช้จ่ายเป็นค่าบำรุงรักษาพระมหาเจดีย์สถานที่รอยพระพุทธรูป ทรงยกที่พุทธเกษตรส่วนนี้ให้เป็นหัวเมืองชั้นจัตวา ชื่อเมืองปรีนตะ แต่นามสามัญเรียกกันว่า เมืองพระพุทธรูป ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชายฉกรรจ์ทุกคนที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเขตพระพุทธรูปนี้พ้นจากราชการอย่างอื่นสิ้น ทรงแต่งตั้งให้เป็นพวกขุนโกลนเป็นข้าปฏิบัติบูชารักษาพระพุทธรูปแต่หน้าที่เดียวเท่านั้น นอกจากนั้น ยังได้พระราชทานทินนามบรรดาศักดิ์ประจำตำแหน่งผู้รักษาการพระพุทธรูป หัวหน้าเป็นที่ขุนสัจจพันธ์ศิริรัตนไพบวัน เจดีย์สันคามวาสี นพคุณาพนมโกลน รองลงมาเป็นที่หมื่นสุวรรณปราสาท หมื่นแผ้วอากาศ หมื่นชินธาตุ หมื่นศรีสั

บุรุษ ทั้ง ๔ คนนี้เป็นผู้รักษาเฉพาะองค์พระมณฑป ตั้งนายทวารบาล ๔ นาย เป็นที่หมื่นราชบ้านาญหมุนิน หมื่นอินทรรักษา หมื่นบุชาเจดีย์ หมื่นศรีพุทธบาล โปรดเกล้าฯ ให้สร้างคลังสำหรับเก็บวัตถุสิ่งของที่มีผู้นามถวายเป็นพุทธบูชา ให้ผู้รักษาลังเป็นที่ ขุนอินทรพิทักษ์ ขุนพรหมรักษา หมื่นพิทักษ์สมบัติ หมื่นพิทักษ์รักษา ให้มีผู้ประโคมยามประจำทั้งกลางวันกลางคืนเป็นพุทธบูชา ตั้งเป็นที่ หมื่นสนั่นไพเราะ หมื่นเสนาะเวหา พันเสนาะ รองเสนาะ ทรงกำหนดเทศกาลให้มหาชนขึ้นไปบูชารอยพระพุทธรูปในเดือน ๓ ครั้ง ๑ และเดือน ๔ ครั้ง ๑ เป็นประเพณีตั้งแต่นั้นมา^{๕๒}

จากประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูป ณ วัดรอยพระพุทธรูปนี้ ทำให้เห็นว่า รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ มีหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนไทยและลัทธิการมีอยู่จริงของรอยพระพุทธรูปที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า นี่เป็นคติความเชื่อของลังกาและไทยซึ่งเป็นความเชื่อที่เป็นไปในทางเดียวกัน ส่วนหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีเพียง ๒ แห่ง คือที่เขาสัจจพันธ์และแม่น้ำนัมมทาเท่านั้น ขณะที่ประเทศไทยในปัจจุบันมีรอยพระพุทธรูปมากถึงจำนวน ๔๙๑ แห่งทั่วประเทศไทย อยู่ในภาคอีสานจำนวน ๒๐๐ แห่ง ภาคเหนือ จำนวน ๑๕๐ แห่ง ภาคใต้ จำนวน ๕๐ แห่ง ภาคกลาง จำนวน ๓๙ แห่ง ภาคตะวันตก ๓๔ แห่ง ภาคตะวันออก จำนวน ๑๕ แห่ง

๒.๔.๒.๒ ความสำคัญ

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูป ณ วัดพระพุทธรูป ราชวรวิหาร จังหวัดสระบุรีแห่งนี้ มีใน ๒ มิติ คือมิติด้านการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีปสู่ประเทศไทย เพราะรอยพระพุทธรูปเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของการเข้ามาประดิษฐานของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคแห่งนี้ และแสดงให้เห็นว่าคนในภูมิภาคแห่งนี้ได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว จึงสร้างรอยพระพุทธรูปซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งองค์แทนของพระพุทธเจ้าเพื่อไว้เป็นที่กราบไหว้บูชา นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างประเทศไทยกับประเทศศรีลังกาตั้งแต่อดีตอีกด้วย เพราะจากข้อมูลในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทำให้เห็นว่า มีพระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยานิยมเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมนภูฏ ประเทศศรีลังกาอยู่ แม้จะเดินทางไปด้วยความยากลำบากก็ตาม การค้นพบรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมนภูฏ หรือสุวรรณบรรพต เมืองสระบุรี ทำให้ไม่ต้องเดินทางไปศรีลังกาอีกต่อไป และมิติด้านการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะและองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก เพราะพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตทรงให้ความสำคัญต่อการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก อย่างกรณีของพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม พอได้ทรงทราบข้อมูลจากพระสงฆ์ไทยว่า มีรอยพระพุทธรูปอยู่ที่ประเทศไทย พระองค์ก็ทรงชวนขวายเป็นโปรดให้มีการสืบเสาะแสวงหาทันที

^{๕๒} ดูรายละเอียดในหนังสือประวัติวัดพระพุทธรูป สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทานของสำนักนายกรัฐมนตรี ณ วัดพระพุทธรูป ราชวรวิหาร อำเภอพุทธรูป จังหวัดสระบุรี, วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๓.

เมื่อมีการทรงค้นพบแล้ว ทรงแน่วพระทัยแล้วว่า รอยพระพุทธรูปนี้เป็นรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าจริง ๆ ก็ทรงให้สร้างมณฑปครอบองค์รอยพระพุทธรูป ให้สร้างพระอารามขึ้น ทรงอุทิศพื้นที่หนึ่งโยชน์รอบรอยพระพุทธรูปเป็นที่กลัปนาของวัด และทรงแต่งตั้งให้ชายฉกรรจ์ตลอดจนพระสงฆ์และประชาชนทั้งหลายในหมู่บ้านรอบ ๆ วัดทำหน้าที่ดูแลรักษารอยพระพุทธรูป พระวิหาร พระเจดีย์ และกำหนดให้มีประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปในเดือน ๓ และเดือน ๔ อีกด้วย จนกลายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาของสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน ดังเช่นหลักฐานที่ปรากฏในคำให้การของชาวกรุงเก่าที่ว่า

...ด้วยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (คือสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์) พระองค์เสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราพร้อม ด้วยจตุรงค์เสนา ไปนมัสการพระพุทธรูป และเมื่อพระองค์ประทับแรมอยู่ ๗ ราตรี ได้มีการมหรสพ สมโภชพระพุทธรูป และพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นทานแจกจ่ายแก่ชาวบ้านชาวเมืองคนยาก คนจน คือ เครื่องผ้าพรรณ นุ่งห่ม เครื่องเงินทอง เงินบาท เงินสลึง เงินเฟื้อง ข้าวเปลือกเหล่านี้ เป็นต้น เมื่อครบกำหนด ๗ ราตรีได้เสด็จกลับสู่พระนคร...^{๕๓}

จากข้อมูลนี้จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาให้ความสำคัญต่อรอยพระพุทธรูปเป็นอย่างยิ่ง จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดมาถึงปัจจุบันนี้ ถึงแม้จะเสื่อมความนิยมลงไปบ้าง แต่ประเพณีการนมัสการรอยพระพุทธรูปในเดือน ๓ - ๔ ยังคงอยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะคนไทยเชื้อสายจีนนิยมเดินทางมากราบสักการะรอยพระพุทธรูปแห่งนี้มาก คณะผู้วิจัยยังพบว่า มีคนไทยเชื้อสายจีนและนักท่องเที่ยวจากประเทศจีนนิยมเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธรูปที่วัดแห่งนี้เป็นจำนวนมาก และหน้ามณฑปของรอยพระพุทธรูปตรงที่วิหารคลังล่างมี “วิหารจีน” ด้วย ซึ่งก่อสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ตามความเชื่อของคนจีนเชื่อว่า วิหารนี้เป็นที่สถิตของ “พระข้าบอง” และ “องค์ไฉ่ซิ้งเอี้ย (เทพเจ้าแห่งโชคลาภ)” การมีความเชื่อเช่นนี้ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่คนไทยเชื้อสายจีนนิยมมากราบสักการะรอยพระพุทธรูปในช่วงเทศกาลบูชารอยพระพุทธรูปเดือน ๓ ของทุกปี ตรงกับเทศกาลตรุษจีนพอดี เพราะตามความเชื่อของคนจีนนั้น การเดินทางมาทำบุญที่วัดแห่งนี้ถือว่า เป็นการมาขอรับ “เตียบ” ซึ่งเปรียบเสมือนหนังสือเดินทางไปสู่สวรรค์ เพราะชีวิตหลังความตายหากผู้ใดมี “เตียบ” ไปด้วย ชีวิตหลังความตายของผู้นั้นจะดำเนินไปในทางที่ดี ถูกต้อง ไม่มีมารมารบกวน อีกทั้งเชื่อว่าจะได้บุญมาก ได้ทดแทนบุญคุณของบิดามารดาด้วย การเขียนชื่อของท่านลงใน “เตียบ” นี้ จะเป็นการช่วยให้ท่านได้ไปสวรรค์ หรือถ้าเขียนชื่อของบุตรหลานลงไป ก็จะทำให้มีอายุยืนยาวพบแต่ความสุขตลอดไป

^{๕๓} ปริญญา อ่ำสกุล, คำให้การชาวกรุงเก่า, (นนทบุรี: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์ลายสี, ๒๕๕๒), หน้า

๒.๔.๑.๓ รอยพระพุทธรบาทสี่รอย ณ วัดรอยพระพุทธรบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

๒.๔.๑.๓.๑ ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรบาทสี่รอย ที่อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีความปรากฏในตำนานพระพุทธรบาทสี่รอย ฉบับล้านนาไทย ซึ่งเกี่ยวข้องกับสาวกองค์หนึ่งของพระวิปัสสิพุทธเจ้า ได้กลายเป็นมหาศิลาเปรตหินใหญ่ เพราะความโลภในลาภสักการะเกียรติดยศ ชื่อเสียง^{๕๔} ไว้ดังนี้

ย้อนไปในอดีตกาลอันไกลโพ้น นับได้ ๙๒ กัปที่ล่วงมาแล้ว ในสมัยนั้นนั้นแล ได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ให้ล่วงพ้นวัฏฏสงสารเถกเช่นเดียวกับพระสมณโคดมพุทธเจ้าของเราในปัจจุบันสมัยนี้

ในครั้งนั้น ยังมีพระสาวกองค์หนึ่งของพระวิปัสสิพุทธเจ้า มีฐานะเป็นสังฆนายก ปกครองพระภิกษุเถรานุเถระเป็นจำนวนมาก แต่สังฆนายกองค์นี้กลับแสวงหาปัจจัยทั้งสี่ อันได้แก่จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานะปัจจัยมากเกินสมควรได้มีคำสั่งออกไปทั่วสังฆมณฑลว่า “วัดของเขานี้ไม่เหมือนวัดอื่นๆ ด้วยเป็นที่ชุมนุมของพระมหาเถรเจ้าทั้งหลายอยู่เนื่องนิตย์ ฉะนั้น ขอให้พระภิกษุทั้งหลาย จงนำเอาปัจจัยสี่อันเป็นของสงฆ์ทั้งหลาย อันได้แก่จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานะปัจจัยรวมทั้งแก้วแหวนเงินทองทั้งปวงมาให้แก่วัดของเขา เพื่อว่าเราจะได้นำมาถวายทานแก่พระมหาเถรเจ้าทั้งหลายต่อไป” เมื่อพระภิกษุทั้งหลาย ได้รับคำสั่งของพระสังฆนายกดังนี้แล้ว ต่างก็ล้วนลำบากใจ แต่ไม่กล้าทักท้วงคัดค้านด้วยเกรงจะมีความผิด คงได้แต่จำใจนำของมามอบให้ที่วัดของพระสังฆนายกจนเต็มโบสถ์เต็มวิหารไปหมด ท้ายที่สุดเมื่อท่านได้มรณภาพก็ได้ตกรรณ จมลงไปหมกหม้อยู่ในอบายภูมิทั้ง ๔ ตลอดกาลนาน ด้วยผลกรรมที่ได้เบียดเบียนพระสงฆ์ทั้งหลายให้ต้องได้รับความลำบาก เมื่อชดใช้กรรมในกรรมนรกแล้ว ท่านได้มาเกิดเป็นเปรตมีนามว่า “มหาศิลาหลวงใหญ่” (เปรตหิน) พูตวาจาใดๆ ไม่ได้ด้วยสรีระกลายเป็นหิน

นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จนกาลเวลาได้ล่วงมาถึง ๙๒ กัป ลุถึงสมัยของพระพุทธรบาทสี่รอยพระนามว่า “กุกุสันธะ” ซึ่งเป็นพระพุทธรบาทองค์ที่ ๑ ในมหาภักทรกัปนี้ พระพุทธรบาทสี่รอยได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรตแล้ว จึงทรงประทับรอยพระบาทไว้เหนือก้อนหินศิลาเปรตนั้นเป็นรอยแรก และทรงมีพระมหากรุณาตรัสสอนมหาศิลาเปรต และให้บริกรรมคาถาว่า “อัปปะกิจโจ อัปปะกิจโจ” ซึ่งหมายถึง เป็นนักบวชควรทำตนให้เป็นผู้มีภะระน้อย เพราะการมีภะระมากเกินไปชนทางบรรลุมรรคผลนิพพาน จะกลายเป็นมารผู้ก่อกวนจิตใจ ทำให้ตนต้องไปตกอยู่ในอบายภูมิ ภายหลังที่พระพุทธรบาทสี่รอย ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ก็มาถึงสมัยของพระพุทธรบาทสี่รอยพระนามว่า โจนาคมนะ พระองค์ก็ได้เสด็จมาที่มหาศิลาเปรตและได้ตรัสสอนมหาศิลาเปรตให้บริกรรมภาวนาว่า “สัลละหุกุตติ” ไปตลอดจะได้หลุดพ้นจากความเป็นเปรตในภพภาคหน้า จากนั้น

^{๕๔} พระอาจารย์มนู มนุญโญ, พระพุทธรบาทสี่รอย วัดพระพุทธรบาทสี่รอย ต.สะลวง อ.แมริม จ.เชียงใหม่,

พระพุทธเจ้าโกนาคมนะก็ได้ทรงประทับรอยพระบาทซ้อนไว้ในรอยพระบาทของพระพุทธเจ้ากุสันธะเป็นรอยที่ ๒

ครั้นพระพุทธเจ้าโกนาคมนะ ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ก็มาถึงสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ซึ่งพระองค์ก็ได้เสด็จมาโปรดมหาศิลาเปรต ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือเพื่อทรงชี้แนวทางตรงไปสู่พระนิพพาน ๑ และเพื่อให้มหาศิลาเปรตนั้นพ้นจากปิตติวิสัย ๑ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ จึงเสด็จมาโปรดที่มหาศิลาเปรตเป็นองค์ที่ ๓ และพระองค์ได้ทรงมีพระพุทธดำรัสตรัสชี้แนะให้มหาศิลาเปรตนั้น บริกรรมภาวนาคาถาว่า “อัปปะคัพโฌ อัปปะคัพโฌ” ด้วยทรงพระมหากรุณาให้พ้นจากความเป็นหิน แล้วจึงได้ทรงประทับรอยพระบาท ซ้อนไว้ในรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๒ พระองค์ ปรากฏเป็นรอยที่ ๓ ขึ้นมา ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ก็มาถึงพุทธสมัยแห่งพระศาสนาของพระพุทธเจ้าโคตรมะ ได้เสด็จจาริกประกาศธรรมโปรดเวไนยสัตว์ไปตามสถานที่ต่างๆ พร้อมด้วยพุทธสาวก ๕๐๐ องค์ มีพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะและพระอานนท์เป็นต้น จนกระทั่งเสด็จมายังปัจฉิมประเทศ ถึงเทือกเขาตอเหนือชื่อเวภารบรรพต พระองค์ได้แวะฉันภัตตาหารเข้าบนเขาเวภารบรรพตนั้น เมื่อพระพุทธองค์เสวยเสร็จ ขณะที่ประทับอยู่ที่นั่นก็ได้ทราบด้วยพระญาณสมาบัติว่าบนเทือกเขานี้ได้มีรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าที่มาตรัสรู้ก่อนในภพที่ปางนี้ ประทับอยู่บนก้อนหินก้อนใหญ่ พระองค์ก็ทรงเล็งดูรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ คือพระพุทธเจ้าพระนามว่ากุสันธะ พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ และพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ

ในวาระนั้น พระพุทธเจ้าได้มีพระพุทธรูปดรัสกับพระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ ก้อนศิลานี้งามวิเศษที่เป็นเหตุโปรดสัตว์ทั้งหลาย ยังปรากฏมีอยู่หรือ” พระอานนท์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก้อนหินนี้มีรอยพระพุทธรูปใหญ่ ๓ รอย มีความงดงามยิ่งนัก เหมือนกับรอยพระพุทธรูปของพระศาสดาพระพุทธเจ้าข้า จากนั้นพระพุทธเจ้า จึงได้ตรัสถึงอดีตกาลที่ได้ผ่านมาแล้วแก่พระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ ก้อนศิลานี้มีชื่อศิลาทันจิงดอก แต่เป็นก้อนอุสุรา ที่กลั่นกลายเป็นก้อนศิลา ศิลาที่เคยเป็นพุทธสาวกในพระพุทธเจ้าพระนามวิปัสสี สมัยนั้นท่านเป็นสังฆนายก ถืออำนาจบาตรใหญ่ บังคับเอาของคนอื่นมาเป็นของตนเอง ตนเองเป็นพระภิกษุ แต่มักมาก ถือว่าตนเองฉลาด คิดว่าตนเองได้ขงมาโดยบริสุทธิ์ โดยมีได้คำนึงถึงความถูกผิดตามพระธรรมวินัย ถือว่าตนเองเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า เป็นใหญ่ถือเอาของสงฆ์มาใช้ตามอำเภอใจ จึงทำให้เกิดเป็นศิลาเปรตอยู่ในบัดนี้ พระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ที่ล่วงมาแล้วในอดีตกาลได้ทรงประทับรอยพระพุทธรูปไว้ ณ ที่นี้ ทุกพระองค์ และแม้พระศรีอริยเมตไตรย ก็จักเสด็จมาประทับรอยพระพุทธรูปไว้ ณ ที่นี้ และจักประทับรอยพระพุทธรูปสี่รอยนี้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสแก่สาวกทั้งหลายเสร็จแล้ว พระองค์ก็เสด็จประทับรอยพระบาทซ้อนรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า ทั้ง ๓ พระองค์แล้วก็ทรงอธิษฐานว่า เมื่อเรตถาคตนิพพานไปแล้ว เทวดาทั้งหลายก็จักนำเอาพระสารีริกธาตุของเรามาบรรจุไว้ที่รอยพระพุทธรูปนี้ เมื่อเรานิพพานไปแล้ว ๒,๐๐๐ ปี พระพุทธรูปสี่รอยนี้จักปรากฏแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อจักได้มากราบไหว้และสักการบูชา เมื่อ

ทรงอธิษฐานและทำนายไว้ดังนี้แล้ว จึงมีรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ จึงกำเนิดเป็นพระพุทธรูปสี่รอย

เมื่อพระพุทธองค์ประทับรอยพระบาทแล้ว ก็เสด็จไปเขตวันวารามอันมีในเมืองสาวัตถินั้นแล เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว เทวดาทั้งหลายก็นำเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์มาบรรจุไว้ที่พระพุทธรูปสี่รอยและเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานล่วงแล้วประมาณ ๒,๐๐๐ ปี เทวดาทั้งหลายต้องการให้พระพุทธรูปสี่รอยปรากฏแก่คนทั้งหลาย ตามที่พระองค์ทรงอธิษฐานไว้ ก็จึงเนรมิตเป็นเหยี่ยวตัวใหญ่บินลงมาจากเวภารบรรพตอันเป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธรูปสี่รอยในปัจจุบันนี้ ไปจับลูกไก่ของชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่เชิงเขาเวภารบรรพต แล้วบินกลับขึ้นไปสู่ยอดเขา พรานป่าโกรธมากจึงติดตามขึ้นไปคิดว่าจะยิงเสียให้ตาย มันก็ติดตามไปค้นหา แต่ก็ไม่เห็นเหยี่ยวตัวนั้นอีก เห็นแต่รอยพระพุทธรูปสี่รอยอันอยู่บนพื้นได้ต้นไม้และเถาวัลย์ พรานป่าผู้นั้นจึงทำการสักการบูชา เสร็จแล้วก็ลงจากภูเขา พอมาถึงหมู่บ้านก็บอกเล่าแก่ชาวบ้านทั้งหลาย คนทั้งหลายที่ทราบก็พากันไปสักการบูชา และเรียกขานพระพุทธรูปนั้นว่า พระบาทรังรุ้ง (รังเหยี่ยว)

ในสมัยนั้น มีเจ้าพระยาพระนามว่า พระยาเม็กราย เสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ ได้ทราบข่าวจึงมีพระราชศรัทธาประสงค์จะเสด็จขึ้นไปกราบบูชาพระพุทธรูปสี่รอย ครั้นแล้วได้เสด็จพร้อมด้วยพระราชเทวีและเสนาอำมาตย์พร้อมกับบริวารทั้งหลาย และเมื่อทรงกราบนมัสการเสร็จแล้ว พระองค์พร้อมด้วยพระราชเทวีและบริวารทั้งหลาย จึงเสด็จกลับสู่เมืองเชียงใหม่ เสวยราชสมบัติตราบสิ้นอายุขัยแล้ว พระโอรสและพระนัดดาที่สืบราชสมบัติต่อมา ก็เจริญตามรอยพระยุคลบาทและได้ขึ้นกราบพระพุทธรูปสี่รอย ทุกๆ พระองค์ หลังจากนั้นพระบาทรังรุ้งหรือรังเหยี่ยวนี้ก็เปลี่ยนชื่อเป็น “พระพุทธรูปสี่รอย” มาในสมัยยุคหลัง คนทั้งหลายจึงเรียกขานกันว่า พระพุทธรูปสี่รอย เพราะมีรอยพระพุทธรูปประทับซ้อนกันถึงสี่รอย คือมีรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าทั้งสี่พระองค์ที่ล่วงมาแล้วในภัทภคปนี คือรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากุกุสันธะ ซึ่งเป็นรอยแรกเป็นรอยใหญ่ยาว ๑๒ ศอก รอยที่สองเป็นรอยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคนนะ ยาว ๙ ศอก รอยที่สามเป็นรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ยาว ๗ ศอก และรอยที่สี่เป็นรอยพระพุทธรูปของพระเจ้าพระนามว่าโคตมะ (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) มีความยาว ๔ ศอก เมื่อมาถึงพระยารธรรมช้างเผือกผู้ครองนครเมืองเชียงใหม่ พร้อมด้วยบริวาร ๕๐๐ คน ก็เสด็จขึ้นไปกราบสักการบูชาพระพุทธรูปสี่รอย และได้สร้างพระวิหารครอบพระพุทธรูปสี่รอยไว้ชั่วคราว โดยแต่เดิมถ้าใครจะดูรอยพระพุทธรูปสี่รอยบนยอดหินก้อนใหญ่ ต้องใช้บันไดพาตขึ้นไปดู ซึ่งขึ้นได้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น ดังนั้น พระยารธรรมช้างเผือก จึงรับสั่งให้สร้างแท่นยื่นคล้ายๆ นั่งร้านรอบๆ ก้อนหินที่มีพระพุทธรูปสี่รอย เพื่อให้ผู้หญิงจะได้เห็นรอยพระพุทธรูปด้วย และได้สร้างหลังคาชั่วคราวมุงไว้ต่อมาพระชายาเจ้าดารารัศมี ได้เสด็จขึ้นไปกราบนมัสการ และได้มีศรัทธาก่อสร้างวิหารเพื่อเป็นการสักการบูชารอยพระพุทธรูปไว้ ๑ หลัง หลังเล็ก ถวายเป็นพุทธรูป ปัจจุบันได้บูรณปฏิสังขรณ์แล้วทั้งหลังจะเหลือไว้แต่ผนังวิหาร พื้นวิหาร และแท่นพระซึ่งยังเป็นของเดิมอยู่

๒.๔.๑.๓.๒ ความสำคัญ

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูปที่รอยแห่งนี้ อยู่ที่ความเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย และเป็นรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาประทับด้วยพระองค์เอง จึงมีพระวิปัสสนาจารย์ผู้มีชื่อเสียงหลายรูปและเจ้านายฝ่ายเหนือ ล้วนแต่เดินทางมากราบนมัสการและบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปที่รอยแห่งนี้ เช่น ครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา วัดบ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พระอาจารย์เปลี่ยน ปญญาทีโป วัดอรัญญีวิเวก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม วัดอรัญญีวิเวก ตำบลบ้านเช่า อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม แม้กระทั่งบุคคลสำคัญของบ้านเมืองอย่างกรณีของพญาเม็งรายมหาราช เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ก็ได้เสด็จมากราบนมัสการทันทีเมื่อทรงทราบว่ามียอยพระพุทธรูปอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้ เจ้าदारศรีมี พระชายาของในหลวงรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของรอยพระพุทธรูป และการเห็นความสำคัญ ความเชื่อ ความศรัทธาของพระสงฆ์ ผู้นำของบ้านเมืองในยุคนั้น ที่มีต่อรอยพระบาทของพระพุทธรูปแห่งนี้ ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป และเป็นที่พึ่งทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เพราะมีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนทั้งในเชิงเอกสาร และคำบอกเล่าของครูบาอาจารย์ในสายพระวิปัสสนาจารย์หรือพระสายป่า จึงเป็นที่มั่นใจของพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมากราบนมัสการเป็นอย่างยิ่ง จนมีเทศกาลการเดินทางขึ้นไปกราบไหว้สรงน้ำรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ทุกปีในช่วงวันข้างขึ้นของเดือนมีนาคม (บางปีก็ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๓ หรือวันมาฆบูชา) โดยพุทธศาสนิกชนจะเริ่มเดินจากวัดหนองคาย ซึ่งอยู่ห่างจากวัดพระพุทธรูปที่รอยประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ตั้งแต่เวลา ๒๑.๐๐ น. และจะไปถึงวัดพระพุทธรูปที่รอยประมาณ ๖ โมงเช้า ในแต่ละปีจะมีผู้คนมาร่วมเดินทางขึ้นเป็นจำนวนมากประมาณ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ คน โดยมีบริษัทประกันชีวิตของเอกชนแห่งหนึ่ง ได้ขอพิจารณาบุญทำหน้าที่ดูแลบริการด้านสุขภาพของผู้เดินทางที่มีปัญหาไม่สามารถเดินได้ด้วยตนเอง ใช้รถตู้นำส่งถึงวัดพระพุทธรูปที่รอยได้โดยสะดวก ส่วนคนในท้องถิ่นก็จะตั้งโรงทานบริการน้ำดื่มและอาหารว่างเป็นระยะ เพราะก่อนเริ่มงาน คณะกรรมการของวัด จะใช้รถประชาสัมพันธ์เชิญชวนชาวบ้านให้ออกมาตั้งโรงทานบริการแก่ผู้แสวงบุญทุกปี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อรอยพระพุทธรูปที่รอยแห่งนี้เป็นอย่างเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม คนที่เดินขึ้นส่วนใหญ่ จากข้อมูลที่ท่านพระอาจารย์มนูญ มนูญโญ รองเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปที่รอย ท่านบอกว่า เป็นคนมาจากกรุงเทพมหานคร เป็นส่วนมาก คนในท้องถิ่นมีน้อย ซึ่งแสดงให้เห็น พลังศรัทธาของคนจากต่างถิ่น โดยเฉพาะจากกรุงเทพมหานคร มีส่วนอย่างมากในการบูรณปฏิสังขรณ์ การก่อสร้างอาคาร เสนานาสนะต่างๆ ภายในวัดให้มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างเป็นที่อยู่ในปัจจุบัน

๒.๔.๑.๔ รอยพระพุทธรูปที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

๒.๔.๑.๔.๑ ประวัติความเป็นมา

รอยพระพุทธรูปที่วัดสระมรกตแห่งนี้ ตั้งอยู่ภายในเขตโบราณสถานสระมรกต หมู่ที่ ๑ ตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่สมัยทวารวดีและมีหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์ที่ยาวนานที่สุดในประเทศไทย เพราะอายุถึง ๑,๐๐๐ กว่าปี ย้อนกลับไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓ (พ.ศ. ๑๑๐๐ - ๑๓๐๐) ในสมัยที่ภูมิภาคแห่งนี้อยู่ภายใต้อิทธิพลทางสังคมวัฒนธรรมและการปกครองของขอมหรือเขมรโบราณ ที่ได้มีการติดต่อและมีการรับเอาความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมจากชมพูทวีป (อินเดีย) กลุ่มอาคารโบราณสถานศิลปะเป็นพุทธสถานที่สร้างขึ้นตามคติของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีแผนผังแบบเดียวกันกับบ็โรยศาลาในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สร้างซ้อนทับของเดิมในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘

ลักษณะของพระบาทเป็นรอยพระพุทธรูปที่สลักลงในพื้นศิลาแลงธรรมชาติ ลักษณะเหมือนรอยเท้ามนุษย์นิ้วเท้ายาวไม่เท่ากันและเรียงไม่เสมอกันด้วย รอยพระพุทธรูปสลักเป็นรูปวงกลมล้อมรอบไว้ ไม่มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ แต่รูปธรรมจักรระหว่างพระบาทเจาะเจาะเป็นร่องรูปกากบาท มีหลุมกลมอยู่ตรงกลาง สันนิษฐานว่า มีไว้สำหรับปักเสาฉัตรหรือเสาเพลิงรองรับเครื่องหมายตรีรัตน์หรือธรรมจักร เป็นรอยพระพุทธรูปคู่แห่งเดียวในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะรอยพระพุทธรูปส่วนใหญ่ที่พบในประเทศไทยและประเทศลาวจะเป็นรอยพระพุทธรูปเดี่ยว และมักจะถูกประทับไว้ตามโขดหิน หน้าผา ถ้ำหรือในน้ำ แต่รอยพระพุทธรูปคู่แห่งนี้ ถูกประทับบนพื้นหินศิลา ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานสระมรกตนี้เป็นโบราณสถานของชาติ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่มาถึงของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคแห่งนี้ เมื่อ ๑,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา ถึงแม้จะขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ แต่มีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ ตกแต่งให้อยู่ในสภาพที่สะอาด เรียบร้อย สวยงาม และมีการทำศาลาคลุมรอยพระพุทธรูปไว้ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๐ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ศาลาครอบรอยพระพุทธรูปคู่ เมื่อวันศุกร์ที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ทำให้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โบราณสถานสระมรกตแห่งนี้ จึงได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไปที่สนใจเกี่ยวกับด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างต่อเนื่อง และหน่วยที่รับผิดชอบในท้องถิ่นทุกระดับได้ร่วม จัดให้มีเทศกาลบุชารอยพระพุทธรูปคู่ในช่วงวันมาฆบูชา เรียกว่า “เทศกาลมาฆปุณณิครีปราจีน” ของทุกปี ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เป็นครั้งที่ ๓๖ แล้ว โดยกิจกรรมที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของงาน มีหลายอย่าง ประกอบด้วย ๑) การเวียนเทียนรอบรอยพระพุทธรูปและการฟังพระธรรมเทศนาเรื่องโอวาทปาฏิโมกข์ เกี่ยวกับวันมาฆบูชา ๒) การปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ๓) พระธุดงค์จากวัดต่างๆ ในเขตจังหวัดปราจีนบุรีเดินทางมายังวัดสระมรกต โดยมีการส่งต่อธรรมจักรสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ๔) การออกร้านตลาดย้อนยุคของหน่วยงานราชการในพื้นที่ ๕) การจำหน่ายผลิตภัณฑ์โอท็อป ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านและสินค้าต่างๆ ๖) นิทรรศการทางพระพุทธศาสนา ๗) การจัดงานแสดงแสง สี เสียง ๘) กิจกรรมพาแลง (การรับประทานอาหารเย็นร่วมกัน) ๙) ขบวนรถเที่ยวรถชมเมืองโบราณในเขตอำเภอศรีมโหสถ

๒.๔.๑.๔.๒ ความสำคัญ

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูปที่ ณ โบราณสถานสระมรกตแห่งนี้ คือเป็นรอยพระพุทธรูปคู่มือที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย อายุถึง ๑,๐๐๐ กว่าปี อายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓ เป็นรอยพระพุทธรูปที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ ที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีป (ประเทศอินเดีย) และศรีลังกาสู่สุวรรณภูมิ เป็นรอยพระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่าง การนับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน พระพุทธรูปนิกายเถรวาท และศาสนาฮินดูควบคู่กันของ ประชาชนชาวเมืองศรีมโหสถแห่งนี้ด้วย เพราะในเขตโบราณสถานสระมรกตแห่งนี้ นอกจากรอยพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นตามคติของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทแล้ว ยังพบโบราณวัตถุอื่นๆ เช่น เทวาลัยพระนารายณ์ เทวรูปพระวิฆณุ เทวรูปพระนารายณ์ เทวรูป พระพระคเณศ ตรีศูล ศิวลึงค์ ซึ่งทำจากหินทรายขนาดใหญ่ทั้งหมด นอกจากนั้นยังมีเนินดิน มีสระน้ำ บ่อน้ำ กระจายอยู่ทั่วไป และเป็นรอยพระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมขอมโบราณที่มีต่อวัฒนธรรมของคนในเมืองโบราณศรีมโหสถนี้ด้วย เพราะโบราณสถานและโบราณวัตถุ ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมขอมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๑) เช่น อาโรคยศาลา เทวาลัย ชุมประตู่ กำแพง สระ โคปุระ รูปปั้นพระโพธิสัตว์ ไก่สขุรุไวฑูรยประภา ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์แห่งหมอยา ตามคติของศาสนาพุทธในฝ่ายมหายาน เป็นต้น^{๕๕}

๒.๔.๑.๕ รอยพระพุทธรูปที่วัดพระธาตุพุลี แขวงนครหลวงพระบาง

๒.๔.๑.๕.๑ ประวัติความเป็นมา

รอยพระพุทธรูป ณ วัดพระธาตุพุลี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) ตั้งอยู่ในชอกบ่นยอดเขาพุลี ทางด้าน ทิศตะวันออกของพระธาตุพุลี มีศาลา มณฑปหลังเล็กๆ คลุมไว้อยู่ ผู้ที่ประสงค์จะกราบนมัสการต้องก้มตัวลงส่องเข้าไปจึงจะมองเห็นรอยพระพุทธรูปนี้ ซึ่งประทับไว้ในชอกของแผ่นหินเล็กๆ ตามตำนานที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบาง^{๕๖} กล่าวว่า เป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าจริงๆ เพราะเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ได้เสด็จมายังเมืองหลวงพระบางพร้อมกับพระอานนท์ ได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ ณ ก้อนหินขาที่บ่นยอดของภูซึกขาดหรือภูสีแห่งนี้และในขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่บนก้อนหินขานี้ มีชายคนหนึ่งได้มองเห็นว่า แสงแดดได้ถูกต้องพระวรกายของพระพุทธองค์ จึงได้ตัดเอาใบบัวมาใบหนึ่งมากั้นทางให้พระพุทธองค์ พระองค์จึงมีพุทธพยากรณ์ว่า ในอนาคตภายภาคหน้า ชายผู้นี้จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองเมืองหลวงพระบางแห่งนี้ จะ

^{๕๕} กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานสระมรกต, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕.

^{๕๖} Saveng PHINITH, "CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DU ROYAUME DE LUANG PRABANG (พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง)", Paris 1987, translated by Dr. Khamvon Boonyaphon, Director of Buddhist Data Center of Luang Prabang, [30 April, 2023], pp. 353-359.

มีเดชาภาพมากแล้วจะได้มาก่อธาตุหุ้มหินก้อนขวานี้แห่งหนึ่ง บนจอมภูซึกชาต (ภูสี) นี้แห่งหนึ่ง เวลาที่พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่งอยู่บนหินก้อนนั้น มีพญาช้างเชือกหนึ่งมาแต่ทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) จะมาไหว้พระพุทธเจ้า ถึงริมฝั่งแม่น้ำคานแห่งหนึ่ง เห็นรัศมีของพระพุทธเจ้า ช้างนั้นตกใจจึงยืนบังห้อยที่นั่นครู่หนึ่ง จึงได้เรียกที่นั่นว่า ผาบัง มาจนถึงทุกวันนี้

ภูสีนี้มีความสูงประมาณ ๑๕๐ เมตร จากพื้นดิน ตั้งอยู่ใจกลางของเมืองหลวงพระบาง ระหว่างปากแม่น้ำคานกับแม่น้ำโขง มีความโดดเด่น สีทองเหลืองอร่าม เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากประเทศต่างๆ เข้ามาเยี่ยมชม เพราะเมื่อขึ้นไปบนยอดภูเขาแล้ว สามารถมองเห็นเมืองหลวงพระบางได้โดยรอบทุกด้าน สามารถมองเห็นแม่น้ำคานแลแม่น้ำโขงด้วย บันไดขึ้นทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือตรงข้ามพระราชวังของเจ้ามหาชีวิตเดิม ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ นครหลวงพระบาง บันไดทั้งหมด ๓๒๘ ขั้น บันไดขึ้นด้านฝั่งแม่น้ำคาน ค่อนข้างสูงชันมาก คณะผู้วิจัยเดินขึ้นช่วงประมาณ ๔ โมงเย็นถึงกับเหนื่อยหอบเลย แต่มีจุดพักเป็นช่วงๆ ทำให้สามารถเดินต่อไปได้โดยไม่เหนื่อยมาก ตามไหล่ทางขึ้นไปบนเขามีต้นจำปาหรือต้นลั่นทม ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำชาติลาว ปลูกไว้เป็นระยะๆ สร้างความร่มรื่น ชุ่มชื้น และสวยงามอีกด้วย

คำว่า ภูสี มาจากสองคำ คือคำว่า ภู แปลว่า ภูเขา สี แปลว่า ภาษี เมื่อรวมกันเข้าจึงมีความหมายว่า ภูเขาของภาษี หมายความว่า เป็นภูเขาที่มีภาษีอาศัยอยู่ เพราะภาษีมักจะบำเพ็ญเพียรอยู่ตามถ้ำ ตามป่า ตามภูเขา ซึ่งเป็นที่สงบเงียบเหมาะแก่การบำเพ็ญตบะของภาษีหรือนักพรตทั้งหลาย มีข้อมูลว่า แต่เดิมนั้นภูแห่งนี้มีชื่อว่า ภูสรวง คือภูที่เป็นดงสรวงสวรรค์เป็นที่อาศัยของเทวดาทั้งหลาย ครั้นเมื่อมีภาษีเข้าไปอาศัยอยู่จำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกว่าภูภาษี หรือภูสีมาจนถึงปัจจุบัน แต่ยังคงมีการแปลความหมายอีกอย่างว่า คำว่าภูสี อาจหมายถึง ภูซึ่งเป็นศักดิ์เป็นศรีของเมืองหลวงพระบางก็ได้ เพราะภูเขาแห่งนี้ตั้งอยู่กลางเมืองหลวงพระบาง สง่าและโดดเด่นอย่างชัดเจน ส่วนองค์พระธาตุภูสีนั้นสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอนุรุท กษัตริย์แห่งราชวงศ์ล้านช้างหลวงพระบาง ประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๓๗ องค์พระธาตุเป็นทรงดอกบัวสี่เหลี่ยมทาสีทอง ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมยอดประดับด้วยเศวตฉัตรทองสำริดเจ็ดชั้น สูงประมาณ ๒๑ เมตร ช่วงเวลาที่องค์พระธาตุงดงามที่สุดคือช่วงตอนบ่ายแก่ๆ แสงแดดจะกระทบองค์พระธาตุเป็นสีทองสุกกรอบๆ องค์พระธาตุ จะมีทางเดินให้ชมวิวทิวทัศน์ของเมืองหลวงพระบาง ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะมองเห็น สนามบิน ส่วนด้านทิศตะวันตกจะมองเห็นแม่น้ำโขง ช่วงที่แดดเคี้ยวเข้าหากันในกลีบเขาและจากยอดภูสียังมองเห็น พระราชวังเดิมที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง พระธาตุจอมขี้มิได้เป็นสิ่งก่อสร้างแห่งเดียวบนยอดภูสี ยังมีวัดอีกหลายแห่งที่อยู่บริเวณภูสี เช่น วัดถ้ำภูสี วัดป่าแค วัดศรีพุทธบาท วัดป่ารวก เป็นต้น โดยเฉพาะรอยพระพุทธบาทที่อยู่ด้านทิศตะวันออกหรือด้านของวัดศรีพุทธบาทนั้น

ถือว่า เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของวัดพูสี เพราะมีความเก่าแก่และมีความเป็นมาที่เชื่อมโยงกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า ตามที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบางด้วย เพราะรอยพระพุทธบาทนั้น เป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาและประดิษฐานอย่างมั่นคงในเมืองหลวงพระบางแห่งนี้ แม้ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทจะไม่หลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชัดเจน นอกจากข้อมูลที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบางเท่านั้น แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ประชาชนชาวเมืองหลวงพระบาง ได้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งอย่างเป็นรูปธรรม โดยอาศัยการมีอยู่ของรอยพระพุทธบาทเป็นเครื่องยืนยัน ทั้งนี้ เพราะรอยพระพุทธบาทแห่งนี้ มีความสำคัญ ในฐานะเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศาสดาและพระพุทธศาสนา และยังเป็นเครื่องหมายที่บ่งชี้ว่า ดินแดนแห่งนี้รับเอาพระพุทธศาสนาที่แพร่กระจายมาจากชมพูทวีป (อินเดีย) และลังกาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมของตนเองอย่างชัดเจน เมื่อประมาณ ๒๐๐๐ กว่าปีมาแล้ว ตั้งแต่หลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หลักฐานข้อมูลการประทับรอยพระพุทธบาทตามสถานที่ต่างๆ ในเมืองหลวงพระบาง จึงมีปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองหลวงพระบางหลายแห่ง เช่น รอยพระพุทธบาทที่วัดพระธาตุพูสี รอยพระพุทธบาทที่วัดบาทใต้ เป็นต้น ซึ่งความจริงนั้น รอยพระพุทธบาทในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีมากถึง ๒๒ แห่ง เช่น รอยพระพุทธบาทวัดพระบาทโพนสัน เมืองท่าพระบาท แขวงบริคำไซ รอยพระพุทธบาทที่วัดพระบาท เมืองปากเซ แขวงจำปาศักดิ์ เป็นต้น โดยแต่ละแห่งมีประวัติความเป็นมา ความสำคัญ และการบูรณปฏิสังขรณ์ที่แตกต่างกัน ซึ่งไม่ได้นำเสนอในงานวิจัยนี้ เพราะไม่ใช่พื้นที่การศึกษาโดยตรง แต่ทำให้ทราบว่า รอยพระพุทธบาทในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนี้ ก็มีมาก แม้จะไม่เท่ากับประเทศไทยก็ตาม

๒.๔.๑.๕.๒ ความสำคัญ

ความสำคัญของรอยพระพุทธบาทที่วัดพระธาตุพูสีแห่งนี้ คือความเป็นรอยพระพุทธบาทที่มีความเก่าแก่ที่สุดในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) โดยมีหลักฐานปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบางอย่างชัดเจนว่า เป็นรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง และเป็นรอยพระพุทธบาท ที่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากอาณาจักรล้านนา หรือราชอาณาจักรไทยในปัจจุบันสู่อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางด้วย เพราะมีการเชื่อมโยงกับรอยพระพุทธบาทสี่รอยที่อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ของประเทศไทยด้วย ทำให้เห็นการเชื่อมโยงถึงกันระหว่างพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและ สปป.ลาว ที่มีความเกี่ยวข้องกันมาอย่างยาวนาน แม้ว่าจะไม่ได้เป็นสัญลักษณ์ของวัดที่โดดเด่นเท่ากับพระธาตุพูสีก็ตาม แต่ก็ยังเป็นหลักฐานที่สำคัญของการแพร่กระจายเข้ามาถึงของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีป สู่นครหลวงพระบางแห่งนี้ในยุคสมัยใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาด้วย

นอกจากนี้ในนครหลวงพระบางยังมีรอยพระพุทธรูปอีกแห่งหนึ่งที่มีความสำคัญ คือรอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูปใต้ ซึ่งอยู่ติดกับแม่น้ำโขง ห่างจากตัวเมืองหลวงพระบางประมาณ ๑ กิโลเมตร ตามประวัติรอยพระพุทธรูปนี้ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๓๘ โดยพระเทพลังกา และพระมหาปาสมัน เพื่อปราบพญานาคที่อาศัยอยู่หนองยอก ที่อยู่ทางด้านทิศใต้ของวัด พญานาคตนนี้มีนิสัยดุร้าย มักจะทำให้เรือของชาวบ้านล่มอยู่เป็นประจำในฤดูที่แม่น้ำโขงหลาก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ พระพัน เจ้าอาวาสวัดโพนไซ ขณะสงคราม ได้สร้างมณฑปครอบรอยพระพุทธรูปไว้อย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน จากข้อมูลนี้ทำให้เห็นถึงความสำคัญของรอยพระพุทธรูป ยังมีสถานะเหมือนเครื่องรางของขลัง ที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองป้องกันมนุษย์จากภัยอันตรายจากอมนุษย์ คือพญานาคที่มีนิสัยดุร้ายและภูติผีปีศาจอื่นๆ ด้วย^{๕๗}

๒.๕ สรุป

จากการศึกษาแนวคิดและเอกสารที่เกี่ยวข้องที่เสนอมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า แนวคิดที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มี ๒ แนวคิด คือแนวคิดการสร้างเครือข่าย และแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทฤษฎีมี ๒ ทฤษฎี ได้แก่ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย และทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมี ๓ ประเด็น คือการสร้างเครือข่าย รอยพระพุทธรูป และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับ ๓ ประเด็นนี้หลายคน เช่น ชูศักดิ์ วิทยากัด ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการพัฒนา : มองผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหลวงพระบาง สปป.ลาว จิรจิตต์ภณ พิริยสุวัฒน์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยและเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การศึกษาเชิงปริวรรตและวิเคราะห์ของอัญชลี ปิ่นรอด (Uncalee Pinrod) และ Claudio Cizzusa การศึกษาเชิงสำรวจรอยพระพุทธรูปทั่วโลกของ Dr. Waldemar C. Sailer การศึกษาเชิงวิพากษ์หลักพระพุทธรูปศาสนาในเรื่องรอยพระพุทธรูป ของจวน คงแก้ว การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ ของวิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนรอยพระพุทธรูปของจุฬารัตน์ทองอินจันทร์ เป็นต้น แต่การศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่ยังไม่ได้มีการศึกษา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ คือการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปทั้งในประเทศไทยและลาว การศึกษาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปที่ผ่านมา มีทั้งการศึกษาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปโดยตรง เพื่อทำความเข้าใจกับพัฒนาการความเป็นมาของรอยพระพุทธรูป เพื่อตีความสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนรอยพระพุทธรูป และการศึกษารอยพระพุทธรูปที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละแห่ง ประเด็นสำคัญที่จะได้จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ คือแนวคิด หลักการและวิธีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้

^{๕๗} ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ อาจารย์ ดร.คำวอน บุนยะพอน ผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลพระพุทธรูปศาสนาหลวงพระบาง (วัดสุวรรณคีรี) แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว), [๓๐ เมษายน ๒๕๖๖].

สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพราะรอยพระพุทธรูปหรือโบราณสถานที่อยู่ในท้องถิ่นหรือชุมชนคือทุนทางวัฒนธรรม ที่สามารถอนุรักษ์ พัฒนา และต่อยอดให้เป็นมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้ เพราะเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว ดังนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จึงควรร่วมกันหาทาง เพื่อทำให้ทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่แล้วให้เกิดมูลค่าเพิ่มอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามวัดในทางพระพุทธศาสนา เพราะวัดกับการท่องเที่ยว เป็นสิ่งคู่กันสำหรับสังคมในปัจจุบัน การปรับปรุงให้วัดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมต่อไปและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนบริเวณวัด และประเทศต่อไปโดยไม่ส่งผลกระทบ ต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ นั้น ต้องไม่ละเลยบทบาทที่แท้ของความเป็นวัดในพระพุทธศาสนา

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวแหล่งอื่นๆ จำเป็นจะต้องมีหลักปฏิบัติและข้อห้ามที่เคร่งครัดและชัดเจนเพื่อไม่ให้เกิดการรบกวนการพระภิกษุสามเณร รวมทั้งพุทธศาสนิกชนที่มาแสวงบุญ ตลอดจนการจัดสภาพแวดล้อมให้มีความร่มรื่นมีความสะอาดและสวยงาม เพื่อเป็นการส่งเสริมให้วัดได้มาทำหน้าที่หลักต่อไป เพื่อทำให้นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์สูงสุดจากการมาท่องเที่ยว และได้ซึมซับบรรยากาศความเป็นวัดอย่างแท้จริงอย่างไก็ตาม ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้อง เช่น คนในชุมชน หน่วยงานราชการ และภาคเอกชนองค์กรอิสระ ตลอดจนนักท่องเที่ยว ในการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาการแหล่งท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม ตลอดจนส่งเสริมความตระหนักรู้ถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แท้จริงของวัด จึงควรปลูกฝังให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและเพิ่มการมีส่วนร่วมในการตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วน เพื่อทำให้วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าและสามารถคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญชาติในอนาคตอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การศึกษาวิจัยนี้จะทำให้ได้แนวทางในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูป การอนุรักษ์พัฒนา การเชื่อมโยงเครือข่ายรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและในประเทศลาว ที่สำคัญไว้ได้อย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ โดยการบูรณาการกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยว การบริหารจัดการ การรักษา และการส่งเสริมอาชีพในชุมชนท้องถิ่นทางด้านเศรษฐกิจ พร้อมกับสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้เข้มแข็งในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยคาดหวังว่า การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะทำให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือ การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยวรอยพระพุทธรูปที่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนท้องถิ่นและประเทศ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ พัฒนา การรักษาและการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืนต่อไปในปัจจุบันและอนาคต

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) โครงการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” มีวิธีดำเนินการวิจัยตามรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบภาคสนาม โดยการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Study) และการศึกษาข้อมูลเชิงพื้นที่ (Field Study) จากพื้นที่วิจัยทั้ง ๕ ที่กำหนดไว้ ประกอบด้วย การสังเกต (observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการประชุมกลุ่มแกนนำของชุมชนในพื้นที่ (Focus Group Discussion) เพื่อให้ได้องค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคำถามประกอบการวิจัยเป็นเครื่องมือสำหรับดำเนินการวิจัย

๓.๒ พื้นที่การวิจัย

พื้นที่การวิจัย สำหรับการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่สำหรับการศึกษาในครั้งนี้จำนวน ๕ แห่ง ประกอบด้วย

- (๑) รอยพระพุทธบาท ของพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
- (๒) รอยพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
- (๓) รอยพระพุทธบาทสี่รอย วัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่สระบุรี
- (๔) รอยพระพุทธบาทสระมรกต วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
- (๕) รอยพระพุทธบาท วัดพระธาตุพุสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

จำนวนผู้ให้ข้อมูล จำนวน ๒๕ รูป/คน ประกอบด้วย ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยพระสงฆ์ ข้าราชการ นักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรอยพระพุทธบาทในแต่ละพื้นที่ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือคนสำคัญในพื้นที่ จำนวน ๒๕ รูป/คน ประกอบด้วย

- (๑) พระสงฆ์ จากพื้นที่วิจัย ๕ แห่งๆ ละ ๑ รูป รวม จำนวน ๕ รูป/คน
- (๒) ข้าราชการ จากพื้นที่วิจัย ๕ แห่งๆ ละ ๑ คน รวม จำนวน ๕ รูป/คน

(๓) นักวิชาการ จากพื้นที่วิจัย ๕ แห่งๆ ละ ๑ คน รวม จำนวน ๕ รูป/คน

(๔) นักท่องเที่ยว จากพื้นที่วิจัย ๕ แห่งๆ ละ ๑ คน รวม จำนวน ๕ รูป/คน

(๕) ผู้นำท้องถิ่น จากพื้นที่วิจัย ๕ แห่งๆ ละ ๑ คน รวม จำนวน ๕ รูป/คน

กลุ่มบุคคลที่เข้าร่วมประชุมกลุ่ม (Focus Group Discussion) มีจำนวน ๒๕ รูป/คน ประกอบด้วย

(๑) ผู้แทนจากพื้นที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร

กรุงเทพมหานคร จำนวน ๕ รูป/คน

(๒) ผู้แทนจากพื้นที่วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

จำนวน ๕ รูป/คน

(๓) ผู้แทนจากพื้นที่วัดพระพุทธบาทสืรอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่สระบุรี จำนวน ๕ รูป/

คน

(๔) ผู้แทนจากพื้นที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี จำนวน ๕ รูป/คน

(๕) ผู้แทนจากพื้นที่วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน

ลาว (สปป.ลาว) จำนวน ๕ รูป/คน

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย ที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Questionnaires) ตามรายละเอียดดังนี้

๓.๓.๑ ขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Questionnaire) ใช้เพื่อสัมภาษณ์ในเชิงลึกบุคคลสำคัญในพื้นที่วิจัย และการสนทนากลุ่มด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว มีรายละเอียด ประกอบด้วย

๑) รายละเอียดของแบบสัมภาษณ์ ๒) การตรวจสอบเครื่องมือ ๓) การดำเนินการสัมภาษณ์ ดังนี้

๑) รายละเอียดของแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi – Structure Questionnaires) ใช้ประกอบการศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ซึ่งประกอบด้วย ๔ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ คำถามเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ตอบคำถามการวิจัย

ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับหลักการแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว

ส่วนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว

ส่วนที่ ๔ คำถามเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว

๒) การตรวจสอบเครื่องมือ

แนวคำถามในแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างนี้ คณะผู้วิจัยได้เสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงและความครบถ้วนของเนื้อหา เพื่อทดสอบความถูกต้องและความครบถ้วนตามเนื้อหา ได้ใช้เครื่องมือดัชนีวัดค่าความสอดคล้อง IOC เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของคำถามที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ โดยผลการตรวจสอบมีค่ามากกว่าหรือเท่ากับ ๐.๕ ตามรายละเอียดดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

IOC หมายถึง ดัชนีความสอดคล้องของข้อความ (ค่าระหว่าง -๑ ถึง +๑)

$\sum R$ หมายถึง ผลรวมของการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญ

N หมายถึง จำนวนผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ

ผลของการตรวจสอบความเหมาะสมของข้อความแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างครั้งนี้ มีค่ามากกว่าหรือเท่ากับ ๐.๕

หลังจากนั้นได้ปรับปรุงแก้ไขประเด็นคำถามตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ และได้นำไปดำเนินการวิจัยในพื้นที่ด้วยการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเชิงลึกและการสนทนากลุ่มในพื้นที่วิจัยต่อไป

๓) การดำเนินการสัมภาษณ์

การดำเนินการสัมภาษณ์ โดยการติดต่อประสานงานไปยังผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ เพื่อกำหนดวัน เวลา สถานที่ในการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ ได้ดำเนินการตามขั้นตอน คือ

๑. หัวหน้าโครงการและผู้ร่วมวิจัยกล่าวทักทายและแนะนำตัวเองแก่ผู้ให้สัมภาษณ์

๒. แจ้งจุดประสงค์ของโครงการวิจัยและจุดประสงค์ของการสัมภาษณ์

๓. การสัมภาษณ์ดำเนินการไปตามลำดับ แต่ไม่ได้กำหนดแน่นอนมากนัก ตั้งคำถามแบบกว้างๆ ให้ผู้ตอบคำถามอธิบายหรือเล่าเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับเกี่ยวกับ

๔. ใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ ๒๐ - ๓๐ นาที

๕. ถ่ายภาพประกอบ คณะผู้วิจัยกล่าวขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว” ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัย ตามรายละเอียด ดังนี้

๑) ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) โดยการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย

๒) ศึกษาข้อมูลเชิงพื้นที่ (Field Study) เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่มร่วมด้วย

๓) คณะผู้วิจัยทั้งหมดศึกษาข้อมูลจากพื้นที่วิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว โดยการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่วิจัย ประกอบด้วย พระสงฆ์ ข้าราชการ นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท จำนวน ๒๕ รูป/คน

๔) สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในพื้นที่ ได้แก่ พระสงฆ์ ข้าราชการ นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น และผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท โดยใช้แบบสอบถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Questionnaire) ที่สร้างขึ้นโดยคณะผู้วิจัยและได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ประกอบด้วย ๔ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ ๑ คำถามเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ตอบคำถาม ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับหลักการแนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว ส่วนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศประเทศไทยและลาว ส่วนที่ ๔ คำถามเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว

๕) สนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เข้าร่วมโครงการวิจัย จำนวน ๒๕ รูป/คน เพื่อศึกษาวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว

๖) สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว เป็นแนวทางการสร้างเครือข่ายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียนประเทศไทยและลาวอย่างเป็นรูปธรรม

ขั้นวิธีดำเนินการวิจัย ได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Study) คณะผู้วิจัยได้เตรียมจัดทำโครงการวิจัยเพื่อเสนอขออนุมัติโครงการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และได้ศึกษาข้อมูลเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว ตั้งแต่เดือนตุลาคม – ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างครบถ้วน และเพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการทำงาน การเตรียมความพร้อม การกำหนดกรอบแนวความคิดการวิจัย การจัดทำแบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม การกำหนดประเด็นสำคัญที่จะใช้ในการจัดสนทนากลุ่มระหว่างคณะผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ขั้นตอนที่ ๒ สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในพื้นที่ ได้แก่ พระสงฆ์ ข้าราชการ นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น และผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท โดยใช้

แบบสอบถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Questionnaire) ที่สร้างขึ้นโดยคณะผู้วิจัยและได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ประกอบด้วย ๔ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ ๑ คำถามเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ตอบคำถาม ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับหลักการแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว ส่วนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับกระบวนการและวิธีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว ส่วนที่ ๔ คำถามเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว

ขั้นตอนที่ ๓ การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการหลังจากที่ได้สังเกต สัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว เพื่อให้บุคคลสำคัญในพื้นที่วิจัยได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น นำเสนอแนะแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาท การสร้างเครือข่าย การอนุรักษ์และพัฒนาสถานที่รอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มอย่างเป็นระบบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักการแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว ได้แก่ แนวคิดการสร้างเครือข่ายและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กระบวนการและวิธีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว และการประยุกต์ใช้แนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว

ขั้นตอนที่ ๒ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อกำหนดเป็นแนวทางการสร้างเครือข่ายการประยุกต์ใช้ และการกำหนดแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ และความถูกต้องของข้อมูลยิ่งขึ้น ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่วิจัยที่มีความหลากหลาย ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ และข้อมูลที่ได้จากคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านวิธีสามเส้า คือผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ ผู้ทรงคุณวุฒิ และจากบุคคลที่สัมภาษณ์แล้วในพื้นที่วิจัย

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

กระบวนการวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Study) และการศึกษาข้อมูลพื้นที่ (Field Study) วิธีการวิจัยที่ใช้ประกอบด้วยการสังเกต (observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการประชุมกลุ่มประชาชนหรือแกนนำของชุมชนในพื้นที่ (Focus Group Discussion)

พื้นที่วิจัย สำหรับการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่สำหรับการศึกษาในครั้งนี้จำนวน ๕ แห่ง ได้แก่ (๑) รอยพระพุทธรูปของพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร (๒) รอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี (๓) รอยพระพุทธรูปที่รอย วัดพระพุทธรูปที่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่สระบุรี (๔) รอยพระพุทธรูปที่รอย วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และ (๕) รอยพระพุทธรูป วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) จำนวนผู้ให้ข้อมูล จำนวน ๒๕ รูป/คน ประกอบด้วย ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยพระสงฆ์ ข้าราชการ นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรอยพระพุทธรูปในแต่ละพื้นที่ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือคนสำคัญในพื้นที่ จำนวน ๒๕ รูป/คน ประกอบด้วย (๑) พระสงฆ์ จากพื้นที่วิจัย ๕ แห่งๆ ละ ๑ รูป รวม จำนวน ๕ รูป/คน (๒) ข้าราชการ ๕ แห่งๆ ละ ๑ คน รวม จำนวน ๕ รูป/คน (๓) นักวิชาการ ๕ แห่งๆ ละ ๑ คน รวม จำนวน ๕ รูป/คน (๔) นักท่องเที่ยว ๕ แห่งๆ ละ ๑ คน รวม จำนวน ๕ รูป/คน (๕) ผู้นำท้องถิ่น ๕ แห่งๆ ละ ๑ คน รวม จำนวน ๕ รูป/คน เครื่องมือการวิจัย สำหรับใช้ในการรวบรวมข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Questionnaires)

กระบวนการวิจัย มี ๙ ขั้นตอน ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ ๑ จัดทำโครงการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๒ ทำสัญญาวิจัย

ขั้นตอนที่ ๓ การศึกษาข้อมูลเอกสาร

ขั้นตอนที่ ๔ ดำเนินการวิจัยในพื้นที่

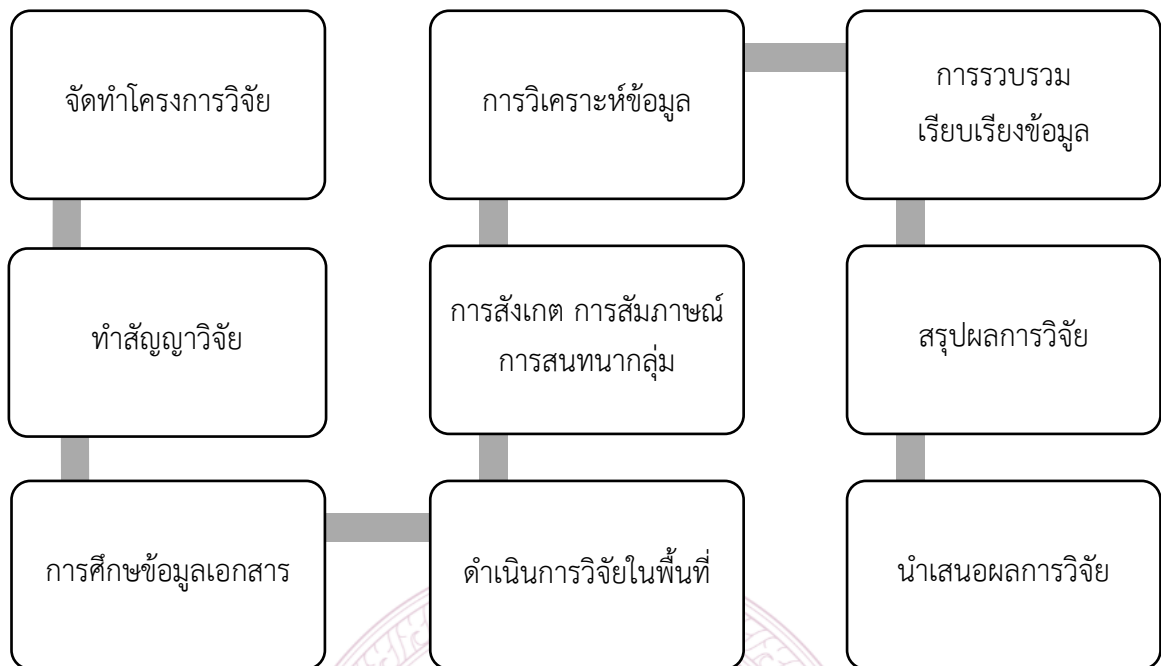
ขั้นตอนที่ ๕ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนที่ ๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ ๗ การรวบรวมเรียบเรียงข้อมูล

ขั้นตอนที่ ๘ สรุปผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๙ นำเสนอผลการวิจัย

แผนภาพที่ ๓.๖ : สรุปกระบวนการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

ในบทที่ ๔ นี้ จะได้นำเสนอผลการศึกษาวิจัยด้วยการวิเคราะห์ข้อมูล ที่ได้จากการศึกษารวบรวมจากพื้นที่วิจัยที่กำหนดไว้ในวิธีดำเนินการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ ที่กำหนดไว้ คือ ๑) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ รอยพระพุทธรูปที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว ๒) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและประเทศลาว ๓) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา รอยพระพุทธรูปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว ตามประเด็น ดังต่อไปนี้

๔.๑ รอยพระพุทธรูปที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว

เมื่อวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ คือเพื่อศึกษาและวิเคราะห์รอยพระพุทธรูปที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว พบว่า รอยพระพุทธรูปในประเทศไทยและลาว มีเป็นจำนวนมาก ในประเทศไทยมี รอยพระพุทธรูปมากถึง ๔๙๑ รอย ในทั่วทุกภาคของประเทศไทย และในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็มีมากถึง ๒๒ แห่ง แม้จะไม่มากเท่ากับรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยก็ตาม อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยนี้ เลือกศึกษาเฉพาะรอยพระพุทธรูป ๕ แห่ง ประกอบด้วย ๑) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๒) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระพุทธรูป อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี ๓) รอยพระพุทธรูปสี่รอย ที่วัดพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ๔) รอยพระพุทธรูป ที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และ ๕) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระธาตุสุสี แขวง นครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

- ๑) รอยพระพุทธรูป ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

เมื่อวิเคราะห์ตามหลักการของแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่าย พบว่า รอยพระพุทธรูปของ พระพุทธไสยาส (หลวงพ่อพระนอน) ภายในพระวิหารพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีความสวยงามมาก ประดับด้วยมุก ฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นจุดเด่นสำคัญที่สุดของวัด นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยี่ยมชมวัดแห่งนี้มักจะถ่ายรูปคู่กับรอยพระพุทธรูปของพระพุทธไสยาสเป็นที่ระลึก โดยจะยืนคู่ตรงรอยพระพุทธรูปทอดยาวไปตามองค์พระพุทธไสยาสจนถึงพระเศียร ความจริงแล้วในวัดแห่งนี้ ยังมีรอยพระพุทธรูปจำลองอีกแห่งหนึ่งอยู่ในพระวิหารรอยพระพุทธรูป แต่ทางวัดไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร ไม่ได้เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ากราบไหว้สักการะบูชาเป็นประจำไม่เหมือนกับวิหารพระพุทธไสยาสนานๆ จึงจะเปิดให้เข้ากราบสักการะสักครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนรอบวัดแห่งนี้มีความศรัทธาเลื่อมใสต่อวัดมากพอสมควร เมื่อทางวัดมีกิจกรรมทางพระศาสนาหรือประเพณีบุญที่สำคัญ โดย

เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปไสยาส เช่น การบูรณปฏิสังขรณ์ทางวัดได้บูรณปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีความสวยงามอยู่เสมอ เพราะเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นจำนวนมากวันละ ๕,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ คน แม้แต่หน่วยงานราชการ เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา เป็นต้น จะมาจัดกิจกรรมในวัดแห่งนี้ โดยเฉพาะในช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือวันสำคัญที่เกี่ยวกับสถาบันทั้ง ๓ ส่วนแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูป ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของวัด ได้เสนอไว้ว่าควรประกอบด้วย ๓ แนวทางที่สำคัญ ได้แก่ ๑) ประชาสัมพันธ์สิ่งที่มีอยู่ให้กว้างขวางครอบคลุมทั่วประเทศ ๒) อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งที่มีอยู่ที่มีคุณค่าในแต่ละวัดนั้นให้อยู่ในสภาพที่ดี ๓) จัดสถานที่ให้เหมาะสม สวยงามแก่นักท่องเที่ยวให้ดีที่สุด^๑ ซึ่งจะเห็นได้ว่า การสร้างเครือข่ายของวัดกับชุมชนหรือหน่วยงานราชการต่างๆ เป็นไปตามบทบาทและหน้าที่ของแต่ละฝ่ายที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้ เพราะวัดแห่งนี้ตั้งอยู่ในใจกลางเมืองหลวง ตั้งอยู่ชุมชนเมือง อยู่ใกล้สถานที่ราชการ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากควบคู่กับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในพระบรมมหาราชวัง นอกจากนี้ยังพบว่า วัดแห่งนี้มีการสร้างความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับหน่วยงานทางศาสนาระดับโลก คือ นครรัฐวาติกัน กรุงโรม ประเทศอิตาลี ตั้งแต่อดีตเมื่อ ๕๐ กว่าปีมาแล้วที่อดีตเจ้าอาวาส คือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อครั้งดำรงสมเด็จพรวันรัต (ปุ่น ปุณณสิริ) ได้เสด็จเยือนนครรัฐวาติกันเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยได้ถวายสมณบริวารแด่สมเด็จพระสันตะปาปา ปอลที่ ๖ ด้วย^๒ จึงถือได้ว่าวัดแห่งนี้มีเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับหน่วยงานทางศาสนาระดับโลก เป็นจุดแข็งและโอกาสของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีหลักการสำคัญที่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นเอกภาพและความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ มีปัจจัยที่สนับสนุนอยู่ ๓ ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน โดยเมื่อวิเคราะห์ตามหลักการของแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะพบว่า รอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปไสยาส ณ วิหารพระพุทธรูปไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ด้านการบริหารจัดการ มีระบบและกลไกที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านการบริหารและการจัดการ โดยการบริหารอยู่ภายใต้การควบคุมดูแล

^๑ ข้อมูลจากนายเจริญ อรรถศาสตร์, นักพนักงานเจ้าหน้าที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร [สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๖]

^๒ พระเทพวัชรจารย์, รศ.ดร. บรรณาธิการ, บันทึกการเดินทาง ภาพประวัติศาสตร์ ครบรอบ ๕๐ ปี วาติกัน - วัดพระเชตุพน (กรุงเทพมหานคร : คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, มูลนิธิ “ทุนพระพุทธรูปยอดีฟ้า” ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๕), หน้า ๑๕.

ของฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ ดังเช่นท่านพระมหานพรัตน์ อภิขุชเทโว ซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่โดยตรง ได้ให้ข้อมูลกับคณะผู้วิจัยว่า “ในฐานะเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส ซึ่งได้รับมอบหมายจากท่านเจ้าอาวาส ให้มีหน้าที่ในการต้อนรับให้ข้อมูลแก่คณะต่างๆ ที่เดินทางมาทัศนศึกษา ณ วัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) แห่งนี้ ภายในวัดแห่งนี้มีสถานที่สำคัญหลายแห่ง เช่น วิหารองค์พระพุทธรูปไสยาส มีรอยพระพุทธรูปที่สวยงาม หมู่พระเจดีย์ ๔ รัชกาล ประติมากรรมฤๅษีคัตตน พระอุโบสถ วิหาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๓๓ - ๒๓๙๖) อีกด้วย”^๓ โดยเฉพาะรอยพระพุทธรูปท่านนั้น เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมาก ตั้งอยู่ภายในพระวิหารพระพุทธรูปไสยาสของวัด เป็นสัญลักษณ์สำคัญของวัดที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว แต่ละวันมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก มีระบบการบริหารจัดการเรื่องการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบแก่พนักงานบุคลากรแต่ละฝ่าย เช่น แผนกเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ แผนกทัศนศึกษา พนักงานจำหน่ายตั๋ว พนักงานดูแลรักษาความสะอาด พนักงานรักษาความปลอดภัย พนักงานตรวจเช็คเครื่องทำ เป็นต้น ทำให้วัดแห่งนี้ มีความพร้อมด้านการบริหารจัดการเป็นอย่างมาก สามารถให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะมีความพร้อมในทุกด้าน ทั้งในด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างประเทศ มีการบริการด้านข้อมูลข่าวสาร ติดป้าย ทางวัดมีป้ายกำกับ ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาจีน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องปรับปรุงแก้ไขสำหรับสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ คือการให้ข้อมูลเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปภายในวิหารพระพุทธรูปไสยาส ความสำคัญ ประวัติความเป็นมา และการอธิบายความเชิงสัญลักษณ์ของภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ให้แก่นักท่องเที่ยวหรือประชาชนทั่วไปให้เข้าใจอย่างกว้างขวาง เพราะรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปไสยาสององค์นี้ สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔) เป็นรอยพระพุทธรูปที่มีสวยงามด้วยภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ที่ประดับด้วยมุกที่รอยพระพุทธรูป เป็นจุดสำคัญที่นักท่องเที่ยวนิยมมาเยี่ยมชม และถ่ายภาพเป็นที่ระลึกอยู่เป็นประจำ แต่ส่วนใหญ่จะมาในฐานะที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเท่านั้น นักท่องเที่ยวที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปค่อนข้างน้อยมาก ผู้มีส่วนรับผิดชอบจะต้องจัดทำข้อมูลประวัติ และอธิบายความหมายของภาพมงคล ๑๐๘ ด้วยภาษาต่างๆ ภายในวิหารพระพุทธรูปไสยาสหรือภายในศาลาด้านข้างที่แสดงข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของโบราณสถานที่สำคัญที่มีอยู่ภายในวัดเพิ่มเติม เพื่อให้นักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปและเห็นความสำคัญของรอยพระพุทธรูปของวัดแห่งนี้มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็ปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปร่วมกันกับวัดอย่างเป็นรูปธรรม

^๓ ข้อมูลจากพระมหานพรัตน์ อภิขุชเทโว ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร และนักจัดการทั่วไป สถาบันพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย [สัมภาษณ์ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖]

๒) รอยพระพุทธรูป ณ วัดพระพุทธรูป อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่าย พบว่ารอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี มีความเป็นไปตามหลักการของแนวคิดการสร้างเครือข่าย อย่างชัดเจน ระหว่างวัด หน่วยงานราชการ และชุมชน เพราะทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัด ได้เข้าร่วมกับ กิจกรรมของวัดอย่างต่อเนื่อง โดยทุกคนมีความเข้าใจในเป้าหมายในการรวมตัวกันที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จใน ภาพรวม มีการยอมรับในความแตกต่างระหว่างคนในสังคมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธรูป ยอมรับใน รูปแบบและวัฒนธรรมขององค์กร มีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกันอย่าง เข้มแข็ง โดยเฉพาะในช่วงที่มีเทศกาลงานนมัสการรอยพระพุทธรูปประจำปีในเดือน ๓ และประเพณีการตัด บาดตรดอกไม้ ในเดือน ๘ ช่วงเข้าพรรษา ของแต่ละปี ทางวัดได้มีการจัดให้มีและกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่าง กันของคนในวัด ชุมชน หรือหน่วยงานราชการที่เข้าร่วมกิจกรรมในวัดอย่างทั่วถึงและอย่างสม่ำเสมอ การ ช่วยเหลือสนับสนุนสมาชิกทุกคน ทุกกลุ่มและกิจกรรมทุกอย่างที่ต้องการความช่วยเหลือ โดยเฉพาะมีภัยพิบัติ ต่างๆ^๔ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในวัด การสนับสนุนให้สมาชิกของวัดพัฒนาตามศักยภาพ มีการ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรกันอย่างแนบแน่น ตามโครงสร้างการปกครองภายในวัด การแบ่งงานความ รับผิดชอบของแต่ละฝ่ายจากทุกภาคส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวัด การจัดกิจกรรมโดยเปิดให้สมาชิกใหม่ของ เครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ การจัดให้มีเวทีระหว่างคนทำงานด้วยกันอย่างสม่ำเสมอ การจัด ให้มีช่องทางการทำงานร่วมกัน การสื่อสารที่ง่ายและทันสมัย เช่น การสร้างเว็บไซต์ การตั้งกลุ่มไลน์ เพื่อเผยแพร่ กิจกรรมต่าง ๆ ของวัด โดยเฉพาะการจัดให้เป็นฐานการเรียนรู้ของนักเรียนนักศึกษา โดยอาศัยความเชื่อ ความ ศรัทธา และประวัติอันยาวนานของวัดที่มีรอยพระพุทธรูปเป็นศูนย์กลาง โดยมีการจัดกิจกรรมไหว้รอยพระ พุทธรูปครึ่งวัน มีวิทยากรบรรยายให้ความรู้ มีการจัดกิจกรรมเชื่อมโยงประเทศลาวด้วย เพราะภายใน พิพิธภัณฑสถานมีพระพุทธรูปปางห้ามญาติ และดาบที่นำมาจากสปป.ลาวจัดแสดงไว้ด้วย นอกจากนี้ยังมีการ เชื่อมโยงกับคณะนักท่องเที่ยว (ทัวร์) ที่เป็นสายบุญต่างๆ เพราะวัดพระพุทธรูปแห่งนี้เป็นที่นิยมของคนไทย เชื่อสายจีนและนักท่องเที่ยวจากประเทศจีนเป็นอย่างมาก ในช่วงงานนมัสการรอยพระพุทธรูปในเดือน ๓ ของ ทุกปี จึงมีคนไทยเชื่อสายจีนและจากประเทศจีน นิยมเดินทางมากราบไหว้ขอพรเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะ

^๔ ข้อมูลจากพระครูศรีวรกิจจารักษ์ (พิทักษ์ ถิรนาโถ ป.ธ.๖) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี และรองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี [สัมภาษณ์วันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๖๖]

ตรงหน้ามณฑปรอยพระพุทธรูป มีวิหารจีน ซึ่งเป็นที่สถิตของเทพเจ้าชาปองก ทำให้คนจีนนิยมเดินทางมากราบไหว้บูชาอีกด้วย^๕

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่ารอยพระพุทธรูป ที่วัดพระพุทธรูป รามวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี เมื่อพิจารณาตามแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน ๓ ด้าน คือด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน สามารถวิเคราะห์ได้ว่า

ประการแรก การบริหารจัดการ (Management) วัดพระพุทธรูป เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ทั้งโครงสร้างการบริหารการปกครองพระภิกษุสามเณรภายในวัด การวางแผนผังสิ่งปลูกสร้าง เสนาสนะ และภูมิทัศน์บริเวณวัด ทำให้วัดความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม บริเวณวัดกว้างขวาง สะอาดร่มรื่น โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธรูป มณฑปครอบรอยพระพุทธรูป พระอุโบสถ และปูชนียสถานอื่นๆ กระจายอยู่ตามไหล่เขาตลอดลงมาถึงเชิงเขา ส่วนที่เป็นเขตสังฆาวาส คือส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร ประกอบด้วยหมู่กุฏิเสนาสนะที่สวยงาม ศาลาการเปรียญ โรงเรียนพระปริยัติธรรม หอฉัน ตั้งอยู่ติดกับเขตพุทธาวาส โดยมีกำแพงล้อมรอบเป็นสัดส่วน ส่วนที่เป็นเขตบริการนักท่องเที่ยว ประกอบด้วยลานจอดรถ จุดจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึก ห้องน้ำห้องสุขา ที่มีการดูแลรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้พุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวผู้เข้ามากราบนมัสการรอยพระพุทธรูป และท่องเที่ยวเยี่ยมชมวัด ได้รับความสะดวกสบาย ความไร้กังวล ความประทับใจ ในความสะอาดเรียบร้อย ร่มรื่น สวยงามของบริเวณวัดทั้งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาสและเขตบริการนักท่องเที่ยว และความเป็นพุทธสถานที่มีความศักดิ์สิทธิ์ของวัด ในฐานะเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน

ประการที่สอง การบริการนักท่องเที่ยว (Service for tourists) การบริการนักท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นคนไทยและต่างประเทศ ทุกเพศทุกวัยของวัดพระพุทธรูปมีความพร้อมเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นถนน พุทธบาททางเข้าวัดสวยงาม มีป้ายชัดเจน ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาจีน มีป้ายยาม จุดตรวจของตำรวจร่วมกับอาสาสมัครรักษาความปลอดภัย (อพปร.) เจ้าหน้าที่และพนักงานของวัด มีสถานพยาบาลให้บริการด้านสุขภาพ มีห้องน้ำห้องสุขาที่สะอาด และเพียงพอแก่นักท่องเที่ยว มีสะพานทางขึ้นพิเศษสำหรับรถวีลแชร์ของผู้สูงอายุและผู้พิการ มีถังขยะ มีป้ายบอกทาง สถานที่ จุดบริการต่างๆ ที่ชัดเจน การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อบริการนักท่องเที่ยว สามารถสรุปได้ ดังนี้ ๑) จัดให้มีการบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มที่สะอาดถูก

^๕ ข้อมูลจากนายสมเจต ยิ้มแย้ม เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธรูป สระบุรี [สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๖๖]

สุขลักษณะ มีป้ายแสดงมาตรฐานของสินค้าและราคาชัดเจน ๒) จัดให้มีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาดถูกสุขลักษณะ ให้เพียงพอและปลอดภัยสำหรับการบริการ ๓) จัดให้มีระบบเตือนหรือเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยแก่ชีวิต และทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว ๔) มีการจัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ ผู้พิการ และสตรีมีครรภ์ ๕) มีการจัดสถานที่จำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว ๖) มีการจัดที่พักผ่อนให้สำหรับนักท่องเที่ยว อย่างเหมาะสม เช่น ม้านั่ง ศาลาพักผ่อน ที่สะอาดและเพียงพอ ๗) มีระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ที่เพียงพอทั้งในช่วงปกติและช่วงเทศกาล ๘) มีการจัดการด้านการปฐมนิเทศเบื้องต้น ที่มีบุคลากรและอุปกรณ์เพียงพอ ๙) มีการจัดการขยะอย่างเป็นระบบ^๖

ประการที่สาม การสนับสนุน (Supporting) หมายถึงการสนับสนุนจากคนในชุมชน หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชน ซึ่งวัดพระพุทธบาทได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากทุกภาคส่วน ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดสระบุรี สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี หน่วยงานปกครองในพื้นที่ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสระบุรี เทศบาลเมืองพระพุทธบาท เทศบาลตำบลขุนโขลน สถานีตำรวจภูธรพระพุทธบาท โดยเฉพาะในช่วงที่วัดมีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทประจำปี และกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันตักบาตรดอกไม้มันวันตักบาตรข้าวต้มลูกโยน วันลอยกระทง ประเพณีการแห่พระเขี้ยวแก้ว วันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น การสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากทุกภาคส่วน นอกจากนี้ ภายในวัดพระพุทธบาทยังมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร จังหวัดสระบุรี อีกด้วย ซึ่งเป็นแหล่งรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของรอยพระพุทธบาทแห่งนี้ละเอียด มีรอยพระพุทธบาทจำลอง และโบราณวัตถุต่างๆ มากมายจัดแสดงไว้ ในแต่ละวันจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะนักเรียนนักศึกษาจากโรงเรียนต่างๆ ที่มาทัศนศึกษาเป็นหมู่คณะ ส่วนประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ค่อนข้างน้อย เพราะนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะมุ่งมากราบสักการะรอยพระพุทธบาทที่มณฑปทำบุญแล้วเดินทางกลับ^๗ ผู้ที่มากราบไหว้รอยพระพุทธบาทแห่งนี้ มักจะใช้เงิน ไม่ว่าจะเป็นเหรียญบาท เหรียญห้าบาท เหรียญสิบบาทหรือธนบัตรดอกไม้ และบายศรีด้วยบุชารอยพระพุทธบาท เพราะมีความเชื่อว่า ได้สั่งสมบุญกุศล เป็นการถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในแต่ละวันจะต้องนำเอาเหรียญ

^๖ ว่าที่ ร.ต. ณัฐวรรณ สัมรัมย์, “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธฉาย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๑๒๙ – ๑๓๐.

^๗ ข้อมูลจากนางเกสร ขุมทรัพย์ เจ้าหน้าที่ประจำพิพิธภัณฑ์สถานแห่งพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี [สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๖๖]

ธนบัตรหรือดอกไม้ไม่ออกมาจากรอยพระพุทธรูป เป็นจำนวนมาก ความจริงนั้น ทางวัดไม่ยอมให้นำธนบัตร เหรียญหรือดอกไม้ไปวางไว้บนรอยพระพุทธรูป เพราะอาจจะทำให้รอยพระพุทธรูปชำรุดเสียหายได้ แต่ไม่สามารถห้ามคนที่มากราบไหว้บูชาได้ เพราะพวกเขาทำด้วยความเคารพศรัทธาต่อรอยพระพุทธรูป ในฐานะเป็นสัญลักษณ์แทนของพระพุทธรูป^๔ จึงสามารถสรุปได้ว่า วัดพระพุทธรูปได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยว จากส่วนราชการ ทั้งระดับกระทรวงระดับจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะหน่วยงานราชการและภาคเอกชนในจังหวัดสระบุรี ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสนับสนุนด้านแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ ในการ จัดกางาน การประชาสัมพันธ์ การบริการด้านสุขภาพ การอำนวยความสะดวกการเดินทางคมนาคม การรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว ทำให้การจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในบริเวณวัดสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

๓) รอยพระพุทธรูปสี่รอย ที่วัดพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่าย พบว่า รอยพระพุทธรูปสี่รอย วัดพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีความสอดคล้องเป็นไปตามหลักการของแนวคิดการสร้างเครือข่ายค่อนข้างชัดเจน เพราะมีการเชื่อมโยงระหว่างวัด กับประชาชน หน่วยงานในพื้นที่และนักท่องเที่ยวเป็นเครือข่าย เช่น กิจกรรมการเดินเท้าเข้าไปกราบไหว้พระพุทธรูปสี่รอย ประเพณีการสรงน้ำรอยพระพุทธรูป การสร้างอุโบสถจตุรมุขและซุ้มประตูที่สวยงามอลังการ การสร้างบันไดพญานาค การบูรณะมณฑปครอบรอยพระพุทธรูป การบูรณะปฏิสังขรณ์วิหารของเจ้าดารารัศมี เป็นต้น โดยมีคฤหบดี และภาคเอกชน เข้ามาสนับสนุนกิจการของวัด ทำให้วัดแห่งนี้ มีความสวยงาม มีความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จากการสัมภาษณ์ท่านรองเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปสี่รอย ทำให้ทราบว่า การสนับสนุน การอุปถัมภ์กิจกรรมต่างๆ ของวัดของคฤหบดี ผู้ใจบุญตลอดจนภาคเอกชนทั้งหลาย เกิดขึ้นเพราะความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปสี่รอย ที่แต่ละคนเดินทางมาอธิษฐานขอพรจากรอยพระพุทธรูปแห่งนี้แล้วประสบความสำเร็จตามที่ปรารถนาไว้ จึงได้ปวารณาเข้ามาอุปถัมภ์วัดอย่างเต็มกำลังความสามารถ เพราะมีความเชื่อความศรัทธาอย่างแท้จริง^๕ นอกจากนี้ยังได้รับข้อมูลพระจำรัส โชติธมโม ซึ่งเป็นพระภิกษุที่จำพรรษาอยู่วัดนี้มาแล้วถึง ๒๔ ปี ว่า “คนที่มาขอพรจากรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ ส่วนใหญ่จะประสบความสำเร็จตามที่ขอ เพราะรอยพระพุทธรูปแห่งนี้มีความศักดิ์สิทธิ์มาก อาตมายังเคยเห็นการเสด็จของพระธาตุคือแสงของพระบรมสารีริกธาตุเสด็จจาก

^๔ ข้อมูลจากนางสาวมาลี ดวงวิเชียร (ตัม) เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลมณฑปกำแพงแก้ว รอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี [สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๖๖]

^๕ ข้อมูลจากพระอาจารย์พระอาจารย์มนุญ โธ รองเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูปสี่รอย ตำบลสะลง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ [สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๖]

รอยพระพุทธบาทนี้ด้วย เมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว แต่ในช่วงหลายปีมานี้ไม่เห็นอีกเลย”^{๑๐} จึงเห็นได้ว่า แนวคิดการสร้างเครือข่ายมีความเชื่อมโยงกับความเชื่อความศรัทธาและการประสบความสำเร็จตามการอธิษฐานขอพรจากพระพุทธบาทสี่รอย ซึ่งแนวคิด ความเชื่อและกิจกรรมลักษณะดังกล่าวนี้ ดูเหมือนจะเป็นการอ้อนวอน การร้องขอและอำนาจของการดลบันดาลจากสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ที่อาจไม่ตรงกับหลักกรรมและผลของกรรมในทางพระพุทธศาสนา แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างพลังแห่งศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ (Sacred places) ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของคนไทยและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายอยู่ แม้ว่าความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปัจจุบันจะมีมากเพียงใดก็ตาม ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีความอ่อนแอ ไม่มั่นใจในตัวเอง และมักจะหาที่พึ่งจากบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นอยู่เสมอ แม้แต่การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายก็ตาม เมื่อพิจารณาในด้านนี้อาจจะมีวัตถุประสงค์เพื่อความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กร แต่ในด้านหนึ่ง เป็นการแสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของปัจเจกบุคคล ที่ต้องมีการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือแสวงหาที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจอยู่เสมอ เพราะไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่เพียงลำพังได้ ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระอ่องคำ สุเมโธ รองเจ้าอาวาสวัดยางแก้ว เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศสังคมนิยมแห่งสหภาพเมียนมาร์ว่า

แม้ว่าจะไม่เคยเดินทางมากราบไหว้พระพุทธบาทสี่รอย ที่อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ก็ตาม แต่ผมมีความเชื่อ ๕๐ % และไม่เชื่ออีก ๕๐ % ที่ตอบอย่างนี้ ส่วนที่เชื่อนั้นอาจจะเป็นเพราะความอัศจรรย์ของบุคคลพิเศษอย่างพระพุทธเจ้า ถึงแม้กาลเวลาจะล่วงไปเป็นพันๆ ปีก็ตาม เพราะความวิเศษของบุคคลผู้พิเศษนั้น อาจจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาไว้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการบูชา และเป็นสักขีพยานว่าพระพุทธเจ้าเคยมีอยู่จริง อีก ๕๐ % ที่ไม่เชื่อ เพราะพระพุทธบาทสี่รายนี้อาจจะเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเท่านั้น แต่คนเราไปยึดติดว่าเป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าจริงๆ ซึ่งไม่มีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎก อาจทำให้คนงมงายและลืมนำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าได้ แต่อย่างไรก็ตาม รอยพระพุทธบาทสี่รายนี้นี้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของคนในสังคมด้วย เพราะชาวพุทธส่วนใหญ่นิยมเดินทางขึ้นไปกราบไหว้ เพื่อเพิ่มพูนความเชื่อความศรัทธาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของตนเอง^{๑๑}

^{๑๐} ข้อมูลจาก**พระจำรัส โชติธมโม** วัดพุทธบาทสี่รอย ตำบลสะลวง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่, ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ [สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๖๖]

^{๑๑} ข้อมูลจาก**พระอ่องคำ สุเมโธ** รองเจ้าอาวาสวัดยางแก้ว เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศสังคมนิยมแห่งสหภาพเมียนมาร์ [สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๖]

เมื่อพิจารณาตามแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน ๓ ด้าน คือด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน พบว่า โดยภาพรวมแล้ว การบริหารจัดการรอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในวัดได้ดูแลของร่องเจ้าอาวาส เพราะท่านเจ้าอาวาสปัจจุบันนี้อาพาธและอยู่ในความควบคุมดูแลของแพทย์ จึงไม่พร้อมที่จะบริหารจัดการกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด จึงมอบหมายให้รองเจ้าอาวาสดูแลแทน แต่การบริหารจัดการภายในวัดก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะท่านรองเจ้าอาวาสได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นอย่างดีทั้งในด้านการบริหารจัดการ และการต้อนรับพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมากราบนมัสการรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ แม้แต่คณะผู้วิจัยที่เข้าไปดำเนินการวิจัยในวัดแห่งนี้ ก็ได้รับการต้อนรับปฏิบัติจากท่านรองเจ้าอาวาสอย่างเต็มที่ ส่วนการบริการนักท่องเที่ยว วัดแห่งนี้ มีความพร้อม เพราะวัดมีบริเวณกว้างขวาง มีลานจอดรถ มีห้องน้ำ ห้องสุขาพร้อมเป็นสัดส่วนแยกระหว่างชาย-หญิงชัดเจน มีร้านจำหน่ายของที่ระลึกผลิตภัณฑ์จากท้องถิ่นและชุมชน บริเวณทางด้านซ้ายของบันไดนาคทางขึ้นไปสู่รอยพระพุทธรูป มีศาลาที่พักสำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยว ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์จากบริษัทเอกชนสร้างไว้อย่างสวยงาม ด้านล่างตรงลานจอดรถมีร้านอาหารให้บริการอย่างสะอาดถูกสุขลักษณะในราคาที่ไม่แพงมากนัก นอกจากนี้ ด้านการสนับสนุน ทางวัดยังได้รับการสนับสนุนจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการในการพัฒนาปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะถนนลาดยางสองเลนตั้งแต่แยกวัดหนองก่าย ความยาวประมาณ ๑๖ กิโลเมตร การปรับปรุงพื้นที่คอนกรีตป้องกันดินถล่มจากหน้าผาทั้งสองด้านของวัด การปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในบริเวณวัด การก่อสร้างอุโบสถจตุรมุข ชุมประตูล้อมรอบที่สวยงามอลังการ การอุปถัมภ์จากบริษัทเอกชน และประชาชนในหมู่บ้านในช่วงที่มีงานเทศกาลสงกรานต์ รอยพระพุทธรูป เช่น รถพยาบาลฉุกเฉิน รถกู้ชีพ รถประชาสัมพันธ์ การจัดตั้งศูนย์บริการน้ำดื่ม ยาอม ยาหม่อง และผ้าเย็นแก่พุทธศาสนิกชนผู้เดินทางมากราบนมัสการพระพุทธรูปที่รอย ตลอดแนวของถนนที่ผ่านบ้านของคนในหมู่บ้านหรือชุมชน เป็นต้น จึงทำให้เห็นว่า วัดพระพุทธรูปที่รอยแห่งนี้มีองค์ประกอบตามแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ครบทั้ง ๓ ด้าน คือด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยวและด้านการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ ประเด็นนี้ สอดคล้องกับความคิดเห็นของนายณพพร ศรีสะอาด ซึ่งเป็นผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสต่อพระพุทธรูปที่รอยมากและเคยเดินทางมากราบสักการะหลายครั้งแล้ว พร้อมกับคณะผู้วิจัยว่า “พระพุทธรูปที่รอยนี้มีความศักดิ์สิทธิ์มาก และภายในวัดมีการบริหารจัดการได้เป็นอย่างดี ทำให้ตนเองได้รับความสะดวกสบายทุกครั้งทั้งด้านการเดินทาง ทางขึ้นไปกราบพระพุทธรูปที่รอย ร้านอาหาร ห้องน้ำห้องสุขา ที่พักผ่อน สภาพแวดล้อมภายในวัด ตนมีความสุขใจ อิ่มเอิบใจ ปลาบปลื้มในบุญกุศลที่เกิดจากการขึ้นมากราบนมัสการพระพุทธรูปที่รอยแห่งนี้”^{๑๒} ขณะที่คุณพัชรีย์ เจริญนุกุล ให้ความเห็นไว้อย่างน่าสนใจ

^{๑๒} ข้อมูลและความคิดเห็นจากนายณพพร ศรีสะอาด พนักงานขับรถท่านพระครูสุนทรธรรมนิทัศน์ (เฉลิม สุขโธ), ผศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ [สัมภาษณ์ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๖]

ว่า “ทางวัดควรฟื้นฟูการจัดงานประเพณีเดินขึ้นโปรงน้ำพระพุทธรูปที่รอย ที่ริเริ่มโดยครูบาศรีวิชัย ให้เป็นงานที่ยิ่งใหญ่เหมือนงานเดินขึ้นพระธาตุดอยสุเทพ เพราะปกติทางวัดจะจัดให้มีการทำบุญสงน้ำประจำทุกๆ ปีอยู่แล้ว แต่ไม่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางแค่นั้นเอง”^{๑๓}

๔) รอยพระพุทธรูป ที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่าย พบว่า มีความสอดคล้องกับหลักการแนวคิดการสร้างเครือข่ายอย่างชัดเจน เพราะตั้งแต่มีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานสระมรกตเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ และมีการขุดค้นสำรวจ ตกแต่ง อย่างจริงจังระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ – ๒๕๓๐ จนมีพิธีเปิดอาคารครอบรอยพระพุทธรูปอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ทำให้เห็นถึงความพยายามของทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี ที่จะบูรณปฏิสังขรณ์ อนุรักษ์และพัฒนา ประชาสัมพันธ์โบราณสถานแห่งนี้ให้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด ด้วยการจัดการงานเทศกาล “มาชมปูมีศรีปราจีน” มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ จนถึงปัจจุบันเพื่อให้คนในท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เห็นความสำคัญของรอยพระพุทธรูป และมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม อย่างกรณีของเทศกาลมาชมปูมีศรีปราจีนที่จัดมาอย่างต่อเนื่องเป็นปีที่ ๓๖ แล้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นมา จนทำให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ และเข้ามามีส่วนร่วมในอนุรักษ์และพัฒนาอย่างจริงจัง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การสร้างเครือข่าย การมีเครือข่ายระหว่างคน หน่วยงาน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนมีความสำคัญมาก ที่จะทำให้อาณาเขตแห่งนี้ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างมากมายและเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดปราจีนได้อย่างแท้จริง เพราะว่าโดยภาพรวมของโบราณสถานสระมรกตแห่งนี้ ยังมีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงพัฒนาอยู่หลายอย่าง เช่น ความสะอาดของห้องน้ำห้องสุขา ความทรุดโทรม ความไม่ร่มรื่น ไม่สวยงามของภูมิทัศน์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการของหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นวัด เจ้าหน้าที่ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และพ่อค้าแม่ค้า จะต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง^{๑๔} จากการสังเกตได้เห็นความพยายามของคนในพื้นที่อยู่แล้ว เช่น การมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่แต่งชุดท้องถิ่น ได้ทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลเกี่ยวประวัติความเป็นมา ความสำคัญของรอยพระพุทธรูป และหมู่อาคารต่างๆ ภายในโบราณสถานสระมรกตอย่างเข้มแข็ง การมีอาคารแสดงนิทรรศการประวัติความเป็นมา การประชาสัมพันธ์ผ่าน

^{๑๓} ข้อมูลและความคิดเห็นจาก**คุณพัชรีย์ เจริญนุกุล** เจ้าหน้าที่จิตอาสา มูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ [สัมภาษณ์ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๖]

^{๑๔} ข้อมูลจากการสังเกตของคณะผู้วิจัย และการสัมภาษณ์**นางธัญลักษณ์ หัสดี** มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ประจำโบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี [สัมภาษณ์วันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๖๖]

ช่องทางหลากหลาย ทำให้นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมหรือบุคคลทั่วไปได้รับความรู้ ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของสถานที่อย่างถูกต้องครบถ้วน แต่ก็ยังมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมสถานที่แห่งนี้น้อยอยู่

เมื่อพิจารณาตามแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ๓ ด้าน คือด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน จากการศึกษา พบว่า การบริหารจัดการรอยพระพุทธรูปปางนี้ อยู่ภายใต้การบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกไทย ในฐานะที่เป็นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่โบราณสถานตั้งอยู่ และกองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ในฐานะที่หน่วยงานของชาติที่ดูแลแหล่งโบราณสถานของชาติ โดยโบราณสถานสระมรกตนี้ได้รับการจดทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างจริงจังระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๐ ตั้งแต่นั้นมา โบราณสถานแห่งนี้จึงเป็นที่รู้จักและได้รับการดูแลเอาใจใส่จากหน่วยงานในพื้นที่ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว ภายในโบราณสถานแห่งนี้มีอาคารแสดงนิทรรศการประวัติความเป็นมา ความสำคัญของทำให้โบราณสถานแห่งนี้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งหลายตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ด้านการบริการนักท่องเที่ยว สถานที่แห่งนี้มีศูนย์ข้อมูลบริการนักท่องเที่ยว เป็นอาคารแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับความเป็นมาของโบราณสถานสระมรกต และเมืองศรีมโหสถอย่างครบถ้วน ทำให้นักท่องเที่ยวผู้มาเยี่ยมชมโบราณสถานแห่งนี้ ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานสระมรกตอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะประวัติความเป็นมา โบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ ที่ขุดค้นพบภายในบริเวณเมืองศรีมโหสถแห่งนี้ ดังเช่นนักท่องเที่ยวได้ให้ข้อมูลกับคณะผู้วิจัยว่า “กลุ่มของพวกตน ได้เดินทางมาเยี่ยมชมเมืองโบราณสระมรกตแห่งนี้ เพราะมีความสนใจในศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ อยากทราบไว้สักการะรอยพระพุทธรูปปางที่ประดิษฐานอยู่ที่นี่ และได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถานสระมรกตและเมืองศรีมโหสถเป็นอย่างดี ที่จัดแสดงอยู่ในอาคารแสดงนิทรรศการเมืองศรีมโหสถด้วย”^{๑๕}

ด้านการสนับสนุน หมายถึงการสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านประชาสัมพันธ์ เป็นต้น จากทุกภาคส่วนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการรอยพระพุทธรูปปางนี้ และเมืองโบราณศรีมโหสถ เพื่อให้การบริหารจัดการโบราณสถานแห่งนี้ดำเนินการไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากหน่วยงาน องค์การของภาครัฐและเอกชนในพื้นที่อำเภอศรีมโหสถและจังหวัดปราจีนบุรีอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในช่วงที่มีการจัดงานเทศกาลมาฆบูชาปุณณิศาปราจีน ในวันเพ็ญเดือน ๓ (ประมาณเดือนมีนาคมของทุกปี) ซึ่งเป็นงานเทศกาลระดับจังหวัดที่มีการจัดงานอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ จนถึงปัจจุบัน นับเป็นปีที่ ๓๗ แล้ว มีการสนับสนุนอย่างจริงจัง ทำให้การบริหารจัดการโบราณสถานแห่งนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านบริหารจัดการ

^{๑๕} ข้อมูลสรุปจากกลุ่มนักท่องเที่ยวประกอบด้วย นางสาวกิงดาว, นางสาวอรอุมา, นายสมควร และนางจำเนียร

ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตอยู่ว่า สถานที่แห่งนี้มีจุดที่ต้องปรับปรุงหลายอย่าง เช่น ป้ายชื่อสถานและข้อมูลสถานที่สำคัญที่ไม่ชัดเจน ห้องน้ำห้องสุขาค่อนข้างมีสภาพไม่ถูกสุขลักษณะ ประตูห้องน้ำบางห้องชำรุด บริเวณสนามหญ้าโดยรอบดูแลไม่เรียบร้อย เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ สามารถดำเนินการแก้ไขด้วยระบบและกลไกที่มีในระดับพื้นที่ ด้วยการสำรวจปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วน

๔) รอยพระพุทธบาท ที่วัดพระธาตุพุทลี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่าย พบว่า มีการสร้างเครือข่ายกับคณะสงฆ์ประจำแขวงนครหลวงพระบาง และหน่วยงานราชการ คือห้องแถลงการณ์ด้านการศึกษา ศิลปะและวัฒนธรรมประจำแขวงนครหลวงพระบาง และองค์กรเอกชนที่ตั้งอยู่ในสุวรรณคีรี คือศูนย์ข้อมูลพระพุทธศาสนาหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังพบว่า รอยพระพุทธบาทแห่งนี้มีประวัติเชื่อมโยงกับพระพุทธบาทสี่รอย ที่วัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่อรม จังหวัดเชียงใหม่ของประเทศไทยอีกด้วย เพราะมีหลักฐานปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลกของไทย และพงศาวดารเมืองหลวงพระบาง รอยพระพุทธบาทแห่งนี้ยังเชื่อมโยงกับรอยพระพุทธบาทที่วัดพระพุทธบาทใต้ และสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ คือมหาวิทยาลัยสุภานุวงศ์ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยประจำแขวงนครหลวงพระบาง ได้มาทำกิจกรรมเสริมหลักสูตรนอกสถานที่ภายในวัดพระธาตุพุทลีและบริเวณรอยพระพุทธบาทด้วย เพื่อเปิดโอกาสให้นิสิตนักศึกษามีโอกาสได้เรียนรู้ด้านศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมของชาตินอกสถานที่ และที่สำคัญมีการสร้างเครือข่ายกับองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการบูรณะปฏิสังขรณ์ การอนุรักษ์และพัฒนาด้วย เพราะวัด อาคาร สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ภายในนครหลวงพระบาง อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสำนักงานมรดกโลก ดังที่ท่านเจ้าอาวาสให้ข้อมูลกับคณะผู้วิจัยว่า “ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาสวัดแห่งนี้ ผมมีแผนการที่จะดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่างๆ ภายในวัดให้อยู่ในสภาพที่สวยงาม เรียบร้อย เพื่อให้เป็นที่เชิดหน้าชูตาของนครหลวงพระบางและเป็นที่ชื่นชมยินดีของผู้เดินทางมากราบไหว้ แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานต้องผ่านหลายขั้นตอน ต้องเกี่ยวข้องกับหน่วยงานหลายฝ่าย เพราะวัดอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสำนักงานมรดกโลกเสียก่อน จึงจะดำเนินงานได้”^{๑๖} ขณะที่นายบ้านและไวยาวัจกรของวัดพระธาตุพุทลี ซึ่งได้เข้าร่วมเวทีให้การประชุมด้วย ให้ข้อมูลเพิ่มเติม

^{๑๖} ข้อมูลจาก**พระอาจารย์แจ้คึก จิตตกาโร** เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพุทลี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ในเวทีเสวนาโครงการวิจัย เรื่อง “การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ณ ห้องประชุมวัดพระธาตุพุทลี [วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖]

ว่า “ทางผู้รับผิดชอบของบ้านเมือง ได้เผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมและสถานที่สำคัญต่างๆ ของวัดพระธาตุพูนีสี่ ผ่านหลายช่องทาง เช่น สถานีโทรภาพของนครหลวงพระบาง เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก เป็นต้น เพราะวัดแห่งนี้เป็นวัดสำคัญ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะจากประเทศไทย ทำให้แต่ละปีสามารถเก็บค่าเข้าชมพระธาตุพูนีสี่ได้ถึงประมาณ ๒ ล้านบาท”^{๑๗}

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า ด้านการบริหารจัดการ มีการบริหารจัดการแบบ ๒ ชั้น คือการบริหารจัดการโดยทางวัดที่มีเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบดูแลโดยตรง ในฐานะที่เป็นสถานที่สำคัญที่ตั้งอยู่ภายในวัด และการบริหารจัดการที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการมรดกโลก แขวงหลวงพระบาง ซึ่งมีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “แผนกห้องแถลงการณ์ทางการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม แขวงนครหลวงพระบาง” เพราะอาคาร สิ่งปลูกสร้าง สถานที่ ถนน ศาสนสถานและศาสนวัตถุในเขตเมืองหลวงพระบางทั้งหมด อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการมรดกโลก การพัฒนาปรับปรุงบูรณปฏิสังขรณ์ใดๆ ต้องได้รับอนุมัติเห็นชอบจากอย่างเป็นทางการจึงจะสามารถทำได้ การบริการนักท่องเที่ยวจากการสังเกตพบว่า การบริการนักท่องเที่ยวมีการตั้งโต๊ะจำหน่ายตั๋วค่าเข้าชมรมัสนักพระธาตุพูนีสี่เท่านั้น ห้องน้ำห้องสุขา และการปรับปรุงบันไดทางเดินขึ้นลงทั้งสองด้าน คือทิศตะวันตกทางด้านแม่น้ำคาน และทิศตะวันออก ทางด้านพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหลวงพระบาง ส่วนบันไดทางขึ้นลงทางด้านรอยพระพุทธรูป ยังไม่มีความสะดวก และไม่เป็นที่ยอมรับสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่จะแวะมากราบไหว้ ไม่เหมือนกับองค์พระธาตุพูนีสี่ ที่มีผู้คนขึ้นไปกราบไหว้เยี่ยมชมตลอดเวลา ตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น ด้านหน้าของมณฑปรอยพระพุทธรูป มีศาลาอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว และมีคนมาจำหน่ายดอกไม้ ธูปเทียนเพื่อให้นักท่องเที่ยวไปกราบสักการะบูชารอยพระพุทธรูปได้โดยสะดวก แต่ยังมีคนมากราบไหว้ค่อนข้างน้อย และดูเหมือนคนในท้องถิ่นจะเห็นความสำคัญน้อย เพราะพุทธศาสนิกชนหรือนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญต่อองค์พระธาตุพูนีสี่มากกว่า รอยพระพุทธรูปที่มีอยู่ จึงเห็นว่า สิ่งที่ควรดำเนินการอย่างเร่งด่วนสำหรับรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ คือการประชาสัมพันธ์ การให้ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารแก่สาธารณชนผ่านช่องทางหลายทาง เพื่อให้คนในท้องถิ่นได้รับรู้ตระหนักถึงความสำคัญของรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ และเข้ามามีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์อนุรักษ์และพัฒนาาร่วมกันอย่างจริงจัง จากการสัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาส ท่านได้ให้ข้อมูลว่า ท่านมีแผนการที่จะบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปของวัดพระธาตุพูนีสี่อยู่แล้ว เพราะเข้าใจสภาพปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน แต่ก็ต้องทำแผนการบูรณปฏิสังขรณ์นี้เสนอไปยังแผนกห้องแถลงการณ์การศึกษา ศาสนาและ

^{๑๗} ข้อมูลจากนายพุมิ ศรีประเสริฐ นายบ้าน “บ้านข้ามย่อง” (ชุมชนใกล้เคียงกับวัดพระธาตุพูนีสี่) และนายพุมิ จันทรร ไวยาวัจกรของวัดพระธาตุพูนีสี่ แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ในเวทีเสวนาโครงการวิจัย เรื่อง “การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ณ ห้องประชุมวัดพระธาตุพูนีสี่ [วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖]

วัฒนธรรมประจำแขวงนครหลวงพระบาง เพื่อขออนุมัติให้ดำเนินการต่อไป ซึ่งจะต้องใช้เวลาในการดำเนินการตามขั้นตอนนานพอสมควร จึงทำให้ดูประหนึ่งว่า วัดไม่ได้ดูแลเอาใจใส่รอยพระพุทธรูป โบราณสถานหรือโบราณวัตถุต่างๆ ที่มีอยู่ภายในวัดพระธาตุสุสีเท่าที่ควร ปล่อยให้คงอยู่ในสภาพตามเดิม ให้เสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา โดยปราศจากการดูแลเอาใจใส่ ประเด็นนี้สอดคล้องกับความเห็นของคุณจันทร์เพ็ญ มุกขคำ ที่ได้ให้ความเห็นว่า “การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวควรดำเนินการผ่านการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือของลาว และชุมชน การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและการพัฒนารอยพระพุทธรูปให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ต้องสัมพันธ์กับทุกภาคส่วน โดยเฉพาะชุมชน ต้องเข้ามามีส่วนร่วม ร่วมรับผิดชอบด้วย ร่วมกันสร้างสรรค์ พัฒนาให้เกิดความยั่งยืน”^{๑๘} จึงทำให้เห็นว่า การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวนั้น ทุกภาคส่วนในสังคมที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามามีส่วนอย่างจริงจัง โดยเฉพาะภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน หน่วยงานที่จะต้องเป็นเจ้าภาพโดยตรง คือวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รอยพระพุทธรูปนั้นตั้งอยู่ และสำนักงานการท่องเที่ยวและการกีฬาที่มีประจำอยู่ของแต่ละจังหวัด จะต้องมีการทำงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม

๔.๒ กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ของการศึกษานี้ คือเพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและประเทศลาว สามารถวิเคราะห์ได้ว่า กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว มีการดำเนินงานทั้งในระดับภายในและระดับภายนอกพื้นที่ เพราะทั้งสองระดับมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและสนับสนุนส่งเสริมกัน การพัฒนาทั้งสองระดับนี้ หมายถึงการพัฒนาสถานที่ที่รอยพระพุทธรูปแต่ละแห่งตั้งอยู่ให้มีความพร้อมด้วยศักยภาพของตนเอง และการเชื่อมโยงเครือข่ายกับองค์กรภายนอก ตามรายละเอียดดังนี้

๔.๒.๑ การพัฒนาระดับภายในด้วยศักยภาพตนเอง

การพัฒนาระดับภายในด้วยศักยภาพตนเอง คือการปรับปรุงพัฒนาสภาพแวดล้อมต่างๆ ภายในวัดหรือสถานที่ของตนเอง ด้วยความสามารถของตนเอง กรณีของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ฝ่ายต่างๆ ที่มีอยู่ให้ปฏิบัติงานในพื้นที่ตรงจุดทางเข้าวัดจุดจำหน่ายตั๋วทั้งสองด้าน จุดตรวจก่อนเข้าวิหารพระพุทธไสยาส ตู้บริจาค ที่ติดบาตรเหรียญ ๑๐๘ ห้องน้ำห้องสุขา ศาลาแสดงข้อมูลประวัติความเป็นมาของวัด มีการแบ่งพื้นที่การใช้สอยภายในวัดอย่างชัดเจน มีจุดจำหน่ายของที่ระลึก และจุดรับส่งนักท่องเที่ยวรอบนอกวัดด้านที่ติดกับพระบรมมหาราชวัง (วัดพระแก้ว) และด้านทิศใต้ตะวันออกติดกระทรวงกลาโหม อย่างมีประสิทธิภาพ มีการควบคุมกำกับดูแล และมีการประเมินผลการพัฒนาอยู่

^{๑๘} ข้อมูลจากนางสาวจันทร์เพ็ญ มุกขคำ เจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ [สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๖]

ตลอดเวลา ทำให้สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้สามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างเต็มที่ กรณีของวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร มีการพัฒนาภายในวัด ด้วยการบริหารจัดการอย่างมีระบบมีโครงสร้างที่ชัดเจน มีความพร้อมสำหรับบริการนักท่องเที่ยว และมีการสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้วัดแห่งนี้ประสบความสำเร็จ โดยปัจจัยแห่งความสำเร็จปัจจัยแห่งสำเร็จมาจาก ๓ องค์ประกอบที่สำคัญ คือ (๑) การมีรอยพระพุทธบาทที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ที่มีตำนาน และมีความเชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าจริง ๆ (๒) การมีระบบการบริหารจัดการองค์การภายในที่เป็นธรรมาภิบาล ที่ประกอบด้วยหลักการสำคัญ เช่น การมีส่วนร่วม ความซื่อสัตย์สุจริต ความโปร่งใส ความเป็นธรรม เป็นต้น (๓) การได้รับความร่วมมือ การช่วยเหลือ และการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและคนในชุมชนหรือท้องถิ่น^{๑๙} ทำให้กิจกรรมของวัด และการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

กรณีของวัดพระพุทธบาทสี่รอย มีการพัฒนาภายใน ด้วยการพัฒนาปรับปรุงอาคารเสนาสนะ มีการปรับปรุงอาคารสถานที่ให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อย เหมาะสม เพียงพอสำหรับต้อนรับพุทธศาสนิกชน ผู้เดินทางมากราบสักการะรอยพระพุทธบาทสี่รอยเป็นที่สัปปายะเหมาะ เช่น ศาลาต้อนรับแขกศุภมุข ด้านหน้าซ้ายตรงทางขึ้นไปสู่รอยพระพุทธบาทสี่รอย วิหาร อุโบสถศุภมุข และซุ้มประตูทางเข้าวัด มีการก่อสร้างสวยงามอลังการ หอฉันน้ำแยกชาย-หญิงชัดเจน มีความสะอาด สวยงาม ร้านอาหารเป็นสัดส่วน ทำให้วัดแห่งนี้ สามารถพัฒนาเพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทสี่รอยได้ โดยการพัฒนาให้มีความพร้อมสมบูรณ์ด้วยศักยภาพของวัดเองก่อนแล้ว จึงประสานร่วมกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก ซึ่งปัจจุบันนี้ทางวัดก็ได้ดำเนินการอยู่แล้ว ส่วนรอยพระพุทธบาท ที่วัดสระมรกต มีการพัฒนาภายใน ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธบาทคู่ ณ โบราณสถานสระมรกต โดยกรมศิลปากรได้มีการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ได้ขุดแต่งกลุ่มโบราณสถานสระมรกต ทำให้ได้ขุดพบรอยพระพุทธบาทคู่ที่สลักบนพื้นศิลาแลงธรรมชาติ วัดขนาดความกว้างทั้งสองข้างรวม ๓.๑๐ เมตร พระบาทข้างซ้ายยาว ๓.๕๐ เมตร พระบาทข้างขวายาว ๓.๓๐ เมตร กำหนดอายุราว พ.ศ. ๑๔๘๔ หรือมีอายุเก่าแก่ประมาณ ๑,๐๘๔ ปี มีการขุดค้นพื้นที่รอบรอยพระพุทธบาท และสร้างศาลาครอบรอยพระพุทธบาทคู่ไว้เสร็จสิ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ตั้งแต่นั้น รอยพระพุทธบาทคู่แห่งนี้ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไป เดินทางมาทัศนศึกษาที่โบราณสถานแห่งนี้ เพราะการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี เช่น จังหวัดปราจีนบุรี คณะสงฆ์จังหวัดปราจีนบุรี องค์การบริหารส่วนจังหวัดปราจีนบุรี องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งในจังหวัดปราจีนบุรี และประชาชนในจังหวัดปราจีนบุรี เป็นต้น โดยได้เริ่มจัดงานเทศกาลมาฆปุณณิสีปราจีน ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อส่งเสริมการดำเนินการด้านประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และเพื่อ

^{๑๙} จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์, “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี”, วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธ, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๖๕) : ๑๕ - ๓๑.

ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ในช่วงวันมาฆบูชาด้วย ส่วนรอยพระพุทธรูปที่วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สปป.ลาว มีการพัฒนาภายใน ด้วยการบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ มีการดำเนินการหลายอย่าง ทั้งในบริเวณรอยพระพุทธรูปและบริเวณโดยรอบ เช่น การสร้างศาลาถนอมพระพุทธรูป การสร้างศาลาที่อยู่ด้านหน้ารอยพระพุทธรูป การสร้างบันไดขึ้นไปกราบรอยพระพุทธรูป เป็นต้น และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์มาเรื่อย ๆ พร้อมกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัดและองค์พระธาตุพูนีอย่างต่อเนื่องตามกาลเวลาจนมาถึงยุคปัจจุบันที่เมืองหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมา การบูรณปฏิสังขรณ์อาคาร สถานที่ สิ่งปลูกสร้าง ถนน ภูมิทัศน์ในเขตเมืองหลวงพระบาง ต้องได้รับอนุมัติจากสำนักงานมรดกโลกอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ ท่านเจ้าอาวาสได้มีแผนการที่บูรณปฏิสังขรณ์ เพราะเห็นความสำคัญและเห็นว่า สถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปที่มีความทรุดโทรมไปตามกาลเวลาไม่สวยงาม ในเบื้องต้นได้มีการปรับปรุงทางขึ้นไปบนรอยพระธาตุพูนีให้สวยงามเป็นระเบียบและซ่อมแซมตรงจุดที่ชำรุด ในวันที่คณะผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาดำเนินการวิจัยในวัดแห่งนี้ พระภิกษุสามเณรของวัดกำลังช่วยกันขนอิฐ หิน ดิน ทลาย ขึ้นไปตามทางขึ้นองค์พระธาตุอย่างขะมักเขม้น นับว่าเป็นภาพลักษณ์ที่ดึงดูดใจของวัดแห่งนี้ ที่แสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ของเจ้าอาวาสและพระภิกษุสามเณรของวัดต่อสถานที่สำคัญที่สุดของวัด คือพระธาตุพูนี และรอยพระพุทธรูป ทำให้สถานที่แห่งนี้มีความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของนครหลวงพระบางและสปป.ลาว เป็นอย่างดี สามารถรองรับนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก ที่เดินทางมาเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาแห่งนี้

๔.๒.๒ การพัฒนาด้วยการร่วมมือกับองค์กรภายนอก

การพัฒนาด้วยการร่วมมือกับองค์กรภายนอก เป็นการพัฒนาด้วยการเชื่อมโยงกับคนในชุมชน องค์กรและหน่วยงานภายนอก เพราะวัดมีความเกี่ยวข้องกับชุมชน โดยทางวัดยังได้รับการสนับสนุนจากคนในครอบครัวที่มีความศรัทธาเคารพต่อวัด พระสงฆ์ และศาสนสถานสำคัญต่างๆ ภายในวัด อย่างกรณีของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เมื่อวัดมีกิจกรรมเกิดขึ้น คนในชุมชนให้ความร่วมมือกับทางวัดเป็นอย่างดี เพราะพวกเขาเห็นความสำคัญของวัดในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน และมีองค์กร หน่วยงานราชการ เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา กระทรวงวัฒนธรรม มาจัดกิจกรรมภายในวัดในช่วงเทศกาลสำคัญเกี่ยวกับสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เพราะเห็นความสำคัญของวัดแห่งนี้ ที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ส่วนรอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธรูป ราชวรวิหาร จังหวัดสระบุรี ก็มีความพร้อมเป็นอย่างมาก ในด้านบุคลากร อาคารสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก ทำเลที่ตั้ง การเดินทาง ที่สามารถรองรับและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และมีการจัดกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ วัดแห่งนี้จึงเป็นสถานที่จัดกิจกรรมของหน่วยงานราชการต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และได้ใช้จุดแข็งที่มีอยู่เพื่อการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางที่สามารถเข้าถึงคนส่วนใหญ่ได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์

ไลน์ ยูทูบ ฯลฯ ซึ่งทางวัดมีแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาท ที่เป็นองค์ประกอบแห่งความสำเร็จ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) การประชาสัมพันธ์ให้ครอบคลุมทั่วประเทศ ๒) การอนุรักษ์ รักษาสิ่งที่มีอยู่ในแต่ละวันให้ดี และ ๓) จัดสถานที่ให้เหมาะสม สวยงาม ให้ดีที่สุด แก่นักท่องเที่ยว

กรณีของวัดพระพุทธบาทสัรอย การมีความเชื่อว่ารอยพระพุทธบาทสัรอยในฐานะที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าถึง ๔ พระองค์ ได้กลายเป็นประเพณีของท้องถิ่นที่นิยมเดินทางขึ้นไปสรงน้ำรอยพระพุทธบาทในช่วงเดือนมีนาคมของทุกปี โดยในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ จะมีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรม โดยได้รับร่วมมือจากภาคเอกชน หน่วยงานปกครองในท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทำให้แต่ละปีมีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรมนี้เป็นจำนวนมาก ถึง ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ คน อย่างไรก็ตามการแพร่ระบาดของโคโรนาไวรัส ๒๐๑๙ หรือโควิด-๑๙ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๖๓ - ๒๕๖๕ หรือ ๓ ปีที่ผ่านมา มีผลทำให้พุทธศาสนิกชนลดลง เหลือเพียงวันละประมาณ ๓๐๐ คนเท่านั้น ถึงกระนั้น การพัฒนาวัดแห่งนี้ก็ยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพราะรอยพระพุทธบาทแห่งนี้ เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นถึงการแพร่กระจายเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีปสู่อาณาจักรล้านนา และความเชื่อความศรัทธาของคนในอาณาจักรล้านนาที่มีรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ ในฐานะเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สอดคล้องกับที่ท่านรองเจ้าอาวาสได้ให้ข้อมูลว่า^{๒๐} สาเหตุที่คนนิยมเดินทางมากราบไหว้ขอพรจากรอยพระพุทธบาทแห่งนี้ คือความเชื่อ ความศรัทธาและความหวังต่อความสำเร็จของการอธิษฐาน การที่บุคคลขออธิษฐานขอพร ๑ อย่างแล้วประสบความสำเร็จตามที่ขอ โดยใช้ไม่เสียหายเป็นเกณฑ์วัดความสำเร็จของพรที่ขอนั้น ด้วยวิธีการเสี่ยงทายคือ ก่อนอธิษฐานขอพร ให้ผู้นั้นเหยียดกางแขนออกทั้งสองข้างไปตามความยาวของไม้เสี่ยงทายทำเครื่องหมายไว้ แล้วก็นำไม้เสี่ยงทายนั้นไปวางทับกับรอยพระพุทธบาทสัรอยทางขวาง พร้อมอธิษฐานขอพร ถ้าพรที่ขอนั้นจะประสบความสำเร็จตามที่อธิษฐานไว้ ไม้เสี่ยงทายนั้นจะสั้นเข้ากว่าเดิมแล้วแขนที่กางออกจะยาวเลยจุดที่ได้ทำเครื่องหมายกำหนดไว้ บางคนแขนยาวเลยจากจุดเดิมถึง ๑ ศืบก็มี ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พรที่ได้อธิษฐานขอไว้นั้นจะประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน แต่ถ้าแขนที่กางออกไม่ยาวเลยจุดที่ทำเครื่องหมายไว้ คือมีความยาวเท่าเดิม แสดงว่าพรที่ขอนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จ แม้แต่คณะผู้วิจัยทั้งหมด ที่ได้เข้าไปดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยครั้งนี้ ท่านรองเจ้าอาวาสแนะนำให้ได้อธิษฐานขอพรด้วยไม้เสี่ยงทายนี้นี้เหมือนกัน ซึ่งคณะผู้วิจัยไม่ได้ปฏิเสธและทำการเสี่ยงทายตามคำแนะนำของท่าน ความเชื่อและกิจกรรมนี้ เป็นจุดสำคัญ (Highlight) ของวัดแห่งนี้ เพราะนักท่องเที่ยวหรือพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมากราบนมัสการรอยพระพุทธบาท ก็จะอธิษฐานขอพรต่อรอยพระพุทธบาทด้วยการใช้ไม้เสี่ยงทายนี้นี้เช่นกัน และท่านยังกล่าวอีกว่า คนส่วนมากจะประสบความสำเร็จตามที่ได้อธิษฐานไว้ด้วย โดยมีการยกตัวอย่างรายชื่อของบุคคลที่มาขอพรแล้วประสบความสำเร็จให้

^{๒๐} ข้อมูลจากพระอาจารย์มนุญ มนุญโญ รองเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทสัรอย ตำบลละลวง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ [สัมภาษณ์ วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๖๖]

คณะผู้วิจัยฟังหลายคนด้วย นอกจากนี้ ท่านยังพาคณะผู้วิจัยขึ้นไปเอามือสัมผัสกับแผ่นดินที่แท้จริงซึ่งอยู่ใต้ฐานของพระพุทธรูปหล่อ และขึ้นไปดูสถานที่ประทับนั่งเสวยภัตตาหารเช้าของพระพุทธเจ้า (ตามที่ปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก) อีกด้วย ซึ่งทางขึ้นไปค่อนข้างลาดชันและเสี่ยงต่อการพลัดตกลงมาเป็นอย่างมาก แต่คณะผู้วิจัยบางท่านก็ได้ขึ้นไปตามการนำพาของท่าน ในประเด็นนี้ ทำให้เห็นว่า นอกจากพระพุทธรูปหล่อ วัดแห่งนี้ยังมีสถานที่สำคัญ ที่เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมสามารถใช้เป็นจุดเด่น ที่สามารถพัฒนาต่อยอดให้เป็นเรื่องเล่า (Story, or narration) ประกอบกับความสำคัญของพระพุทธรูปหล่อเพิ่มเติมอีกด้วย

กรณีของรอยพระพุทธรูป วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีแนวทางการพัฒนาด้วยการพัฒนาร่วมมือกับองค์กรภายนอกอย่างชัดเจน โดยเฉพาะหน่วยงานทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานเทศกาลมาฆบูชาปราจีนอย่างเต็มที่ ในระดับจังหวัดผู้ว่าราชการจังหวัดทุกคนที่มาดำรงตำแหน่งจะให้ความสำคัญต่อเทศกาลนี้เป็นพิเศษ เพราะถือว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นจุดแข็งและสามารถใช้เป็นพลังขับเคลื่อนความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้ ทุกภาคส่วนจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เช่น การสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ การสนับสนุนด้านแรงงาน การบริหารจัดการจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ความร่วมมือของคณะสงฆ์ในวัด ตำบล อำเภอ และจังหวัดปราจีนบุรี การสนับสนุนจากภาคเอกชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในปี ๒๕๖๖ นี้ จังหวัดปราจีนบุรี ร่วมกับประชาชนและหน่วยงานราชการต่างๆ ได้จัดงานมาฆบูชาปราจีนอย่างยิ่งใหญ่ ระหว่างวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ - ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ รวมเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน โดยเฉพาะในคืนวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ซึ่งเป็นก่อนที่จะถึงวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ผู้ว่าราชการจังหวัดปราจีนบุรี ได้เป็นประธานเปิดเทศกาลมาฆบูชาปราจีน ครั้งที่ ๓๗ เพื่อน้อมรำลึกถึงพุทธคุณ เพื่อส่งเสริมการทำดีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีและเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในมิติทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีหน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ภาคเอกชน และประชาชนทุกหมู่เหล่าเข้าร่วมกิจกรรมอย่างคับคั่ง ณ บริเวณรอยพระพุทธรูปคูโบราณสถานสระมรกต ตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

ขณะที่รอยพระพุทธรูป วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สปป.ลาว ทางวัดมีแนวทางการพัฒนาการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยการประชาสัมพันธ์สถานที่สำคัญต่างๆ ที่มีอยู่ในนครหลวงพระบางเชื่อมโยงกับความสำคัญของความเป็นเมืองมรดกโลกของนครหลวงพระบาง ผ่านการประชาสัมพันธ์ช่องทางต่างๆ เช่น สถานีโทรทัศน์ของแขวงหลวงพระบาง เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก เป็นต้น ทำให้คนในสังคมได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่สำคัญที่มีอยู่ เห็นความสำคัญ ตระหนักถึงคุณค่า ช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุมสัมมนาความสำคัญของหนังสือโบราณ และการปกป้องรักษาให้ยั่งยืน เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ วัดป่าพะโอ แขวงนครหลวงพระบาง โดยศูนย์ข้อมูลพระพุทธศาสนาหลวงพระบาง เป็นผู้จัดงาน ก็เป็นวิธีการหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงให้ทุกภาคส่วนของ

สังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการสร้างการรับรู้ เห็นความสำคัญของ โบราณสถาน โบราณวัตถุและช่วยกันรักษาพัฒนาให้เจริญอย่างมั่นคงยั่งยืนตลอดไป เพราะในการประชุมครั้งนี้ มีการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ และเชิณักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ ชำราชการ สื่อมวลชนเข้าร่วมเป็น จำนวนมาก เพื่อระดมความคิดเห็น ถ่ายทอดประสบการณ์ และเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้ คงอยู่อย่างมีความสำคัญตลอดไป จึงทำให้เห็นว่า การพัฒนาในแต่ละด้านของรอยพระพุทธรูปบาทวัดพระธาตุพูสี สามารถดำเนินการทั้งในระดับภายในด้วยศักยภาพหรือความพร้อมของตนเอง และการเชื่อมโยงกับหน่วยงาน หรือองค์กรภายนอกควบคู่กันไป เพื่อพัฒนาและสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปบาทอย่างยั่งยืน

๔.๓ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปบาทเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ของการวิจัยนี้ คือเพื่อสังเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปบาท สู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว สามารถสังเคราะห์ได้ว่า แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปบาทเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในประเทศไทยและลาว จากกรณีศึกษาทั้ง ๕ แห่งนั้น มีระบบและกลไกสำหรับดำเนินงานอยู่แล้วทั้งในระดับ ภายในพื้นที่และระดับภายนอกพื้นที่ แต่ละแห่งได้ดำเนินการพัฒนาบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปบาทให้อยู่ใน สภาพที่เหมาะสมอยู่แล้ว เพื่อรักษาไว้ในฐานะเป็นที่สำคัญของวัด และเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไป และมีการเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับองค์กรภายใน และภายนอกอยู่ ภายใต้บริบทเฉพาะพื้นที่วิจัยที่มีรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปบาทที่เป็นของ เฉพาะตน

๑)วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีแนวทางการ อนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปบาทที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์พระอาราม สิ่งก่อสร้างที่ สำคัญๆ ภายในวัดด้วย เช่น พระอุโบสถ หมู่พระเจดีย์ พระพุทธรูปไสยาส พระระเบียง จารึกวัดโพธิ์ ตำรายา เป็นต้น โดยเฉพาะรอยพระพุทธรูปบาทนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธรูปไสยาส ซึ่งประดิษฐานภายในพระวิหาร พระพุทธรูปไสยาส ภายในเขตพุทธาวาส ลักษณะขององค์พระ ก่อด้วยอิฐถือปูนแล้วลงรักปิดทอง มีความยาว ๔๖ เมตร สูงจากพื้นถึงยอดพระเกตุมาลา ๑๕ เมตร พระพุทธรูปยาว ๕ เมตร สูง ๓ เมตร ในหลวงรัชกาลที่ ๓ มี พระราชดำริให้สร้างองค์พระพุทธรูปไสยาสนี้ว่า “พระพุทธรูปปางสำคัญได้สร้างขึ้นในวัดนี้หลายปางแล้ว ขาดแต่

ปางพระไสยาสน์เท่านั้น”^{๒๑} ความจริงแล้ว วัดแห่งนี้ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๕ โดยในครั้งนั้น ทางโปรดฯ ให้เหล่าบรรดานักปราชญ์ตรวจชำระตำราสรรพวิทยาความรู้ต่างๆ รวม ๘ หมวดวิชา ประกอบด้วย ประวัติการสร้างวัด พระพุทธศาสนา ตำรายา วรรณคดี สุภาษิต ทำเนียบสงฆ์ ประเพณีและอนามัย คือโคลงกาพย์ดัดตน ๘๐ บท โดยจารึกลงแผ่นศิลาจำนวน ๑,๔๔๐ แผ่น ประดับไว้ตามอาคารและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด ทำให้วัดแห่งนี้ได้รับการยกย่องจากคณะกรรมการแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลก ขององค์การยูเนสโก มีมติรับรองจารึกวัดพระเชตุพน เป็นมรดกแห่งความทรงจำของโลก เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ และในวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ยูเนสโกได้มีมติรับรองให้จารึกวัดพระเชตุพนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกแห่งความทรงจำของโลกอย่างเป็นทางการ ส่วนพระพุทธรูปไสยาสน์ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระนอนองค์ใหญ่ที่มีความงดงามกว่าพระนอนองค์อื่นๆ ในประเทศไทย เพราะเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงามโดยเฉพาะศิลปะการประดับมุกที่ฝ่าพระบาท เป็นภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ที่มีความสมบูรณ์สวยงามและมีการบูรณปฏิสังขรณ์โดยอย่างต่อเนื่อง ทำให้วัดแห่งนี้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก จากข้อมูลข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่า แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาของรอยพระพุทธรูปของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแห่งนี้ คือการบูรณะ การปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูป ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันด้วยศักยภาพของตนเอง และการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับหน่วยงานภายนอก

แนวทางแรก การบูรณะหรือการปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูป นับตั้งแต่การสร้างองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ และพระวิหารในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ จนถึงปัจจุบันเป็นเวลานานถึง ๑๙๑ ปี มีการบูรณะปฏิสังขรณ์อยู่หลายครั้ง เพราะพระบาทแต่ละข้างที่มีกอดด้วยอิฐถือปูนประดับด้วยมุก มีขนาดความกว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๕ เมตร ย่อมมีการชำรุดเป็นธรรมดา จึงต้องมีการบูรณะซ่อมแซมอยู่เป็นประจำ ดังเช่น ในปัจจุบันมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหาร หมู่พระเจดีย์ ภาพศิลปะประติมากรรม ภูมิทัศน์ อาคาร เสนาสนะทั้งในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ทำให้สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ภายในวัดมีสภาพใหม่ สวยงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย น่าเยี่ยมชมอยู่ตลอดเวลา เพราะการเอาใจใส่ดูแลของคณะกรรมการบริหารวัด ดังเช่นพระราชรัตนสุนทร (วินัย) ได้กล่าวว่า “อาตมาอยู่ที่วัดโพธิ์ ๔๓ ปี ซ่อมทุกวัน ไม่ได้สร้างนะ เราจะเห็นว่าวันนี้ก็ซ่อม มาวันนี้ก็ซ่อม เพราะฉะนั้น เงินที่พวกเราทำบุญ ๑ บาท ๒ บาท ก็เอามาบูรณปฏิสังขรณ์ เพื่อให้เป็นมรดกตกทอดของลูกหลานพวกเรา”^{๒๒} โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๐ มีการบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปและองค์พระครั้งใหญ่ ด้วยการ

^{๒๑} พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร. บรรณธิการ, วาติกัน - วัดพระเชตุพน มิตราภะระหว่างสองศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, ๒๕๖๒), หน้า ๕๖.

^{๒๒} “คุยกับผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ในวันที่รักนักท่องเที่ยว รายได้หาย คนทำมาหากินนั่งเหงา”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.prachachat.net/d-life/news-601305> [๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖].

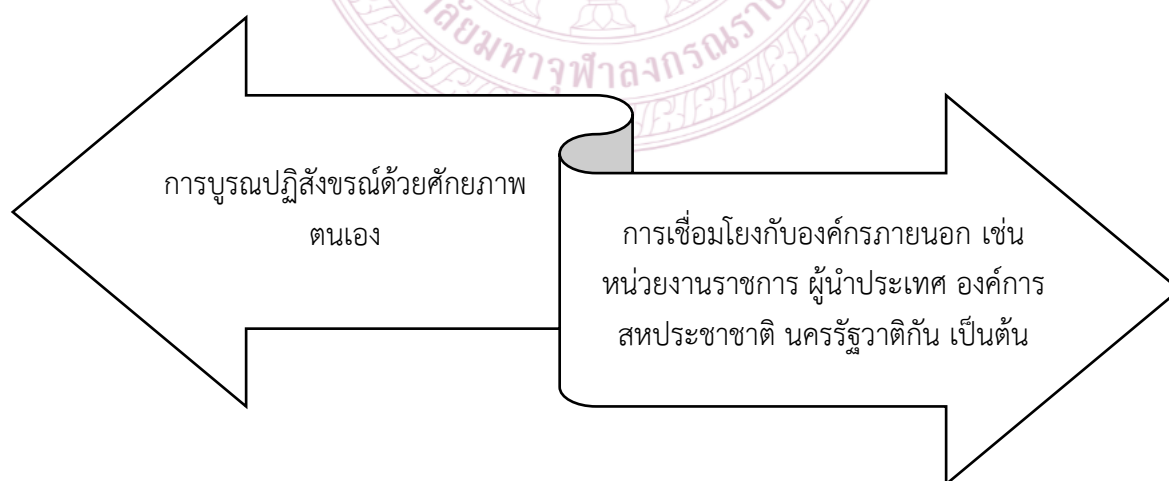
ลงรักปิดทององค์พระและการซ่อมแซมพื้นรอยพระพุทธรูปที่ประดับด้วยมุกให้มีสภาพคงทน ชัดเจน สวยงามมากยิ่งขึ้น

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวที่มีรอยพระพุทธรูปเป็นจุดศูนย์กลางกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกในระดับภายในประเทศและระดับโลก โดยองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้ขึ้นทะเบียนจารึกวัดโพธิ์จำนวน ๑,๔๔๐ ชิ้น เป็นมรดกแห่งความทรงจำโลกในทะเบียนนานาชาติ ทำให้วัดแห่งนี้มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเข้ามาเยี่ยมชมทัศนศึกษาจำนวนมาก เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ มีนักท่องเที่ยวมาเยือนมากถึง ๘,๑๕๕,๐๐๐ คน ประกอบกับความสวยงาม ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความวิจิตรอลังการของสิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณวัด ไม่ว่าจะเป็นพระมหาเจดีย์สี่รัชกาล พระวิหารพระพุทธไสยาส รอยพระพุทธรูป พระเจดีย์มากถึง ๙๙ องค์ พระเจดีย์ราย พระเจดีย์หมู่ห้าฐานเดียว พระมหาสถูป ประติมากรรมรูปปั้นถาชีดัดตน รูปปั้นยักษ์วัดโพธิ์ ท่าเลที่ตั้งใกล้กับพระบรมมหาราชวัง การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบทั้งในรูปแบบของการบริหารจัดการพื้นที่ การบริการนักท่องเที่ยวผ่านเว็บไซต์อย่างเป็นทางการวัด และการบริการในพื้นที่วัดอย่างเป็นระบบ ทำให้วัดแห่งนี้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก โดยเฉพาะมีการประชาสัมพันธ์ผ่านระบบออนไลน์ ทางวัดมีเว็บไซต์อย่างเป็นทางการ ทำให้นักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจทั่วไปสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับวัดและการบริการต่าง ๆ ของวัดได้อย่างสะดวกรวดเร็ว เช่น การทำบุญออนไลน์ การจองตั๋วเข้าชมวัดออนไลน์ ทัศนศึกษาเกี่ยวกับสถานที่สำคัญของวัด การอนุญาตถ่ายทำสารคดี การขอวิทยากรนำเยี่ยมชมวัด บทความที่เกี่ยวกับวัด เป็นต้น ประกอบสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร สื่อสารมวลชน สถานีโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ ได้ทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์นำเที่ยวชมวัดแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง ในระบบออนไลน์โดยเฉพาะยูทูบเปอร์อิสระทั้งหลาย ที่พาเยี่ยมชมวัดในมิติต่าง ๆ ทำให้วัดโพธิ์อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งหลายทั้งในและต่างประเทศอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

โดยเฉพาะเมื่อครั้งที่นายบารัค อูสเซน โอบามา อดีตประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ได้มาเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการ หลังจากที่ได้รับการเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีสมัยที่ ๒ ในวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๕ ท่านประธานาธิบดีได้ถือโอกาสเข้าเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๔ จุดด้วยกัน ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหารพระพุทธไสยาส พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล และกุฎีขาวที่ตั้งรูปปั้นถาชีดัดตนด้วย พระเทพวัชรจารย์ (เทียบ สิริญาโณ, ขณะนั้นดำรงตำแหน่งที่พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระสุธีธรรมานุวัตร) อดีตคณบดีคณะพุทธศาสตร์ เป็นผู้นำเยี่ยมชมทั้ง ๔ จุด ภาพการเยี่ยมชมวัดโพธิ์ของท่านประธานาธิบดีบารัค โอบามา ถูกนำเสนอเผยแพร่ไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว ทำให้คนทั่วโลกได้รู้จักวัดโพธิ์มากยิ่งขึ้น ดังที่ท่านได้เปิดเผยว่า “ได้รับแจ้งจากเว็บไซต์ TripAdvisor ซึ่งเป็นเว็บไซต์การท่องเที่ยวระดับโลกว่า วัดโพธิ์ได้รับการโหวตเป็นอันดับ ๘ จากนักท่องเที่ยวทั่วโลกว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอันมีเอกลักษณ์ ๒๕ แห่งใน

ทวีปเอเชีย และเมื่อจัดความสำคัญของสถานท่องเที่ยวเฉพาะในประเทศไทย นักท่องเที่ยวยังโหวตให้วัดโพธิ์ว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์อันดับหนึ่งของประเทศไทยอีกด้วย”^{๒๓}

หลังจากนั้น ยังมีผู้นำและบุคคลสำคัญอีกหลายท่านที่มาเยี่ยมชมวัดแห่งนี้ เช่น นายดินา เออร์ซีเลีย โบลัวร์เต เซการ์รา ประธานาธิบดีประเทศเปรู นายฮิลลารี คลินตัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศสหรัฐอเมริกา นายโรเบิร์ต เอฟ โกเดค เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย และล่าสุดเมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๕ นายเอ็มมาเอล มาครง ประธานาธิบดีของฝรั่งเศส ได้เข้ามาเยี่ยมชมวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นเวลาถึง ๑ ชั่วโมงครึ่ง และได้กล่าวชื่นชมพระพุทธไสยาสว่า “เป็นพระนอนที่สวยงามที่สุดตนเองไม่เคยเห็นพระนอนที่สวยงามอย่างนี้มาก่อน”^{๒๔} เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า พระพุทธไสยาสและรอยพระพุทธรูปของพระพุทธไสยาส ภายในวิหารพระพุทธไสยาสนี้ เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุด (Highlight) ของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแห่งนี้ ซึ่งสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศทั่วโลกให้มาเยี่ยมชมในแต่ละปีได้เป็นจำนวนมาก และทางวัดมีแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปด้วยวิธีการ ๒ แนวทาง คือ การบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยการดำเนินการตามศักยภาพที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง และการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานราชการ ผู้นำประเทศ องค์กรทางศาสนาอื่น (สำนักวาติกัน) องค์กรสหประชาชาติ เป็นต้น

^{๒๓} “นักท่องเที่ยว ยกวัดโพธิ์ติดอันดับ ๘ สถานที่เที่ยวโดดเด่นในเอเชีย”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา :

<https://www.cot.co.th/th/> [๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖].

^{๒๔} “ปธน. มาครง เยี่ยมชมวัดโพธิ์ เจ้าคุณเทียบ เผยวันเดียวกับโอบามา เข้าชมเมื่อปี ๒๕๕๕”, แหล่งที่มา

[ออนไลน์]. <https://thebuddh.com/?p=67472> [๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖].

แผนภาพที่ ๔.๒.๓ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปที่เชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๒) วัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูป ดังนี้ แนวทางแรก การบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ได้กระทำอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน^{๒๕} เพราะพระมณฑปที่สร้างครั้งแรกในสมัยพระเจ้าทรงธรรมคอบรรยายพระพุทธรูปเป็นปราสาทยอดเดียว และได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ แล้วให้ช่างทำถนนชาวต่างประเทศ (ฝรั่ง) ส่องกล้อง ตัดถนนทางสถลมารค ขนาดความกว้าง ๑๐ วา ตรงไปตลอดถึงท่าเรือ ให้แผ้วถางถนนให้ราบเป็นถนนหลวงเสด็จ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จกลับ ถนนทางท่าเรือทรงพระกรุณาฯ ให้ตั้งพระราชนิเวศน์ ตำหนักฟากตะวันออกให้ชื่อว่า พระตำหนักท่าเจ้าสนุก ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งธารทองแดงเป็นที่เสด็จประพาสและสร้าง พระตำหนัก สำหรับเป็นที่ประทับในเวลาเสด็จไปนมัสการรอยพระพุทธรูปโบราณสถานที่สร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง คือ พระวิหารหลวง กำแพงแก้วรอบพระมณฑป ทำด้วยเครื่องหินอ่อน รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์โปรดให้สร้างถนนจากลพบุรีถึงเขาสุวรรณบรรพต และสร้าง อ่างเก็บน้ำชื่อว่าอ่างแก้วและก่อทำนบกั้นน้ำตามไหล่เขา ได้บูรณปฏิสังขรณ์อาคารนี้เป็นครั้งแรก รัชสมัยสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี (พระเจ้าเสือ พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๒๕๑) พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระมณฑป พระพุทธรูปใหม่ เปลี่ยนยอดพระมณฑปเดิมซึ่งเป็นยอดเดียวให้เป็นพระมณฑป ๕ ยอด ดังนั้นอาคารพระมณฑปพระพุทธรูป สมัยพระเจ้าเสือ มีรูปลักษณะเป็นพระมณฑป ๕ ยอดเหมือนพระที่นั่งศิวาลัย มหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ลักษณะเป็นพระมณฑปมีเสาหอนโดยรอบ ตกแต่งเป็นซุ้มโค้งแบบมณฑปโถง ซึ่งได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภายหลัง รัชสมัยสมเด็จพระภูมิทรราชดิ (พระเจ้าท้ายสระ) ได้นำกระเจกเงาแผ่นใหญ่ที่ประดับอยู่ในนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี ไปประดับฝาข้างในพระมณฑปแล้วปั้นลายปิดทองประกอบ เดิมโครงสร้างภายในพระมณฑปก่ออิฐเป็นผนังโค้ง มีรอยก่ออิฐอุดโค้งทุกด้าน ข้อเสนอฐานนี้ ทำให้คิดว่า พระมณฑปที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรมจะเป็นพระมณฑปโถง และแปลงเป็นโค้งเมื่อทำเครื่องใหม่ รัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๒ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑) ได้ ถวายช่างต้นพระบรมจักรวาลเป็นพุทธรูป และสร้างบานประตูพระมณฑปประดับมุก ๘ บาน เป็นบานประตูมุกสมัยอยุธยา ที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พระที่นั่งสุริยาศรีนทร พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐) พม่า ยกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา ในปีจอ พุทธศักราช ๒๓๐๔ มีชาวจีนพร้อมใจกันรับอาสาออกมาสู้ข้าศึก โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งค่ายอยู่ ณ ตำบลคลองสวนพลู ขณะที่ข้าศึกยังประชิดพระ

^{๒๕} พระครูพิศาลธรรมโฆสิต และคณะ, คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๙), หน้า ๒-๗๑.

นคร จีนในกองทัพคบคิดกับพรรคพวกประมาณ ๓๐๐ คนเดินทางไปยังรอยพระพุทธรูปบาทลอกทองคำที่หุ้มองค์พระมณฑปน้อย ซึ่งสวมรอยพุทธรูป และเลิกแผ่นเงินที่ปูลาดพื้นพระมณฑป นำเอามาเป็นประโยชน์ส่วนตัว แล้ววางเพลิงเผาองค์พระมณฑปเสียหาย รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕) เหตุการณ์บ้านเมืองยังอยู่ในภาวะสงคราม พระองค์ทรงมีพระราชภารกิจต้องป้องกันประเทศชาติ มิให้ข้าศึกรุกราน และฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญ ไม่ปรากฏว่าเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการรอยพระพุทธรูปบาท แต่โปรดเกล้าฯ ให้ทำหลังคากระเบื้อง กั้นรอยพระพุทธรูปไว้พลาง พระยาราชสงครามเป็นแม่กองปรุงตัวไม้เครื่องบนพระมณฑปไว้ แต่ยังไม่สำเร็จก็เปลี่ยนรัชกาลเสียก่อน รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒) มีพระบรมราชโองการให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จไปบูรณะพระมณฑป รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมณฑป น้อยสวมรอยพระพุทธรูป รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔) ได้เกิดไฟไหม้พระมณฑปน้อย จึงได้มีการสร้างพระมณฑปน้อยขึ้นใหม่ รวมทั้งปิดทองผนังภายในที่ได้ทาชาดไว้แต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๑ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพิธียกยอดพระมณฑป และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่พระมุกฏกัณฑ์เจดีย์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓) ได้เสด็จไปทรงรับบูชาต่อหน้า ธารกานัล โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมผนังข้างในมณฑป ให้เขียนลายของผนังภายในพระมณฑปและเพิ่ม ทางเดินบันไดนาค อีก ๑ สาย รวมเป็น ๓ ช่องบันได พร้อมทั้งหล่อหัวนาคสัมฤทธิ์ ในปลายรัชกาล เครื่องบนพระมณฑปที่เป็นไม้ชำรุดผุพัง จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมณฑปใหม่ เป็นแม่งานซ่อม ปรับปรุงใหม่ยังไม่แล้วเสร็จ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘) โปรดเกล้าฯ โปรดกระหม่อมให้ปฏิสังขรณ์พระมณฑปต่อมาจนแล้วเสร็จ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๘) รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ (พ.ศ. ๒๔๗๘ - ๒๔๘๙) ไม่ปรากฏข้อมูลว่ามีการเสด็จไปนมัสการหรือการบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปบาทแต่อย่างใด รัชสมัยรัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช (พ.ศ. ๒๔๘๙ - ๒๕๕๙) ได้ทรงเปลี่ยนยอดพระมณฑปเดิมเป็นมณฑปเสริมเหล็กพร้อมทั้งซ่อมพระมณฑปทั้งหลาย ในวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๓ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระที่นั่งเย็น ทรงจุดธูปเทียนบูชานมัสการแล้วมีพระราชดำรัสที่สำคัญตอนหนึ่งว่า

รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ ได้ค้นพบในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีพระเจ้าทรงธรรมได้สร้างพระมณฑปสวมรอยพระพุทธรูปและทรงสถาปนาถาวรวัตถุอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากพระมหากษัตริย์ได้เสด็จไปถวายสักการบูชาและได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์สืบต่อมา เป็นพระมหา

เจดีย์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย การที่พระเจ้าทรงธรรมได้ทรงมีพระราชศรัทธาอันแรงกล้า ทรงวางรากฐานปูชนียสถานสำคัญแห่งนี้ไว้เป็นปฐม เป็นพระราชกรณียกิจอันหนึ่งที่นาอนุโมทนาอย่างยิ่ง^{๒๖}

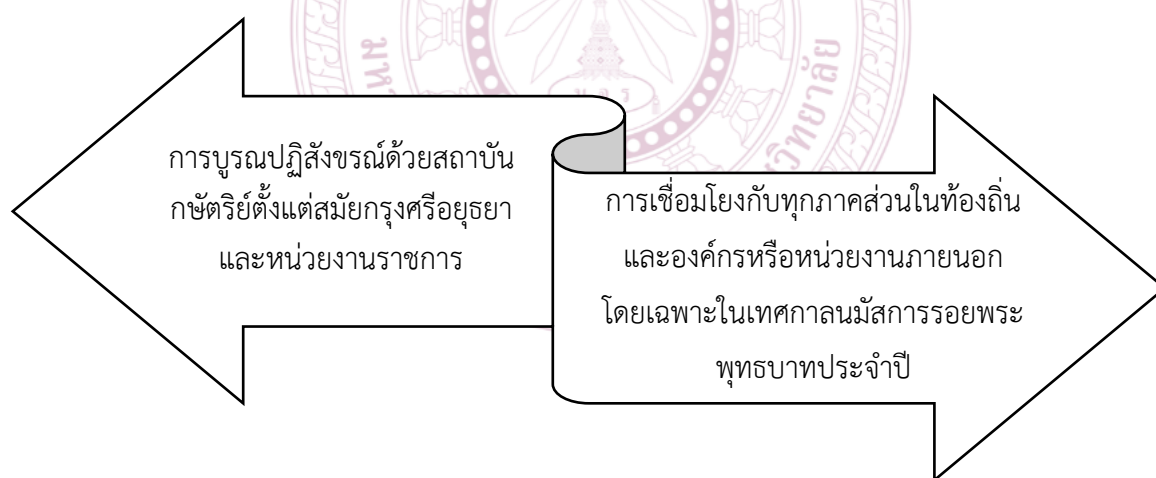
ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑๐ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๕๕๙ - ปัจจุบัน) ได้ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทนพระองค์นำต้นไม้เงินต้นไม้ทอง พร้อมเทียน ๑ คู่ ยามและตาลปัตร มาถวายนมัสการรอยพระพุทธรูปตามโบราณราชประเพณีเมื่อครั้งเสด็จครองราชย์ใหม่ เดือน พ.ศ. ๒๕๖๒

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยว จากความเชื่อความศรัทธาและความสำคัญของรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ วัดพระพุทธรูปจึงได้ดำเนินการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมด้วยการรักษาสืบทอดประเพณีการนมัสการรอยพระพุทธรูปในช่วงเดือน ๓ - ๔ ของทุกปี ในปี ๒๕๖๖ นี้มีงานนมัสการระหว่างวันที่ ๒๒ มกราคม ถึง ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ซึ่งประเพณีนี้มีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมและยังมีกิจกรรมอื่นที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างดียิ่ง เช่น งานตักบาตรดอกไม้ช่วงเช้าพรรษา ซึ่งเป็นงานระดับประเทศ เพราะมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่จัดงานตักบาตรดอกไม้ขึ้น ประเพณีตักบาตรดอกไม้นี้เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล นิยมจัดในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งตรงกับวันเข้าพรรษา โดยในพิธีดังกล่าวนี้ จะมีกิจกรรมอยู่ ๓ ที่ จัดในคราวเดียวกัน ประกอบด้วย พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ภายในบริเวณรอยวัดพระพุทธรูป ในภาคค่ำจะมีขบวนพยุหยาตราสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ขบวนรถบุปผชาติ การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และขบวนต่างๆ เคลื่อนออกจากสำนักงานเทศบาลตำบลพระพุทธรูปไปตามถนนพหลโยธินแล้วเลี้ยวเข้ามาวัดพระพุทธรูปทวรมหาวิหาร โดยมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ ในภาคค่ำ มีการตักบาตรดอกไม้วันละ ๒ รอบ คือรอบเช้าและรอบค่ำ ดอกไม้ที่ใช้ตักบาตรเป็นดอกไม้พรรษาเท่านั้น ซึ่งเป็นดอกไม้พิเศษที่ออกดอกในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น ดอกหงส์เหิน ดอกกล้วย จะก่าหลวง ดอกกลางคัน เป็นต้น ลักษณะเป็นพืชไม้ล้มลุก มีเหง้า มีรากหัวกลม ต้นสูง ๑๒๐ เซนติเมตร มีใบ ๕-๗ ใบ กาบใบสีเขียวอ่อน ก้านใบยาว มีสีขาว ขาวอมชมพู สีม่วง และสีเหลือง เรียงเป็นรวงยาวแน่น และซ้อนเหลื่อมกัน ปลายโค้งออก แต่ละใบประดับมีดอกเดียว มีใบประดับย่อยยาว ๕-๖ เกสรตัวผู้ สีเหลือง อับเรณูแบบติดกลางยอดเกสรตัวเมียสีขาวรูปกรวย มีเยื่อหุ้มเมล็ดสีน้ำตาล มีพบมากในบริเวณอำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี เกิดขึ้นตามธรรมชาติตามไหล่เขา แต่ปัจจุบันได้มีการนำมาเพาะปลูกเองในหลายจังหวัดทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

จะเห็นได้ว่า วัดพระพุทธรูปและหน่วยงานท้องถิ่นในอำเภอพระพุทธรูปและจังหวัดสระบุรี มีการเชื่อมโยงรอยพระพุทธรูปกับการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน โดยใช้ประเพณี ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อของคนในท้องถิ่นเป็นฐาน และมีการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนของสังคม เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้

^{๒๖} พระครูพิศาลธรรมโฆสิต และคณะ, คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี, หน้า ๗๑.

หน่วยงาน องค์กร และคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญของวัด คืองานนมัสการรอยพระพุทธรบาทระหว่างเดือน ๓ - ๔ และประเพณีการตักบาตรดอกไม้นี้วันเข้าพรรษา ทำให้มีพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไปเดินทางมายังวัดพระพุทธรบาทเป็นจำนวนมาก เพราะสถานที่มีความพร้อมสำหรับบริการนักท่องเที่ยว มีความสวยงาม สะดวกสบาย ร่มรื่น อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและจังหวัดสระบุรี มีเส้นทางคมนาคมสะดวก มีความศรัทธา และมีมีความเชื่อพื้นฐานที่สืบทอดมาจากโบราณกาล ซึ่งอาจจะสัมพันธ์กับตำนานที่ยึดถือตามคติของลังกาและไทยว่า รอยพระพุทธรบาทแห่งนี้เป็นหนึ่งในจำนวนรอยพระพุทธรบาทของพระพุทธเจ้า ๕ รอยที่พระองค์ประทับด้วยพระองค์เองจริงๆ และมีความเชื่อพื้นฐานที่สัมพันธ์กับกรรมและการให้ผลของกรรมว่า ถ้าหากใครมากราบไหว้รอยพระพุทธรบาทแห่งนี้ครบ ๗ ครั้ง จะไปสู่สุคติโลกสวรรค์อย่างแน่นอน แม้ความเชื่อนี้จะเสื่อมคลายลงไปในปัจจุบัน แต่ความนิยมในการเดินทางไปกราบนมัสการรอยพระพุทธรบาทแห่งนี้ยังมีมากอยู่ โดยเฉพาะในช่วงงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเดือน ๓ - ๔ ของทุกปี

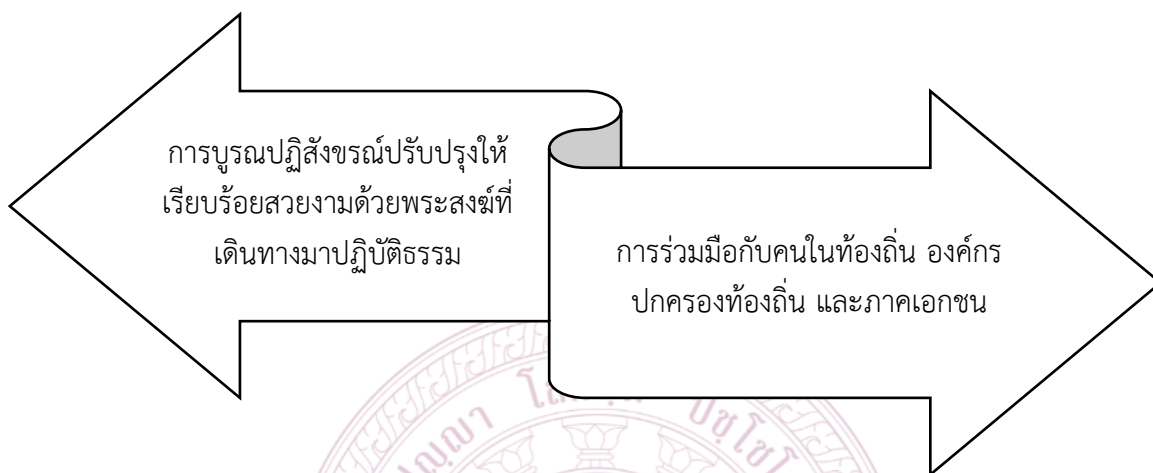

แผนภาพที่ ๔.๒.๓/๒ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการรอยพระพุทธรบาทเชื่อมโยงเครือข่ายการ
ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระพุทธรบาทราชวรวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

๓) วัดพระพุทธรบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการรอยพระพุทธรบาท ดังนี้ แนวทางแรก การบูรณปฏิสังขรณ์ หมายถึงการซ่อมแซม การบำรุง การรักษารอยพระพุทธรบาทให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อยสวยงาม จากประวัติของพระพุทธรบาทสี่รอยทำให้ทราบว่า การบูรณปฏิสังขรณ์ อย่างจริงจังตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ เมื่อเจ้าดารารัศมี ได้ขึ้นมากกราบนมัสการรอยพระพุทธรบาท และรับสั่งให้ทำนักร้าน

รอบๆ รอยพระพุทธรูป ที่ทำให้สามารถขึ้นไปกราบไหว้ได้ ต่อมาเมื่อครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ได้ขึ้นมากราบไหว้ ท่านได้สร้างวิหารครอบรอยพระพุทธรูปไว้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ และบริเวณทางเดินรอบพระพุทธรูป ท่านได้สั่งให้เอาปูนมาฉาบทับและลงชาดสีแดง ตรงฐานหินรอบพระพุทธรูปที่ไผ่จากพื้นดินขึ้นมาด้านบน จึงมองไม่เห็นฐานของหินที่ยื่นออกมา และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ครูบาพรชัย ปิยะวัฒน์ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้มีการบูรณะพระวิหารเจ้าดารารัศมีเพื่อให้มีความสวยงาม นอกจากนี้ยังได้ก่อสร้างเสนาสนะที่สำคัญคือพระอุโบสถ (โบสถ์) จตุรมุข ที่สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพระพุทธรูปแก่พระพุทธรูปเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ ในภัทรกัปนี้ อันได้แก่ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ และพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ และเพื่อใช้ในสังฆกรรมของพระสงฆ์ กุฎิสงฆ์ วิหารด้านหน้าตรงทางขึ้นไปกราบนมัสการรอยพระพุทธรูป บันไดทางขึ้นพญานาค ลานวัด อาคารร้านค้า และซุ้มประตูที่สวยงามอย่างเห็นอยู่ในปัจจุบัน ยังมีสิ่งที่ทางวัดได้รับความร่วมมือจากแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและหน่วยงานขององค์กรปกครองท้องถิ่นคืออบต. ละलग อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ คือการสร้างผนังปูนคอนกรีตด้านทางวิหารพระพุทธรูปสี่รอยและด้านตรงกันข้ามของห้วย เพื่อป้องกันดินหลุดตัวลงมาปิดทับพื้นที่ลานวัดและถนนด้านล่าง ทำให้มีความสะดวกและปลอดภัยสำหรับผู้เดินทางมากราบนมัสการรอยพระพุทธรูปเป็นอย่างยิ่ง

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยว หมายถึงการเชื่อมโยงด้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระหว่างวัดรอยพระพุทธรูปกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ด้านกายภาพ ทางวัดมีความพร้อมในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เช่น ห้องน้ำ ร้านอาหาร จุดทำบุญ บันไดขึ้น-ลง ศาลาต้อนรับแขก ลานจอดรถ เป็นต้น การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวของวัดพระพุทธรูปสี่รอย ยังมีความเกี่ยวข้องกับเทศกาลการสรงน้ำรอยพระพุทธรูปในช่วงเดือนมีนาคมของทุกปีด้วย เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อจะมีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรม โดยได้รับร่วมมือจากภาคเอกชน หน่วยงานปกครองในท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทำให้แต่ละปีมีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรมนี้เป็นจำนวนมาก ถึง ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ คน

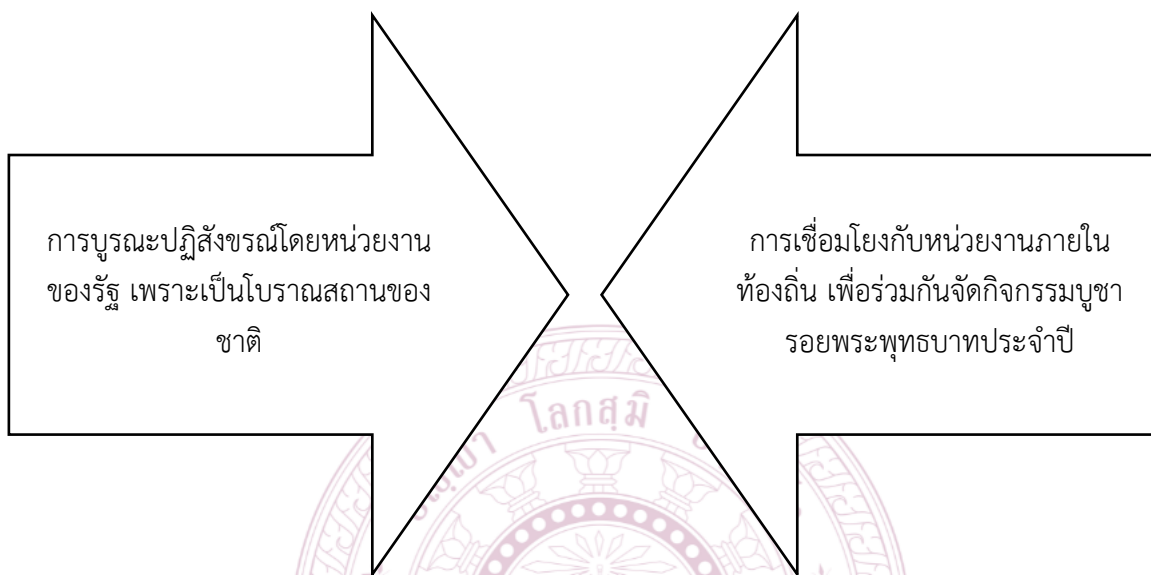
แผนภาพที่ ๔.๒.๓/๓ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรบาทเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสรีรอย วัดพระพุทธรบาทสรีรอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

๔) วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรบาท ดังนี้ แนวทางแรก การบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรบาทคู่ ณ โบราณสถานสระมรกต โดยกรมศิลปากรได้มีการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ได้ขุดแต่งกลุ่มโบราณสถานสระมรกต ทำให้ได้ขุดพบรอยพระพุทธรบาทคู่ที่สลักบนพื้นศิลาแลงธรรมชาติ วัดขนาดความกว้างทั้งสองข้างรวม ๓.๑๐ เมตร พระบาทข้างซ้ายยาว ๓.๕๐ เมตร พระบาทข้างขวายาว ๓.๓๐ เมตร กำหนดอายุราว พ.ศ. ๑๔๘๔ หรือมีอายุเก่าแก่ประมาณ ๑,๐๘๔ ปี มีการขุดค้นพื้นที่รอบรอยพระพุทธรบาท และสร้างศาลาครอบรอยพระพุทธรบาทคู่ไว้เสร็จสิ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ตั้งแต่นั้น รอยพระพุทธรบาทคู่แห่งนี้ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไปเดินทางมาทัศนศึกษาโบราณสถานแห่งนี้ เพราะการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี ประกอบด้วยจังหวัดปราจีนบุรี คณะสงฆ์จังหวัดปราจีนบุรี องค์การบริหารส่วนจังหวัดปราจีนบุรี องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งในจังหวัดปราจีนบุรี และประชาชนในจังหวัดปราจีนบุรี โดยได้เริ่มจัดงานเทศกาลมาฆบูชาปฐมนิธิปราจีน ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อส่งเสริมการดำเนินการด้านประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ในช่วงวันมาฆบูชาด้วย

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยว จะเห็นได้ว่า การบริหารจัดการรอยพระพุทธรบาทคู่สระมรกตแห่งนี้ มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการที่หน่วยงานทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานเทศกาลมาฆบูชาปฐมนิธิปราจีนอย่างเต็มที่ ในระดับจังหวัดผู้ว่าราชการ

จังหวัดทุกคนที่มาดำรงตำแหน่งจะให้ความสำคัญต่อเทศกาลนี้เป็นพิเศษ เพราะถือว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ เป็นจุดแข็งและสามารถใช้เป็นพลังขับเคลื่อนความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้ ทุกภาคส่วนจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เช่น การสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ การสนับสนุนด้านแรงงาน การบริหารจัดการจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ความร่วมมือของคณะสงฆ์ในวัด ตำบล อำเภอ และจังหวัดปราจีนบุรี การสนับสนุนจากภาคเอกชน เป็นต้น อย่างเช่นในปี ๒๕๖๖ นี้ จังหวัดปราจีนบุรี ร่วมกับประชาชนและหน่วยงานราชการต่างๆ ได้จัดงานมาฆปุณณิศรีปราจีนอย่างยิ่งใหญ่ ระหว่างวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ - ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ รวมเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน โดยเฉพาะในคืนวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ซึ่งเป็นก่อนที่จะถึงวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ผู้ว่าราชการจังหวัดปราจีนบุรี เป็นประธานเปิดเทศกาล “มาฆปุณณิศรีปราจีน” ครั้งที่ ๓๗ เพื่อน้อมรำลึกถึงพุทธคุณ เพื่อส่งเสริมการทำความดีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีและเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในมิติทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีหน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ ภาคเอกชน และประชาชนทุกหมู่เหล่าเข้าร่วมกิจกรรมอย่างคับคั่ง ณ บริเวณรอยพระพุทธบาทคูโบราณสถานสระมรกต ตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

เทศกาลดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นว่า การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีรอยพระพุทธบาทเป็นจุดศูนย์กลางนั้น ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้กิจกรรมการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประสบความสำเร็จ คือความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่อย่างจริงจัง โดยเฉพาะการขับเคลื่อนในพื้นที่ เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เห็นความสำคัญของรอยพระพุทธบาท และมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม อย่างกรณีของเทศกาลมาฆปุณณิศรีปราจีนที่จัดมาอย่างต่อเนื่องเป็นปีที่ ๓๗ แล้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา จนทำให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของรอยพระพุทธบาทคูแห่งนี้ และเข้ามามีส่วนร่วมในอนุรักษ์และพัฒนาอย่างจริงจัง

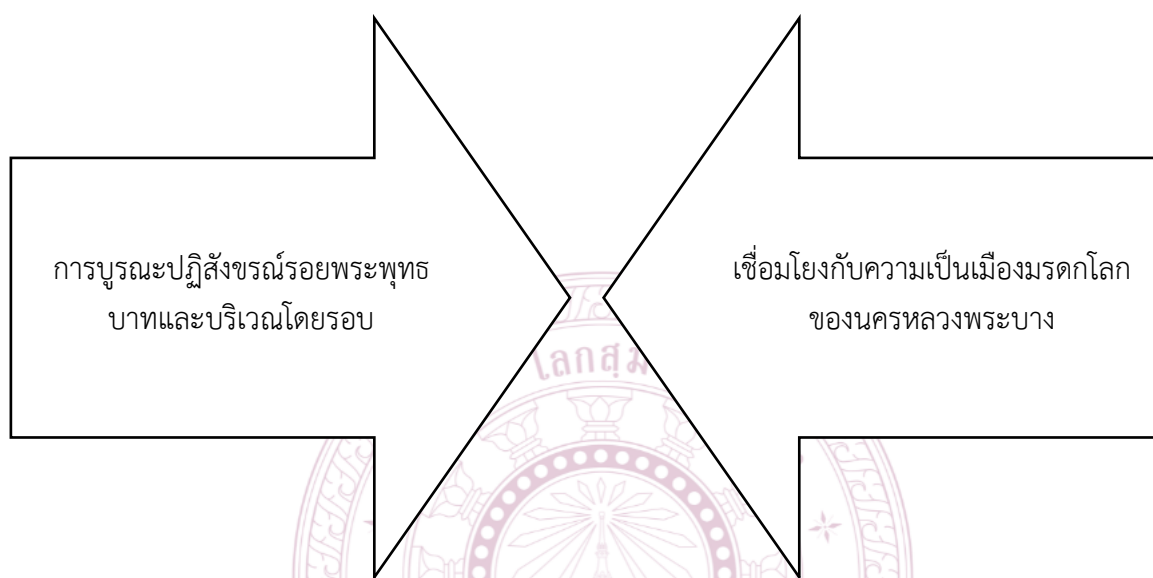
แผนภาพที่ ๔.๒.๓/๔ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

๕) วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูป แนวทางแรก การบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ มีการดำเนินการหลายอย่าง ทั้งในบริเวณรอยพระพุทธรูปและบริเวณโดยรอบ เช่น การสร้างศาลาคลุมรอยพระพุทธรูป การสร้างศาลาที่อยู่ด้านหน้ารอยพระพุทธรูป การสร้างบันไดขึ้นไปกราบรอยพระพุทธรูป เป็นต้น และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์มาเรื่อย ๆ พร้อมกับการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดและองค์พระธาตุพูนีอย่างต่อเนื่องตามกาลเวลาจนถึงยุคปัจจุบันที่เมืองหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมา การบูรณะปฏิสังขรณ์อาคาร สถานที่ สิ่งปลูกสร้าง ถนน ภูมิทัศน์ในเขตเมืองหลวงพระบางต้องได้รับอนุมัติจากสำนักงานมรดกโลกอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ ท่านเจ้าอาวาสได้มีแผนการที่บูรณะปฏิสังขรณ์ เพราะเห็นความสำคัญและเห็นว่า สถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปมีความทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ไม่มีความสวยงาม ไม่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เท่าที่ควร ในเบื้องต้นจึงได้ปรับปรุงทางขึ้นไปบนรอยพระธาตุพูนีทั้งสองด้าน เพื่อให้สวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัย และซ่อมแซมตรงจุดที่ชำรุดไปก่อน

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของวัดพระธาตุพูนีแห่งนี้พบว่า มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยการประชาสัมพันธ์สถานที่สำคัญต่างๆ ที่มีอยู่ในนครหลวง

พระบางเชื่อมโยงกับความสำคัญของความเป็นเมืองมรดกโลกของนครหลวงพระบาง ผ่านการประชาสัมพันธ์ช่องทางต่างๆ เช่น สถานีโทรทัศน์ของแขวงหลวงพระบาง เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก เป็นต้น ทำให้คนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่สำคัญที่มีอยู่ เห็นความสำคัญ ตระหนักถึงคุณค่า ช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุมสัมมนาความสำคัญของหนังสือโบราณ และการปกป้องรักษาให้ยั่งยืน เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ วัดป่าพะโอ แขวงนครหลวงพระบาง สปป.ลาว โดยศูนย์ข้อมูลพระพุทธศาสนาหลวงพระบาง (วัดสุวรรณศิริ) เป็นผู้จัดงาน ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการสร้างการรับรู้ เห็นความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุและช่วยกันรักษาพัฒนาให้เจริญอย่างมั่นคงยั่งยืนตลอดไป เพราะในการประชุมครั้งนี้ มีการเชิญพระภิกษุสงฆ์ นักวิชาการจากในและต่างประเทศ ข้าราชการ สื่อมวลชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก เพื่อระดมความคิดเห็น ถ่ายทอดประสบการณ์ เสนอแนะแนวทางการรักษาหนังสือโบราณ ซึ่งเป็นหลักฐานที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไป

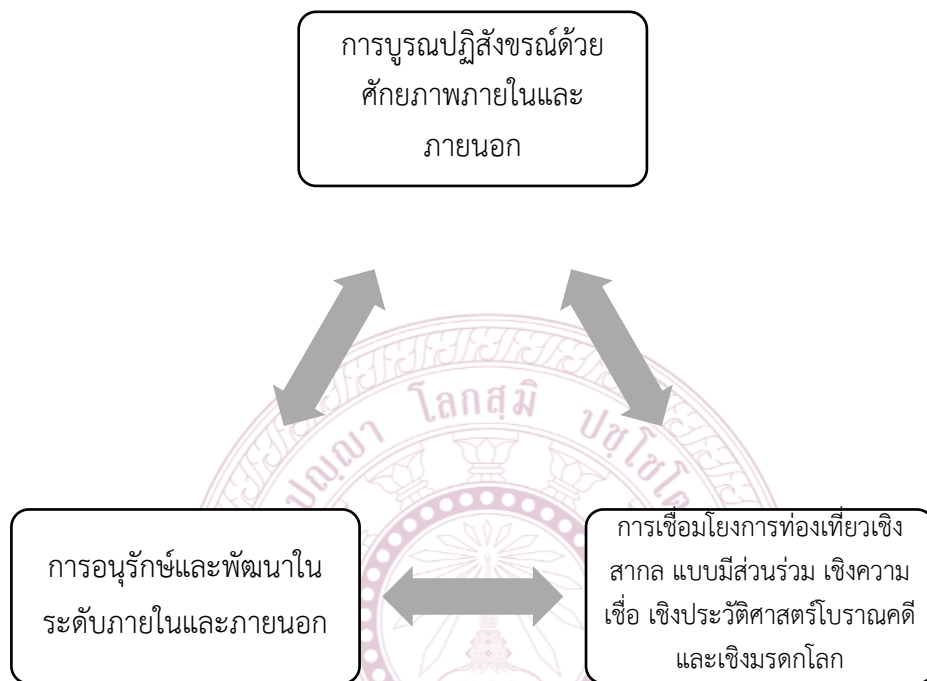
การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวอีกอย่างหนึ่งที่เห็นอย่างชัดเจน คือการเผยแพร่ข้อมูลบันทึกการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวทั้งจากประเทศไทยและ ลาว หรือที่เรียกว่า ยูทูบเปอร์ คือคนสร้างเนื้อหาต่างๆ (Contents) เผยแพร่ทางยูทูบ ทำให้นักท่องเที่ยวทั้งหลายอยากเดินทางมาท่องเที่ยว เพื่อสัมผัสวิถีทางวัฒนธรรมของคนในเมืองหลวงพระบางที่ดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ความงดงาม ความเก่าแก่ของอาคารบ้านเรือนสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี ในฐานะเป็นเมืองมรดกโลก แม้แต่คนในประเทศสปป.ลาวเองก็อยากเดินทางมาสัมผัสกับความงดงามของวัฒนธรรมของชาวเมืองหลวงพระบาง นอกจากนี้ การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทของวัดพระธาตุพูสีแห่งนี้ ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือความพร้อมด้านการคมนาคม ไม่ว่าจะเป็นการคมนาคมทางอากาศระหว่างเมืองหลวงพระบางกับเมืองต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การคมนาคมทางราง เส้นทางรถไฟความเร็วสูงจีน- ลาว ระหว่างเวียงจันทน์ – หลวงพระบาง – บ่อเต็น (เชื่อมต่อไปถึงสถานีโม่หาน และสิบสองปันนา ภาคใต้ของจีนได้ในอนาคต) การขนส่งภายในเมืองหลวงพระบาง ด้วยรถสามล้อ รถแท็กซี่ หรือแม้แต่การเดินทางสัญจรไปมาด้วยการเดินชมสถานที่สำคัญในเมืองหลวงพระบาง ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความสะดวกสบายในการเดินทางภายในเมืองหลวงพระบางและระหว่างเมืองที่สำคัญประเทศลาว และเมืองสำคัญของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น กรุงเทพมหานคร จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน ของราชอาณาจักรไทย เมืองเสียมเรียบหรือเสียมราฐ ของราชอาณาจักรกัมพูชา เมืองโฮจิมินห์ ของประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม เมืองย่างกุ้ง เมืองหงสาวดีของสหภาพสังคมนิยมแห่งเมียนมาร์ เป็นต้น โดยเฉพาะการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมกับประเทศไทยมีความใกล้ชิดกับมาก เพราะความคล้ายคลึงกันทางด้านภาษา ศาสนา สังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางเหมือนกัน

แผนภาพที่ ๔.๒.๓/๕ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สปป.ลาว

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการนำเสนอมาตั้งแต่ข้างต้น สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ได้ ๓ แนวทาง คือแนวทางในการบูรณปฏิสังขรณ์ แนวทางการอนุรักษ์พัฒนา และแนวทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ๕ แนวทาง ได้แก่ การเชื่อมโยงเชิงสากล การเชื่อมโยงแบบมีส่วนร่วม การเชื่อมโยงกับความเชื่อ ความศรัทธาที่เกี่ยวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก การเชื่อมโยงเชิงโบราณคดี และการเชื่อมโยงกับความเป็นมรดกโลก ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

ประการแรก แนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์ จากการศึกษาวิจัยทั้ง ๕ แห่ง สามารถสรุปได้ว่าแต่ละแห่งมีแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปตามบริบทหรือสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยศักยภาพภายในและภายนอกวัด เพื่อให้รอยพระพุทธรูปนั้นๆ มีความพร้อม สามารถรองรับการเป็นสถานที่ท่องเที่ยว การเป็นจุดศูนย์กลางของวัดได้ เพราะถ้าไม่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสภาพที่ดีแล้ว ย่อมไม่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากราบไหว้หรือเที่ยวชมได้ การบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูป โบราณสถานหรือโบราณวัตถุอื่นๆ ที่มีอยู่จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรงของทุกคน ทุกคนภาคส่วนที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรง อย่างกรณีรอยพระพุทธรูปของพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร มีการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้มีรอยพระพุทธรูปแห่งนี้มีความสวยงาม ใหม่ สมบูรณ์พร้อมกับองค์พระพุทธรูปไสยาส และเป็นจุดที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากราบไหว้หรือถ่ายภาพเป็นที่ระลึกอยู่เสมอ โดยถ้ามองรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ไม่มีการบูรณปฏิสังขรณ์หรือไม่มีการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าของสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ คนในชุมชน องค์กร หรือหน่วยงานราชการที่แล้ว ย่อมไม่สามารถเป็นจุดสำคัญที่จะสามารถจูงใจให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมได้ อย่างไรก็ตาม การบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูป ไม่ได้หมายถึงการทำให้สวยงามแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการทำให้รอยพระพุทธรูปและสถานที่โดยรอบมีความพร้อมในการเป็นสถานที่ เพื่อรองรับการเป็นสถานที่บำเพ็ญ

บุญกุศลของพุทธศาสนิกชนที่สัมพันธ์กับความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อโบราณสถานเหล่านั้นด้วย เช่นรอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี มีการบูรณปฏิสังขรณ์มาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีการค้นพบรอยพระพุทธรูปที่เขาสัจจพันธ์ ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวพระเจ้าทรงธรรม จนถึงปัจจุบัน ทำให้รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ มีความสำคัญเป็นอย่างมากในฐานะเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงถึงการเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีปหรือจากประเทศอินเดียและศรีลังกาสู่ภูมิภาคแห่งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรสยามกับประเทศศรีลังกา และการให้ความสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อพระพุทธศาสนาอันเป็นศูนย์จิตใจของคนภายในประเทศชาติ ด้วยการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติด้วย รอยพระพุทธรูปที่วัดพระพุทธบาทสี่รอย รอยพระพุทธรูปที่โบราณสถานสระมรกต และรอยพระพุทธรูปที่วัดพระธาตุพูนี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็มีแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์ภายใต้บริบทของตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งระดับภายในพื้นที่และระดับภายนอกหรือการเชื่อมประสานงานกับองค์กรภายนอกต่างๆ ทำให้รอยพระพุทธรูปเหล่านั้น เป็นสถานที่ที่มีความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นและประเทศชาติด้วย เช่นรอยพระพุทธรูปสี่รอย ที่วัดพระพุทธบาทสี่รอย มีการบูรณปฏิสังขรณ์ มาตั้งแต่สมัยของพระยาเม็ญราย (มังราย) เจ้าผู้ครองเชียงใหม่ จนถึงสมัยของเจ้าดารารัศมี พ.ศ. ๒๔๗๑ พระองค์ได้รับสั่งให้ทำนั้งร้านรอบๆ รอยพระพุทธรูปในสมัยของครูบาศรีวิชัย ได้เดินทางขึ้นมากกราบนมัสการ โดยได้สร้างวิหารครอบรอยพระพุทธรูปไว้ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่คนที่เดินทางมากกราบไหว้ และมีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ในสมัยเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันนี้ ส่วนรอยพระพุทธรูปที่โบราณสถานสระมรกตนั้น แม้จะมีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๑ แต่มีการขุดค้นบูรณปฏิสังขรณ์อย่างจริงจังในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๐ โดยเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ ทำให้รอยพระพุทธรูปแห่งโบราณสถานสระมรกต กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศไทย ส่วนรอยพระพุทธรูปวัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง ไม่ปรากฏข้อมูลที่ชัดเจนว่า มีการบูรณปฏิสังขรณ์มาตั้งแต่เมื่อใด แต่กล่าวได้ว่า ตั้งแต่นครหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ จนถึงปัจจุบัน โบราณสถานแห่งนี้ ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ มีการดำเนินการหลายอย่าง ทั้งในบริเวณรอยพระพุทธรูปและบริเวณโดยรอบ เช่น การสร้างศาลามณฑลคอบรอยพระพุทธรูป การสร้างศาลที่อยู่ด้านหน้ารอยพระพุทธรูป การสร้างบันไดขึ้นไปกราบรอยพระพุทธรูป เป็นต้น และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์มาพร้อมกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัดและองค์พระธาตุพูนีสืบต่อไป อย่างไรก็ตาม การบูรณะปฏิสังขรณ์อาคาร สถานที่ สิ่งปลูกสร้าง ถนน ภูมิทัศน์ในเขตเมืองหลวงพระบาง ต้องได้รับอนุมัติจากสำนักงานมรดกโลกอย่างเป็นทางการ จึงจะสามารถดำเนินการได้ ทำให้การบูรณปฏิสังขรณ์นี้เป็นไปอย่างเชื่องช้า และไม่สามารถทำให้รอยพระพุทธรูปวัดพระธาตุพูนีเป็นจุดศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิง

วัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวในประเทศนี้ได้ และดูเหมือนว่า คนในท้องถิ่นหรือประเทศนี้ยังไม่เห็นความสำคัญ ของรอยพระพุทธรูปแห่งนี้เท่าที่ควร ข้อมูลเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปนี้มีน้อย ไม่มีการสร้างการรับรู้ การตระหนักถึงความสำคัญของรอยพระพุทธรูป และการบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปแห่งนี้อย่างจริงจัง

ประการที่สอง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา จากการศึกษาวิจัยทั้ง ๕ แห่ง สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยว่า แต่ละแห่งมีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ด้วยการอนุรักษ์และพัฒนาตามบริบทของพื้นที่ โดยแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา รอยพระพุทธรูป คือการดำเนินงานด้วยศักยภาพของตนเอง ควบคู่กับการช่วยเหลือหรือประสานความร่วมมือ สนับสนุนจากองค์กรภายนอกที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนานั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางนี้ปรากฏอย่างชัดเจนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในวัด ชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ อย่างเช่น กรณีของรอยพระพุทธรูป ของพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนา มา ด้วยการรักษาของเดิมให้คงสภาพไว้อย่างดีที่สุด และพัฒนาปรับปรุงอาคารสถานที่ต่างๆ ภายในวัดโดยรอบให้สะอาดเรียบร้อยสวยงามเหมาะสม เพื่อให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจากประเทศต่างๆ ทั่วโลก ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้วัดแห่งนี้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมากที่สุดในประเทศไทย ควบคู่กับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ในพระบรมมหาราชวัง ของประเทศไทย โดยแต่ละวัน มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมถึง ๕,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ คน ทำให้วัดมีรายได้จากเก็บค่าบัตรเข้าชมจากนักท่องเที่ยวถึงวันละ ๑,๐๐๐,๐๐๐ - ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาท กรณีของรอยพระพุทธรูป ที่วัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี ก็เช่นเดียว มีการอนุรักษ์และพัฒนา รอยพระพุทธรูปอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การค้นพบรอยพระพุทธรูปในสมัยพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม มีการสร้างทั้งมณฑปครอบรอยพระพุทธรูป หมู่กุฏิสงฆ์ อาคารเสนาสนะต่างๆ ภายในวัดทั้งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตบริการแก่คฤหัสถ์หรือนักท่องเที่ยวด้วย ทำให้วัดพระพุทธรูปแห่งนี้ เป็นสถานที่เหมาะสมสำหรับการบำเพ็ญบุญกุศล การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไปด้วย ทำให้วัดแห่งนี้เป็นสถานที่ที่มีชื่อเสียงด้านรอยพระพุทธรูปที่สุดในประเทศไทย เพราะมีความพร้อมด้านปัจจัยแห่งความสำเร็จ ๓ ประการ คือการมีรอยพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ การมีระบบการบริหารด้วยระบบธรรมาภิบาล และการได้รับความร่วมมือจากคนภายในและภายนอกชุมชน ส่วนวัดพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นรอยพระพุทธรูปแห่งเดียวในประเทศไทย ที่มีรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าถึง ๔ พระองค์ ประดิษฐานอยู่บนแผ่นหินเดียวกัน และมีประวัติความเป็นยาวนานนับเป็นหลายพันปีหรือตลอดภพทุกภพ มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่สำคัญ คือการอนุรักษ์ด้วยศักยภาพของตนและการช่วยเหลือจากภายนอก ด้วยความพยายามที่จะรักษาความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของรอยพระพุทธรูปไว้ โดยมีการพัฒนาปรับปรุงอาคารเสนาสนะภายในวัดและบริเวณโดยรอบของวัดเป็นอย่างดี เพื่อให้สามารถเป็นแหล่งรองรับการ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายและนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม ขณะที่รอยพระพุทธรูปที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโดยองค์กรภายนอก ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ คือกรมศิลปากร เพราะสถานที่แห่งนี้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๑ และมีการบูรณปฏิสังขรณ์อย่างจริงจังระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ – ๒๕๓๐ โดยได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุกภาคส่วนของสังคมในพื้นที่ ทำให้โบราณสถานแห่งนี้ เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดปราจีนบุรี และเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างชมพูทวีปกับอาณาจักรสุวรรณภูมิ ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมโบราณในภูมิภาคแห่งนี้ ขณะที่รอยพระพุทธรูป ณ วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโดยพระพุทธรูปที่มีค่อนข้างจำกัด ไม่สามารถดำเนินการโดยวัดอย่างอิสระได้ เพราะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานภายนอก ไม่ว่าจะเป็น หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ศาสนาและวัฒนธรรม ประจำแขวงหลวงพระบางหรือคณะกรรมการมรดกโลก ประจำแขวงนครหลวงพระบาง เป็นต้น

ประการที่สาม แนวทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปในประเทศ กลุ่มอาเซียน จากการศึกษาวิจัยพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง ๕ แห่ง สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยได้ว่า แต่ละแห่งมีแนวทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ด้วยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวตามบริบทพื้นที่ โดยมีแนวทางการเชื่อมโยงที่ดำเนินการอยู่ ทั้งในระดับภายในและระดับภายนอก พื้นที่

๑) การเชื่อมโยงเชิงสากล คือการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวที่มีรอยพระพุทธรูปเป็นจุดศูนย์กลาง เห็นได้จากกรณีของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกความทรงจำโลกของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก จากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ และจารึกวัดโพธิ์จำนวน ๑,๔๔๐ ชิ้น ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกแห่งความทรงจำโลกในทะเบียนนานาชาติ ทำให้วัดแห่งนี้มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเข้ามาเยี่ยมชมทัศนศึกษาจำนวนมาก เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ มีนักท่องเที่ยวมาเยือนมากถึง ๘,๑๕๕,๐๐๐ คน ประกอบกับความสวยงาม ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความวิจิตรอลังการของสิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณวัด ไม่ว่าจะเป็นพระมหาเจดีย์สี่รัชกาล พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ รอยพระพุทธรูป พระเจดีย์มากถึง ๙๙ องค์ พระเจดีย์ราย พระเจดีย์หมู่ห้าฐานเดียว พระมหาสถูป ประติมากรรมรูปปั้นถ้ำขี้ดัดตน รูปปั้นยักษ์วัดโพธิ์ ท่าเลที่ตั้งใกล้กับพระบรมมหาราชวัง การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบทั้งในรูปแบบของการบริหารจัดการพื้นที่ การบริการนักท่องเที่ยวผ่านเว็บไซต์อย่างเป็นทางการ และการบริการในพื้นที่วัดอย่างเป็นระบบ ทำให้วัดแห่งนี้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก โดยเฉพาะมีการประชาสัมพันธ์ผ่านระบบออนไลน์ ทำให้นักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจทั่วไปสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับวัดและการบริการต่าง ๆ ของวัดได้อย่างสะดวกรวดเร็ว เช่น การทำบุญออนไลน์ การจองตั๋วเข้าชมวัด

ออนไลน์ วิธีทัศน์เกี่ยวกับสถานที่สำคัญของวัด การอนุญาตถ่ายทำสารคดี การขอวิทยากรนำเยี่ยมชมวัด บทความที่เกี่ยวกับวัด เป็นต้น ประกอบสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร สื่อสารมวลชน สถานีโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ ได้ทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับวัดแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง ในระบบออนไลน์โดยเฉพาะยูทูบเปอร์อิสระทั้งหลาย ที่พาเยี่ยมชมในมิติต่าง ๆ ทำให้วัดโพธิ์อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งหลายทั้งในและต่างประเทศอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒) การเชื่อมโยงแบบการมีส่วนร่วม จะเห็นได้จากกรณีของวัดพระพุทธบาทและหน่วยงานท้องถิ่นในอำเภอพระพุทธบาทและจังหวัดสระบุรี มีการเชื่อมโยงรอยพระพุทธบาทกับการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน โดยใช้ประเพณี ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อของคนในท้องถิ่นเป็นฐาน และมีการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนของสังคม เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงาน องค์กร และคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญของวัด คืองานนมัสการรอยพระพุทธบาทระหว่างเดือน ๓ - ๔ และประเพณีการตักบาตรดอกไม้ในวันเข้าพรรษา ทำให้มีพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวไปเดินทางมายังวัดพระพุทธบาทเป็นจำนวนมาก เพราะสถานที่มีความพร้อมสำหรับบริการนักท่องเที่ยว มีความสวยงาม สะดวกสบาย ร่มรื่น อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและจังหวัดสระบุรี มีเส้นทางคมนาคมสะดวก มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีพวกเขาที่มีความเชื่อพื้นฐานที่สืบทอดมาจากโบราณกาลซึ่งอาจจะสัมพันธ์กับตำนานที่ยึดถือตามคติของลังกาและไทยว่า รอยพระพุทธบาทแห่งนี้เป็นหนึ่งในจำนวนรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า ๕ รอยที่พระองค์ประทับด้วยพระองค์เองจริงๆ และมีความเชื่อพื้นฐานที่สัมพันธ์กับกรรมและการให้ผลของกรรมว่า ถ้าหากใครมากราบไหว้รอยพระพุทธบาทแห่งนี้ครบ ๗ ครั้ง จะไปสู่สุคติโลกสวรรค์อย่างแน่นอน แม้ความเชื่อนี้จะเสื่อมคลายลงไปในปัจจุบัน แต่ความนิยมในการเดินทางไปกราบนมัสการรอยพระพุทธบาทแห่งนี้ยังมีมากอยู่ โดยเฉพาะในช่วงงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเดือน ๓ - ๔ ของทุกปี

๓) การเชื่อมโยงเชิงความเชื่อความศรัทธาที่เกี่ยวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก เห็นได้จากกรณีของรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาทสัรวัย ซึ่งเชื่อมโยงกับตำนานท้องถิ่นของอาณาจักรล้านนา โดยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยว เป็นการเชื่อมโยงด้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นระหว่างวัดรอยพระพุทธบาทกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกที่เข้ามาอุปถัมภ์บำรุงวัดแห่งนี้บนฐานความเชื่อต่อความศักดิ์สิทธิ์ของรอยพระพุทธบาทสัรวัยนี้ จากการศึกษาวิจัยในพื้นที่วิจัยทำให้ทราบว่า ด้านกายภาพของวัด แม้จะตั้งอยู่ในหุบเขาห่างไกลจากชุมชนเมือง แต่มีความพร้อมในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เช่น ห้องน้ำ ร้านอาหาร จุดทำบุญ บันไดขึ้น-ลง ศาลาต้อนรับแขก ลานจอดรถ เป็นต้น ทำให้นักท่องเที่ยวมีความสะดวกสบายในการเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธบาทแห่งนี้ นอกจากนี้การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวของวัดพระพุทธบาทสัรวัย ยังมีความเกี่ยวข้องกับเทศกาลการสงฆ์น้ำรอยพระพุทธบาทในช่วงเดือนมีนาคมของทุกปีด้วย เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้จะมีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรม โดยได้รับร่วมมือจากภาคเอกชน หน่วยงาน

ปกครองในท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทำให้แต่ละปีมีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรมนี้เป็นจำนวนมาก ถึง ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ คน

๔) การเชื่อมโยงเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี เห็นได้จากกรณีของรอยพระพุทธรูปวัดสระเมรุคต เป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีรอยพระพุทธรูป ที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์โบราณคดี เชิงประจักษ์ เป็นจุดศูนย์กลางนั้น ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ประสบความสำเร็จ คือความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่อย่างจริงจัง โดยเฉพาะการขับเคลื่อนในเชิงพื้นที่ เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เห็นความสำคัญของรอยพระพุทธรูป และมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม อย่างกรณีของเทศกาลมาฆปุริศรัจฉาจีนที่จัดมาอย่างต่อเนื่องเป็นปีที่ ๓๗ แล้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา ทำให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ และเข้ามามีส่วนร่วมในอนุรักษ์และพัฒนาอย่างจริงจัง

๕) การเชื่อมโยงเชิงมรดกโลก เห็นได้จากกรณีของรอยพระพุทธรูปวัดพระธาตุพูนี โดยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของวัดพระธาตุพูนี พบว่า มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับภาครัฐและเอกชน ด้วยการประชาสัมพันธ์สถานที่สำคัญต่างๆ ที่มีอยู่ในนครหลวงพระบาง เชื่อมโยงกับสำคัญของความเป็นเมืองมรดกโลกของนครหลวงพระบาง ผ่านการประชาสัมพันธ์ช่องทางต่างๆ เช่น สถานีโทรทัศน์ของแขวงหลวงพระบาง เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก เป็นต้น ทำให้คนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่สำคัญที่มีอยู่ เห็นความสำคัญ ตระหนักถึงคุณค่า ช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น การประชุมสัมมนาความสำคัญของหนังสือโบราณ และการปกป้องรักษาให้ยั่งยืน เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ วัดป่าพะโอ แขวงนครหลวงพระบาง โดยศูนย์ข้อมูลพระพุทธศาสนาหลวงพระบาง (วัดสุวรรณคีรี) เป็นผู้จัดงาน ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงให้ทุกภาคส่วนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการสร้างการรับรู้ เห็นความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุและช่วยกันรักษาพัฒนาให้เจริญอย่างมั่นคงยั่งยืนตลอดไป เพราะในการประชุมครั้งนี้ มีการเชิญพระภิกษุสงฆ์ นักวิชาการจากในและต่างประเทศ ข้าราชการ สื่อมวลชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก เพื่อระดมความคิดเห็น ถ่ายทอดประสบการณ์ เสนอแนะแนวทางการรักษาหนังสือโบราณ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญให้โบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ คงอยู่กับสังคมตลอดไป

องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัยนี้ สรุปได้ว่า เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปของประเทศไทยและลาว ได้ดำเนินการตามแนวทางการบูรณปฏิสังขรณ์ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา ด้วยศักยภาพภายในและภายนอกวัด และแนวทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการเชื่อมโยงใน ๕ แนวทาง ได้แก่ การเชื่อมโยงเชิงสากล การเชื่อมโยงแบบมีส่วนร่วม การเชื่อมโยงเชิงความเชื่อความศรัทธาที่

เกี่ยวกับตำนานพระเจ้าเลียบโลก การเชื่อมโยงเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี และการเชื่อมโยงเชิงมรดกโลก ซึ่งทำให้เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน ๕ แห่ง ทั้งในประเทศไทยและลาว เป็นไปอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

หลังจากที่ได้นำเสนอเนื้อหาของรายงานวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” มาตั้งแต่บทที่ ๑ ถึงบทที่ ๔ โดยลำดับแล้ว ในบทที่ ๕ นี้ จะได้สรุปผลการศึกษาวิจัย ตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

๕.๑.๑ รอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว

รอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว จากการสำรวจพบว่า มีมากถึง ๕๑๓ แห่ง โดยในประเทศไทยมีจำนวน ๔๙๑ แห่งทั่วประเทศไทย อยู่ในภาคอีสานจำนวน ๒๐๐ แห่ง ภาคเหนือ จำนวน ๑๕๐ แห่ง ภาคใต้ จำนวน ๕๐ แห่ง ภาคกลาง จำนวน ๓๙ แห่ง ภาคตะวันตก ๓๔ แห่ง ภาคตะวันออก จำนวน ๑๕ แห่ง ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีจำนวน ๒๒ แห่ง ส่วนรอยพระพุทธบาทที่เลือกเป็นกรณีศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๕ แห่ง ในประเทศไทย ๔ แห่ง ได้แก่ ๑) รอยพระพุทธบาท วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๒) รอยพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ๓) รอยพระพุทธบาทสี่รอย วัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ๔) รอยพระพุทธบาท วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ๑ แห่ง ได้แก่ รอยพระพุทธบาท วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

๑) รอยพระพุทธบาทพระพุทธรูปแห่งที่ ๑

รอยพระพุทธบาทพระพุทธรูปแห่งที่ ๑ คือรอยพระพุทธบาทรอยพระพุทธบาท วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธไสยาส ที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร หรือวัดโพธิ์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวิหารพระพุทธไสยาสขึ้นภายในวัด ในการบูรณะพระอารามครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๓๗๕ เพราะในการบูรณะครั้งนี้ มีการสร้างองค์พระพุทธรูปไสยาสขึ้นในเบื้องต้น แล้วจึงสร้างพระวิหารครอบองค์พระไว้ในภายหลัง โดยองค์พระพุทธรูปไสยาส เป็นพระพุทธรูปปางไสยาส (พระนอน) โปรดอสุรินทราหู ทรงบรรทมตะแคงขวา มีลักษณะพิเศษ คือพระบาทด้านซ้ายและด้านขวาซ้อนเสมอกันทั้งสองข้าง มีขนาดความกว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๕ เมตร สูง ๓ เมตร ผู้ที่เป็นแม่กองอำนวยการสร้างและบูรณะคือพระองค์เจ้าลดาวัลย์ (พระโอรสลำดับที่ ๑๕ ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี) โดยที่ฝ่าพระพุทธบาททั้งสองประดับด้วยมุก มีภาพมงคล ๑๐๘ ครบถ้วนสมบูรณ์สวยงาม ตรงกลางเป็นรูปธรรมจักร ซึ่งคติการจารึกภาพมงคล ๑๐๘ บนรอยพระพุทธบาท ดู

เหมือนจะได้รับอิทธิพลความเชื่อตามที่ปรากฏในคัมภีร์ชินาลังการฎีกาและคัมภีร์พุทธบาทลักษณะของลังกา ที่กล่าวถึงลักษณะของพระบาทของพระพุทธเจ้าว่ามีภาพมงคล ๑๐๘ ปรากฏอยู่ อย่างไรก็ตาม ในศิลปะแบบลังกาไม่พบความนิยมการจารึกภาพมงคล ๑๐๘ ลงบนรอยพระพุทธรูปเช่นนี้ แต่กลับพบในศิลปะแบบพุทธรูปสมัยอาณาจักรพุกามรุ่งเรือง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘ (พ.ศ. ๑๓๙๒ - ๑๘๔๐) เป็นไปได้ว่า คติการจารึกภาพมงคล ๑๐๘ ลงบนรอยพระพุทธรูปได้แพร่กระจายมาจากอาณาจักรพุกามและมีอิทธิพลต่อศิลปะของคนไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว และมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรคงานศิลปะบนรอยพระพุทธรูปในสังคมไทยจนถึงสมัยปัจจุบัน แม้ว่าในปัจจุบันนี้ ความนิยมในการกราบไหว้บูชารอยพระพุทธรูปจะลดลงก็ตาม แต่คุณค่า ความงดงาม และความสำคัญของรอยพระพุทธรูปในเชิงศิลปะที่มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ยังคงปรากฏอยู่ และมีการศึกษาวิจัย ค้นคว้า จากนักวิชาการ เพื่อตีความและอธิบายความหมายของภาพมงคล ๑๐๘ ประการเหล่านี้ในเชิงสัญลักษณ์อย่างต่อเนื่อง

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูป ของพระพุทธไสยาส ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแห่งนี้ จึงอยู่ที่ลักษณะของรอยพระพุทธรูปที่มีความงดงาม มีสมบูรณ์ และมีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ เป็นภาพปริศนาธรรมที่มีความหมายลึกซึ้งซ่อนอยู่ จึงมีความโดดเด่นมาก และยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางพุทธศิลป์ที่แพร่กระจายมาจากชมพูทวีป ลังกา และอาณาจักรพุกาม สู่อาณาจักรสยามอีกด้วย ทำให้เห็นถึงการไหลบ่าและการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมจากประเทศหนึ่งสู่ประเทศหนึ่งอย่างชัดเจน ดังนั้น รอยพระพุทธรูปและภาพมงคล ๑๐๘ ประการบนรอยพระพุทธรูป จึงเป็นการชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยง และการติดต่อทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันและอาณาเขตใกล้เคียง รอยพระพุทธรูปยังเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่แสดงให้เห็นถึงการแผ่มาของพระพุทธศาสนาสู่ประเทศไทยอีกด้วย เพราะความนิยมในการสร้างและการบูชารอยพระพุทธรูปนั้น ก็เป็นการแสดงนัยยะถึงการแสดงความเคารพนับถือบูชาต่อพระพุทธเจ้าและคำสั่งสอนของพระองค์ของคนในภูมิภาคนั้น ๆ นั่นเอง การสร้างรอยพระพุทธรูปที่มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการครบถ้วนสมบูรณ์ และการแสดงถึงความเคารพนับถือพระพุทธเจ้า จึงเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือการรับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นสรณะ เป็นที่พึ่ง เป็นที่ยึดเหนี่ยวใจของคนในประเทศภูมิภาคแห่งนี้

ภาพมงคล ๑๐๘ ประการนั้น บนรอยพระพุทธรูปนั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือส่วนที่ ๑ มี ๒ แถว แสดงชั้นพรหมโลก ๑๖ ชั้น เรียกว่า ชั้นพรหมโลก ส่วนที่ ๒ มี ๑ แถว แสดงสวรรค์ ๖ ชั้น เรียกว่าชั้นเทวโลก ส่วนที่ ๓ ที่เหลือทั้งหมด เรียกว่า มนุษยโลก ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาและโลกสัจฐานสรุปว่า ภาพมงคล ๑๐๘ ประการ เป็นภาพเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงโลกทั้ง ๓ คือมนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก โดยมีภาพธรรมจักรอยู่ตรงกลางรอยพระพุทธรูป ซึ่งแสดงนัยยะว่า พระพุทธเจ้าทรงขับเคลื่อนวงล้อแห่งพระธรรมของพระองค์ เพื่อให้มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายได้ดำเนินตามแนวทางแห่งคำสั่งสอนคือมรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นทางสาย จนสามารถบรรลุถึงเป้าหมายอันสูงสุด คือพระนิพพาน หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏคือไม่ต้องเกิดในโลกทั้ง ๓ อีกต่อไป

๒) รอยพระพุทธรูปพระพุทธรูปแห่งที่ ๒

รอยพระพุทธรูปพระพุทธรูปแห่งที่ ๒ คือรอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป ราชวรวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี รอยพระพุทธรูปแห่งนี้มีการกล่าวถึงตำนานรอยพระพุทธรูปว่า มีปรากฏในอรรถกถาปุณณโณวาทสูตร เชื่อกันว่า เป็นรอยพระบาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทับไว้ด้วยพระองค์ให้ปรากฏบนไหล่เขาสัจจพันธคีรีหรือเขาสุวรรณบรรพตนี้ เพื่อให้เป็นที่สักการบูชา ตามคำร้องขอของพระสัจจพันธ (สัจจดาบส) ผู้บำเพ็ญเพียรอยู่ในเขาสัจจพันธและมีถิ่นที่อยู่ ณ ชนบทแห่งนี้ (สุนาปรินตะ) และยังมีความสัมพันธ์กับประเทศศรีลังกา สถาบันกษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และประชาชนอีกด้วย

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป ราชวรวิหาร จังหวัดสระบุรีแห่งนี้ มีใน ๒ มิติ คือมิติด้านการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีปสู่ประเทศไทย เพราะรอยพระพุทธรูปเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของการเข้ามาประดิษฐานของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคแห่งนี้ และแสดงให้เห็นว่าคนในภูมิภาคแห่งนี้ได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว จึงสร้างรอยพระพุทธรูปซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งองค์แทนของพระพุทธเจ้าเพื่อไว้กราบไหว้บูชา นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างประเทศไทยกับประเทศศรีลังกาตั้งแต่อดีตอีกด้วย เพราะจากข้อมูลในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทำให้เห็นว่ามีพระสงฆ์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยานิยมเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมนภูฏ ประเทศศรีลังกาอยู่ แม้จะเดินทางไปด้วยความยากลำบากก็ตาม การค้นพบรอยพระพุทธรูปที่เขาสัจจพันธหรือสุวรรณบรรพตเมืองสระบุรี ทำให้ไม่ต้องเดินทางไปศรีลังกาอีกต่อไป และมิติด้านการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะและองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก เพราะพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตทรงให้ความสำคัญต่อการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก อย่างกรณีของพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม พอได้ทรงทราบข้อมูลจากพระสงฆ์ไทยว่า มีรอยพระพุทธรูปอยู่ที่ประเทศไทย พระองค์ก็ทรงชวนขวายเป็นทอดให้มีการสืบเสาะแสวงหาทันที เมื่อมีการทรงค้นพบแล้ว ทรงแนพระทัยแล้วว่า รอยพระพุทธรูปนี้เป็นรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าจริงแท้ ก็ทรงให้สร้างมณฑปครอบองค์รอยพระพุทธรูปให้สร้างพระอารามขึ้น ทรงอุทิศพื้นที่หนึ่งโยชน์รอบรอยพระพุทธรูปเป็นที่กลาปนาของวัด และทรงแต่งตั้งให้ชายฉกรรจ์ตลอดจนพระสงฆ์และประชาชนในหมู่บ้านรอบ ๆ วัดเพื่อทำหน้าที่ดูแลรักษารอยพระพุทธรูป พระวิหาร พระเจดีย์ และกำหนดให้มีประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปในเดือน ๓ และเดือน ๔ อีกด้วย จนกลายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

๓) รอยพระพุทธรูปแห่งที่ ๓

รอยพระพุทธรูปพระพุทธรูปแห่งที่ ๓ คือรอยพระพุทธรูปสี่รอย วัดพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปสี่รอย ที่อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่นี้ มีความปรากฏในตำนานพระพุทธรูปสี่รอย ฉบับล้านนาไทย ซึ่งเกี่ยวข้องกับสาวกองค์หนึ่งของพระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสีได้กลายเป็นมหาศิลาเปรตหินใหญ่ เพราะความโลภในลาภสักการะ เกียรติยศ ชื่อเสียง

ความสำคัญของรอยพระพุทธรบาทสี่รอยแห่งนี้ อยู่ที่ความเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย และเป็นรอยพระพุทธรบาทที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับด้วยพระองค์เอง จึงมีพระวิปัสสนาจารย์ผู้มีชื่อเสียงหลายรูปและเจ้านายฝ่ายเหนือหลายคนเดินทางมากราบนมัสการและบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรบาทสี่รอยที่แห่งนี้ เช่น ครุบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา วัดบ้านปาง อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน พระอาจารย์เปลี่ยน ปณฺญาทีโป วัดอรุณญวิเวก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม วัดอรุณญวิเวก ตำบลบ้านข่า อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม แม้กระทั่งบุคคลสำคัญของบ้านเมืองในสมัยก่อน อย่างกรณีของพญาเม็งรายมหาราช เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ก็ได้เสด็จมากราบนมัสการทันทีเมื่อทรงทราบว่ามียอยพระพุทธรบาทอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้ เจ้าดารารัศมี พระชายาของในหลวงรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของรอยพระพุทธรบาท และการเห็นความสำคัญ ความเชื่อ ความศรัทธาของพระสงฆ์ ผู้นำของบ้านเมืองในยุคนั้น ที่มีต่อรอยพระบาทของพระพุทธรบาทแห่งนี้ ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า และเป็นสิ่งที่ทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เพราะมีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนทั้งในเชิงเอกสาร และคำบอกเล่าของพระวิปัสสนาจารย์หรือพระสายป่า จึงเป็นที่มั่นใจของพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมากราบนมัสการเป็นอย่างยิ่ง จนมีเทศกาลการเดินทางขึ้นไปกราบไหว้สร้างนํ้ารอยพระพุทธรบาทแห่งนี้ทุกปีในช่วงวันข้างขึ้นของเดือนมีนาคม (บางปีก็ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๓ หรือวันมาฆบูชา) โดยจะเริ่มเดินจากวัดหนองคาย ซึ่งอยู่ห่างจากวัดพระพุทธรบาทสี่รอยประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ตั้งแต่เวลา ๒๑.๐๐ น. และจะไปถึงวัดพระพุทธรบาทสี่รอยประมาณ ๖ โมงเช้า ในแต่ละปีจะมีผู้คนมาร่วมเดินทางขึ้นเป็นจำนวนมาก ประมาณ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ คน โดยมีบริษัทประกันชีวิตของเอกชนแห่งหนึ่งได้ขอใบอนุญาตเพื่อทำหน้าที่ดูแลบริการด้านสุขภาพของผู้เดินทางที่มีปัญหาไม่สามารถเดินได้ด้วยตนเอง ใช้รถตุนํ้าส่งถึงวัดพระพุทธรบาทสี่รอยได้โดยสะดวก ส่วนชาวบ้านในท้องถิ่นก็จะตั้งโรงทานบริการนํ้าดื่มและอาหารว่างเป็นระยะ เพราะช่วงก่อนงานทางวัดจะใช้รถประชาสัมพันธ์เชิญชวนชาวบ้านให้ออกมาตั้งโรงทานบริการแก่ผู้แสวงบุญทุกปี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อรอยพระพุทธรบาทสี่รอยแห่งนี้ว่าเป็นรูปธรรม

๔) รอยพระพุทธรบาทแห่งที่ ๔

รอยพระพุทธรบาทแห่งที่ ๔ คือรอยพระพุทธรบาท วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรอยพระพุทธรบาทคู่ที่มีหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญและเก่าแก่มากที่สุดในประเทศไทย รอยพระพุทธรบาทคู่ที่วัดสระมรกตแห่งนี้ ตั้งอยู่ภายในเขตโบราณสถานสระมรกต หมู่ที่ ๑ ตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี เป็นรอยพระพุทธรบาทที่เก่าแก่สมัยทวารวดีและมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานที่สุดในประเทศไทย เพราะอายุถึง ๑,๐๐๐ กว่าปี ย้อนกลับไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๘ ในสมัยที่ภูมิภาคแห่งนี้อยู่ภายใต้อิทธิพลทางสังคมวัฒนธรรมและการปกครองของขอมหรือเขมรโบราณ ที่ได้มีการติดต่อและมีการรับเอาความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมจากชมพูทวีป กลุ่มโบราณสถานศิลาแลงเป็นพุทธสถานที่สร้างขึ้นตามคติของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีแผนผังแบบเดียวกันกับอโรคยศาลาในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สร้างซ้อนทับของเดิมในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ลักษณะของพระบาทเป็นรอยพระพุทธรบาทคู่ที่สลักลงในพื้นศิลาแลง

ธรรมชาติ ลักษณะเหมือนรอยเท้ามนุษย์นิ้วเท้ายาวไม่เท่ากันและเรียงไม่เสมอกันด้วย รอยพระพุทธรูปหลักเป็นรูปวงกลมล้อมรอบไว้ ไม่มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ แต่รูปธรรมจักรระหว่างพระบาทเจาะเซาะเป็นร่องรูปกากบาท มีหลุมกลมอยู่ตรงกลาง สันนิษฐานว่ามีไว้สำหรับปักเสาดัชนีหรือเสาเพลิงรองรับเครื่องหมายตรีรัตน์หรือธรรมจักร เป็นรอยพระพุทธรูปคู่แห่งเดียวในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะรอยพระพุทธรูปส่วนใหญ่ที่พบในประเทศไทยและประเทศลาวจะเป็นรอยพระพุทธรูปเดี่ยว และมักจะถูกประทับไว้ตามโชดหิน หน้าผา ถ้ำ หรือน้ำ แต่รอยพระพุทธรูปคู่แห่งนี้ ถูกประทับบนพื้นหินศิลา ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานสระมรกตนี้เป็นโบราณสถานของชาติ ในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่มาของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคแห่งนี้ เมื่อ ๑,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา ถึงแม้จะขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ แต่มีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ ตกแต่งให้อยู่ในสภาพที่สะอาดเรียบร้อย สวยงาม และมีการทำศาลาคลุมรอยพระพุทธรูปไว้ไ้ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๐ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ศาลาครอบรอยพระพุทธรูปคู่ เมื่อวันศุกร์ที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ทำให้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แหล่งโบราณสถานสระมรกต ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจ เกี่ยวกับด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างต่อเนื่อง และหน่วยที่รับผิดชอบในท้องถิ่นทุกระดับได้ร่วม จัดให้มีเทศกาลบูชารอยพระพุทธรูปคู่ในช่วงวันมาฆบูชา เรียกว่า “เทศกาลมาฆปุณณิศรีปราจีน” ของทุกปี ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูปคู่แห่งนี้ คือเป็นรอยพระพุทธรูปคู่ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย อายุมากถึง ๑,๐๐๐ กว่าปี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นต้นมา เป็นรอยพระพุทธรูปที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากชมพูทวีป และศรีลังกาสู่สุวรรณภูมิ เป็นรอยพระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสาน ระหว่างการนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธรูปเถรวาท และศาสนาฮินดูควบคู่กันของประชาชนชาวเมืองศรีมโหสถแห่งนี้ด้วย เพราะในเขตโบราณสถานสระมรกตแห่งนี้ นอกจากรอยพระพุทธรูปคู่ซึ่งสร้างขึ้นตามคติของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทแล้ว ยังพบโบราณสถานและโบราณวัตถุอื่น เช่น เทวาลัยพระนารายณ์ เทวรูปพระวิษณุ เทวรูปพระนารายณ์ เทวรูปพระพระคเณศ ตรีศูล ศิวลึงค์ ซึ่งทำจากหินทรายขนาดใหญ่ทั้งหมด นอกจากนั้นยังมีเนินดิน มีสระน้ำ บ่อน้ำ กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป และเป็นรอยพระพุทธรูปคู่ที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของขอมโบราณที่มีต่อวัฒนธรรมของคนในเมืองโบราณศรีมโหสถนี้ด้วย เพราะโบราณสถานและโบราณวัตถุทั้งหลาย ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมขอมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๑) เช่น อาโรคยศาลา เทวาลัย ชุมประตู่ กำแพง สระ โคปุระ รูปปั้นพระโพธิสัตว์โกสัลคุรุไวฑูรยประภา ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์แห่งหมอยา ผู้รักษาโรคสำหรับมวลมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธนิกายมหายาน เป็นต้น

๕) รอยพระพุทธรูปที่ ๕

รอยพระพุทธรูปพระพุทธรูปที่ ๕ คือรอยพระพุทธรูป วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ ประดิษฐานอยู่ในซอกบนยอดเขาพูนี ทางด้านทิศตะวันออกของพระธาตุพูนี มีศาลาถ้ำหลังเล็กๆ คลอบคลุมไว้อยู่ ผู้ที่ประสงค์จะกราบนมัสการ รอยพระพุทธรูปนี้ต้องโน้มตัวลงส่องเข้าไปจึงจะมองเห็นรอยพระพุทธรูป ซึ่งประทับไว้ในซอกของแผ่นหินเล็กๆ ตามตำนานที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบางกล่าวว่า เป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าจริงๆ เพราะเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ได้เสด็จมายังเมืองหลวงพระบางพร้อมกับพระอานนท์ ได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้ ณ ก้อนหินขนาบที่บนยอดของภูซัดหรือภูสีแห่งนี้ และในขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่บนก้อนหิน ขวามือ มีชายคนหนึ่ง ได้มองเห็นว่า แสงแดดได้ถูกต้องพระวรกายของพระพุทธองค์ จึงได้ตัดเอาใบไม้มาใบหนึ่ง มากั้นทางให้พระพุทธองค์ พระองค์จึงมีพุทธพยากรณ์ว่า ในอนาคตภายภาคหน้า ชายผู้นี้จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองเมืองหลวงพระบางแห่งนี้ จะมีเดชนาภาพมากแล้วจะได้มาก่อธาตุห่มหินก้อนขวามือแห่งนี้ บนจอมภูซัด (ภูสี) นี้แห่งนี้ เวลาที่พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่งอยู่บนหินก้อนนั้น มีพญาช้างเชือกหนึ่งมาแต่ทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) จะมาไหว้พระพุทธเจ้า ถึงริมฝั่งแม่น้ำคานแห่งนี้ เห็นรัศมีของพระพุทธเจ้าแล้วตกใจกลัวจึงยืนบังห้อยอยู่ที่นั่นสักครู่หนึ่งจึงเดินจากไป ผาแห่งนั้น จึงได้มีชื่อเรียกว่า ผาบัง มาจนถึงทุกวันนี้

ความสำคัญของหลักรอยพระพุทธรูปวัดพระธาตุพูนีแห่งนี้ คือความเป็นรอยพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพราะมีหลักฐานปรากฏในพงศาวดารเมืองหลวงพระบางอย่างชัดเจนว่า เป็นรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง และเป็นรอยพระพุทธรูปที่เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่เข้ามาของพระพุทธศาสนาจากราชอาณาจักรล้านนา สู่ราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางด้วย เพราะมีการเชื่อมโยงกับรอยพระพุทธรูปที่อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทยด้วย ทำให้เห็นการเชื่อมโยงถึงกันระหว่างพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่มีความเกี่ยวข้องกันทางสังคมและวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน จึงทำให้เห็นความสำคัญของรอยพระพุทธรูปแห่งนี้มีนัยสำคัญ แม้ว่าจะไม่ได้เป็นสัญลักษณ์ของวัดที่โดดเด่นเท่ากับพระธาตุพูนีก็ตาม แต่ก็ยังเป็นหลักฐานที่สำคัญของการแพร่กระจายเข้ามาถึงของพระพุทธศาสนาสู่อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางแห่งนี้ ในยุคสมัยใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในอาณาจักรล้านนาทางตอนเหนือของไทยด้วย

๕.๑.๒ กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว

กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว ของรอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่งที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ ที่ประกอบด้วย ๑) รอยพระพุทธรูป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๒) รอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป ราช

วรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ๓) รอยพระพุทธบาทสี่รอย วัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ๔) รอยพระพุทธบาท วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และ ๕) รอยพระพุทธบาท วัดพระธาตุพุสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีการดำเนินงานทั้งในระดับภายในและระดับภายนอกพื้นที่ เพราะทั้งสองระดับมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและสนับสนุนส่งเสริมกัน การพัฒนาทั้งสองระดับ คือระดับภายในหรือระดับพื้นที่ด้วยศักยภาพของตนเอง และระดับการร่วมมือกับภายนอก หมายถึงการพัฒนาสถานที่ที่รอยพระพุทธบาทแต่ละแห่งตั้งอยู่ให้มีความพร้อมด้านต่างๆ ตามศักยภาพ หรือความพร้อมภายในที่มีอยู่ และการร่วมมือกับองค์กร หรือหน่วยงานภายนอก

- ๑) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีแนวทางการพัฒนารอยพระพุทธบาท ด้วยการพัฒนาศักยภาพภายในและการร่วมมือกับภายนอก

ประการแรก การพัฒนาด้วยศักยภาพภายใน คือการวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบมีโครงสร้างบริหารงานที่ชัดเจน การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ฝ่ายต่างๆ ที่มีอยู่ให้ปฏิบัติงานในพื้นที่ตรงจุดทางเข้าวัดจุดจำหน่ายตั๋วทั้งสองด้าน จุดตรวจก่อนเข้าวิหารพระพุทธไสยาส ตู้บริจาค ที่ตักบาตรเหรียญ ๑๐๘ ห้องน้ำ ห้องสุขา ศาลาแสดงข้อมูลประวัติความเป็นมาของวัด จุดจำหน่ายของที่ระลึก และจุดรับส่งนักท่องเที่ยวรอบนอกวัดด้านติดกับพระบรมมหาราชวัง และด้านทิศใต้ตะวันออกติดกระทรวงกลาโหม อย่างมีประสิทธิภาพ การควบคุมกำกับดูแล และมีการประเมินผลการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา ทำให้สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้สามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างเต็มที่ วันละ ๕,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ คน

ประการที่สอง การพัฒนาโดยร่วมมือกับภายนอก ด้วยการเชื่อมโยงกับคนในชุมชนและหน่วยงานภายนอก เพราะวัดมีความเกี่ยวข้องกับชุมชน โดยทางวัดยังได้รับการสนับสนุนจากคนในรอบวัด ที่มีความศรัทธาเคารพต่อวัด พระสงฆ์ และศาสนสถานสำคัญต่างๆ ภายในวัดและกิจกรรมของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เมื่อวัดมีกิจกรรมเกิดขึ้น คนในชุมชนให้ความร่วมมือกับทางวัดเป็นอย่างดี เพราะพวกเขาเห็นความสำคัญของวัดในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน และมีองค์กร หน่วยงานราชการ เช่น กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา กระทรวงวัฒนธรรม มาจัดกิจกรรมภายในวัดในช่วงเทศกาลสำคัญเกี่ยวกับสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เพราะเห็นความสำคัญของวัดแห่งนี้ ที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก และมีความพร้อมในด้านบุคลากร อาคารสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก ทำเลที่ตั้ง การเดินทาง ที่สามารถรองรับและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และมีการจัดกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ วัดนี้จึงเป็นสถานที่จัดกิจกรรมของหน่วยงานราชการต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และได้ใช้จุดแข็งที่มีอยู่เพื่อการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางที่สามารถเข้าถึงคนส่วนใหญ่ได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์ โลกออนไลน์ ยูทูบ ฯลฯ ซึ่งทางวัดมีแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาท ที่เป็นองค์ประกอบแห่งความสำเร็จ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) การประชาสัมพันธ์ให้ครอบคลุมทั่วประเทศ ๒) การอนุรักษ์ รักษาสิ่งที่มีอยู่ในแต่ละวันให้ดี และ ๓) จัดสถานที่ให้เหมาะสม สวยงามให้ดีที่สุด เพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว

๒) วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี มีแนวทางการพัฒนารอยพระพุทธบาท ด้วยการพัฒนาศักยภาพภายในและการร่วมมือกับภายนอก

ประการแรก การพัฒนาด้วยศักยภาพภายใน ด้วยการบริหารจัดการอย่างมีระบบมีโครงสร้างที่ชัดเจน มีความพร้อมสำหรับบริการนักท่องเที่ยว และมีการสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้วัดแห่งนี้ประสบความสำเร็จ โดยปัจจัยแห่งความสำเร็จปัจจัยแห่งสำเร็จมาจาก ๓ องค์ประกอบที่สำคัญ คือ (๑) การมีรอยพระพุทธบาทที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ที่มีตำนาน และมีความเชื่อว่าเป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าจริง ๆ (๒) การมีระบบการบริหารจัดการองค์การภายในที่เป็นธรรมาภิบาล ที่ประกอบด้วยหลักการสำคัญ เช่น การมีส่วนร่วม ความซื่อสัตย์สุจริต ความโปร่งใส ความเป็นธรรม เป็นต้น (๓) การได้รับความร่วมมือ การช่วยเหลือ และการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและคนในชุมชนหรือท้องถิ่น

ประการที่สอง การพัฒนาด้วยการเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอก การได้รับความร่วมมือ และการช่วยเหลือ จากหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและคนในท้องถิ่น/ชุมชน ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับบุคลากร ชุมชน องค์กร หรือหน่วยงานที่มีอยู่ในจังหวัดสระบุรี หน่วยงานที่ร่วมมือและช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ของวัดอย่างเต็มที่ ได้แก่ เทศบาลเมืองพระพุทธบาท องค์กรบริหารส่วนจังหวัดสระบุรี สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี โรงพยาบาลอำเภอพระพุทธบาท สถานีตำรวจภูธรพระพุทธบาท สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี โรงเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอาชีวศึกษาในอำเภอพระพุทธบาท ภาคเอกชนในเขตจังหวัดสระบุรี เป็นต้น

๓) รอยพระพุทธบาทสี่รอย วัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีแนวทางการพัฒนา ด้วยการพัฒนาด้วยศักยภาพภายในและการร่วมมือกับภายนอกควบคู่กันไป

ประการแรก การพัฒนาด้วยศักยภาพภายใน ด้วยการพัฒนาปรับปรุงอาคารเสนาสนะ มีการปรับปรุงอาคารสถานที่ให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อย เหมาะสม เพียงพอสำหรับต้อนรับพุทธศาสนิกชน ผู้เดินทางมากราบสักการะรอยพระพุทธบาทสี่รอยเป็นที่สัปปายะเหมาะ เช่น ศาลาต้อนรับแขกจตุรมุข ด้านหน้าซ้ายตรงทางขึ้นไปสู่รอยพระพุทธบาทสี่รอย วิหาร อุโบสถจตุรมุข และซุ้มประตูทางเข้าวัด มีการก่อสร้างสวยงามอลังการ หอฉันน้ำแยกชาย-หญิงชัดเจน มีความสะอาด สวยงาม ร้านอาหาร สถานที่ทำบุญ เป็นสัดส่วน สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประการที่สอง การพัฒนาด้วยการร่วมมือกับภายนอก การเชื่อมโยงการพัฒนาเพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทได้ โดยการพัฒนารอยพระพุทธบาทสี่ให้มีความพร้อมสมบูรณ์ ด้วยศักยภาพของวัดเองก่อนแล้ว จึงประสานร่วมกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก ซึ่งปัจจุบันนี้ทางวัดก็ได้ดำเนินการอยู่แล้ว เพราะจากการศึกษาวิจัยในวัดแห่งนี้ทำให้ทราบว่า การพัฒนาร่วมกับภายนอกดำเนินการอยู่ในหลายรูปแบบ เช่น การประสานงานหน่วยงานของรัฐในพื้นที่อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อประชาสัมพันธ์เชิญชวนคนมาร่วมงานในเทศกาลสักการะสงกรานต์รอยพระพุทธบาท การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่เดินทางมาร่วมงาน โดยได้รับร่วมมือจากภาครัฐและภาคเอกชนในพื้นที่อย่างดี นอกจากนี้ การ

ก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนาต่างๆ ภายในก็ได้รับความอุปถัมภ์ การช่วยเหลือ จากพุทธศาสนิกชนที่เป็นเจ้าของกิจการห้างร้านบริษัทเอกชนที่มีความพร้อมในพื้นที่และจากกรุงเทพมหานคร ทำให้การภารกิจด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ การพัฒนาปรับปรุงทำได้โดยสะดวกรวดเร็ว

๔) รอยพระพุทธรูป วัดสระเมรุ วัดสระศรีมอหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีแนวทางการพัฒนา ด้วยการพัฒนาระดับโดยหน่วยงานของรัฐและการร่วมมือกับหน่วยงานทุกภาคส่วนในพื้นที่

ประการแรก การพัฒนาด้วยหน่วยงานของรัฐ ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูป การขุดแต่ง โบราณสถานสระเมรุ วัดมอหสถแห่งนี้ โดยกองโบราณคดี กรมศิลปากรได้มีการขุดค้นและขุดแต่งอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ได้ขุดแต่งกลุ่มโบราณสถานสระเมรุ ทำให้ได้พบรอยพระพุทธรูปที่สลักบนพื้นศิลาแลงธรรมชาติ วัดขนาดความกว้างทั้งสองข้างรวม ๓.๑๐ เมตร พระบาทข้างซ้ายยาว ๓.๕๐ เมตร พระบาทข้างขวายาว ๓.๓๐ เมตร กำหนดอายุราว พ.ศ. ๑๔๘๔ หรือมีอายุเก่าแก่ประมาณ ๑,๐๘๔ ปี มีการขุดค้นพื้นที่รอบรอยพระพุทธรูป และสร้างศาลาครอบรอยพระพุทธรูปไว้เสร็จสิ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ตั้งแต่นั้น รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไป เดินทางมาทัศนศึกษาที่โบราณสถานแห่งนี้ เพราะการขุดแต่งครั้งนี้ได้ดำเนินการด้วยการรักษาสภาพเดิมให้คงอยู่อย่างสมบูรณ์ที่สุด การปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบให้เรียบร้อยสวยงาม และการสร้างอาคารนิทรรศการแสดงข้อมูลประวัติความสำคัญตลอดจนโบราณวัตถุต่างๆ ที่ค้นพบในเขตโบราณสถานสระเมรุ เมืองโบราณศรีมอหสถจัดแสดงไว้ เหมาะแก่การทัศนศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ประการที่สอง การพัฒนาด้วยการร่วมมือกับทุกภาคส่วนในพื้นที่ ด้วยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยว จะเห็นได้ว่า การบริหารจัดการรอยพระพุทธรูปสระเมรุแห่งนี้ มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการที่หน่วยงานทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานเทศกาลมาฆบูชาศรีปราจีนอย่างเต็มที่ ในระดับจังหวัดผู้ว่าราชการจังหวัดทุกคนที่มาดำรงตำแหน่งจะให้ความสำคัญต่อเทศกาลนี้เป็นพิเศษ เพราะถือว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ เป็นจุดแข็งและสามารถใช้เป็นพลังขับเคลื่อนความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้ ทุกภาคส่วนจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เช่น การสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ การสนับสนุนด้านแรงงาน การบริหารจัดการจากองค์กรปกครองในพื้นที่ ความร่วมมือของคณะสงฆ์ในวัด ตำบล อำเภอ และจังหวัดปราจีนบุรี การสนับสนุนจากภาคเอกชน เป็นต้น

๕) รอยพระพุทธรูป วัดพระธาตุพุทลี แขวงนครหลวงพระบาง สปป.ลาว มีแนวทางการพัฒนา ด้วยการพัฒนาศักยภาพภายในและการร่วมมือกับภายนอก

ประการแรก การพัฒนาด้วยศักยภาพภายใน ด้วยการบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ มีการดำเนินการหลายอย่างโดยทางวัดพระธาตุพุทลีเอง ทั้งในบริเวณรอยพระพุทธรูปและบริเวณโดยรอบ เช่น การสร้างศาลาคลุมรอบรอยพระพุทธรูป การสร้างศาลาที่อยู่ด้านหน้ารอยพระพุทธรูป การสร้างบันไดขึ้นไปกราบรอยพระพุทธรูป เป็นต้น และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์มาเรื่อย ๆ พร้อมกับการบูรณปฏิสังขรณ์วัด

และองค์พระธาตุพูสี อย่างต่อเนื่องตามกาลเวลาจนมาถึงยุคปัจจุบันที่เมืองหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมา

ประการที่สอง การพัฒนาด้วยการร่วมมือกับภายนอก ด้วยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับองค์กร หรือหน่วยงานภายนอกในพื้นที่ เพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก ด้วยการประชาสัมพันธ์สถานที่สำคัญต่างๆ ที่มีอยู่ในแขวงนครหลวงพระบาง เชื่อมโยงกับสำคัญของความเป็นเมืองมรดกโลกของนครหลวงพระบาง ผ่านการประชาสัมพันธ์ช่องทางต่างๆ เช่น สถานีโทรทัศน์ของแขวงหลวงพระบาง เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก ป้ายประชาสัมพันธ์ แผ่นพับ เป็นต้น เพื่อให้คนทั้งในและต่างประเทศได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่สำคัญที่มีอยู่ภายในวัดแห่งนี้ โดยเฉพาะประวัติความเป็นมา ความสำคัญขององค์พระธาตุพูสี รอยพระพุทธรูป และบริเวณโดยรอบ เพื่อให้คนในสังคมได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างอื่นด้วย ซึ่งพบว่า มีการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ และศูนย์ข้อมูลพระพุทธศาสนาหลวงพระบาง (วัดสุวรรณคีรี) โดยมี ดร.คำวอน บุญยะพร ผู้อำนวยการศูนย์ เป็นผู้บทบาทสำคัญในการศึกษา ค้นคว้า ข้อมูล คัมภีร์โบราณ เอกสารทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เก็บรักษาไว้ตามวัดต่างๆ ในนครหลวงพระบาง และเชื่อมโยงประสานงานขอความสนับสนุนด้านทุนจากองค์กรภายนอกประเทศด้วย ทำให้มีเครือข่ายในระดับนานาชาติ

๕.๑.๓ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูป สรุปได้ว่า แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว จากกรณีศึกษาทั้ง ๕ แห่งนั้น แต่ละแห่งได้ดำเนินการพัฒนาบูรณะปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมอยู่แล้ว เพื่อรักษาไว้ในฐานะเป็นที่สำคัญของวัด และเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยว และมีการเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับองค์กรภายในและภายนอกอยู่ ภายใต้บริบทเฉพาะพื้นที่วิจัยที่มีรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปที่เป็นของเฉพาะตน

๑) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ด้วยการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม สิ่งก่อสร้างที่สำคัญๆ ภายในวัดด้วย เช่น พระอุโบสถ หมู่พระเจดีย์ พระพุทธไสยาส พระระเบียง จาริกวัดโพธิ์ ตำรายา เป็นต้น โดยเฉพาะรอยพระพุทธรูปนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธไสยาส ซึ่งประดิษฐานภายในพระวิหารพระพุทธไสยาส ภายในเขตพุทธาวาส ลักษณะขององค์พระก่อด้วยอิฐถือปูนแล้วลงรักปิดทอง มีความยาว ๔๖ เมตร สูงจากพื้นถึงยอดพระเกตุมาลา ๑๕ เมตร พระพุทธรูปยาว ๕ เมตร สูง ๓ เมตร วัดแห่งนี้ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๕ โดยในครั้งนั้น ทางโปรดฯ ให้เหล่าบรรดานักปราชญ์ตรวจชำระตำราสรรพวิทยาความรู้ต่างๆ รวม ๘ หมวดวิชา ประกอบด้วย ประวัติการสร้างวัด พระพุทธศาสนา ตำรายา

วรรณคดี สุภาษิต ทำเนียบสงฆ์ ประเพณีและอนามัย คือโคลงกาพย์ดัดตน ๘๐ บท โดยจารึกลงแผ่นศิลาจำนวน ๑,๔๔๐ แผ่น ประดับไว้ตามอาคารและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด ทำให้วัดแห่งนี้ได้รับการยกย่องจาก คณะกรรมการแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกว่าด้วยแผนงานความทรงจำแห่งโลก ขององค์การยูเนสโก มีมติรับรอง จารึกวัดพระเชตุพน เป็นมรดกแห่งความทรงจำของโลก เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ และในวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ยูเนสโกได้มีมติรับรองให้จารึกวัดพระเชตุพนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกแห่งความทรงจำของโลกอย่างเป็นทางการ ส่วนพระพุทธไสยาส ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระนอนองค์ใหญ่ที่มีความงดงามกว่าพระนอนองค์อื่นๆ ในประเทศไทย เพราะเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงามโดยเฉพาะศิลปะการประดับมุกที่ฝาพระบาท เป็นภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ที่มีความสมบูรณ์สวยงามและมีการบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอด ทำให้วัดแห่งนี้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก จากข้อมูลข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่า แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาของรอยพระพุทธบาทของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแห่งนี้ คือการบูรณะ การปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธบาท ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน และการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับหน่วยงานภายนอก

แนวทางแรก การบูรณะหรือการปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธบาท นับตั้งแต่การสร้างองค์พระพุทธไสยาส และพระวิหารในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ จนถึงปัจจุบันเป็นเวลานานถึง ๑๙๑ ปี มีการบูรณะปฏิสังขรณ์อยู่หลายครั้ง เพราะพระบาทแต่ละข้างที่มีก่อด้วยอิฐถือปูนประดับด้วยมุก มีขนาดความกว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๕ เมตร ย่อมมีการชำรุดเป็นธรรมดา จึงต้องมีการบูรณะซ่อมแซมอยู่เป็นประจำ ดังเช่น ในปัจจุบันมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหาร หมู่พระเจดีย์ ภาพศิลปะประติมากรรม ภูมิทัศน์ อาคาร เสนาสนะทั้งในเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส ทำให้สิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ภายในวัดมีสภาพใหม่ สวยงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย น่าเยี่ยมชมอยู่ตลอดเวลา เพราะการเอาใจใส่ดูแลของคณะกรรมการบริหารวัด โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ - ๒๕๖๐ มีการบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธบาทและองค์พระครั้งใหญ่ ด้วยการลงรักปิดทององค์พระและการซ่อมแซมพื้นรอยพระพุทธบาทที่ประดับด้วยมุกให้มีสภาพคงทน ชัดเจน สวยงามมากยิ่งขึ้น

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวที่มีรอยพระพุทธบาทเป็นจุดศูนย์กลางกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกในระดับประเทศและระดับโลก โดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้ขึ้นทะเบียนจารึกวัดโพธิ์จำนวน ๑,๔๔๐ ชิ้น เป็นมรดกแห่งความทรงจำโลกในทะเบียนนานาชาติ ทำให้วัดแห่งนี้มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเข้ามาเยี่ยมชมทัศนศึกษาจำนวนมาก เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ มีนักท่องเที่ยวมาเยือนมากถึง ๘,๑๕๕,๐๐๐ คน ประกอบกับความสวยงาม ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความวิจิตรอลังการของสิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณวัด ไม่ว่าจะเป็นพระมหาเจดีย์สี่รัชกาล พระวิหารพระพุทธไสยาส รอยพระพุทธบาท พระเจดีย์มากถึง ๙๙ องค์ พระเจดีย์ราย พระเจดีย์หมู่ห้าฐานเดียว พระมหาสถูป ประติมากรรมรูปปั้นกาพย์ดัดตน รูปปั้นยักษ์วัดโพธิ์ ทำเลที่ตั้งใกล้กับพระบรมมหาราชวัง การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบทั้งในรูปแบบของการบริหารจัดการพื้นที่ การบริการนักท่องเที่ยวผ่านเว็บไซต์อย่างเป็นทางการวัด และการบริการในพื้นที่วัดอย่างเป็นระบบ ทำให้วัดแห่งนี้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก ทางวัดมี

แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปด้วยวิธีการ ๒ แนวทาง คือ การบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยการดำเนินตามศักยภาพที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง และการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานราชการ ผู้นำประเทศ องค์กรทางศาสนาอื่น (สำนักวาติกัน นครรัฐวาติกัน ประเทศอิตาลี) องค์กรสหประชาชาติ เป็นต้น

๒) วัดพระพุทธรูป รามารามวิหาร อำเภอพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปสองแนวทาง ดังนี้ แนวทางแรก การบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ได้กระทำอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยการอุปถัมภ์ของสถาบันกษัตริย์และคณะสงฆ์ในพื้นที่ ทำให้วัดแห่งนี้เป็นศูนย์ของการจัดกิจกรรมการนมัสการรอยพระพุทธรูป ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม จนกระทั่งถึงปัจจุบัน แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยว จากความเชื่อความศรัทธาและความสำคัญของรอยพระพุทธรูปแห่งนี้ วัดพระพุทธรูปจึงได้ดำเนินการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมด้วยการรักษาสืบทอดประเพณีการนมัสการรอยพระพุทธรูปในช่วงเดือน ๓ - ๔ ของทุกปี ในปี ๒๕๖๖ นี้มีงานนมัสการระหว่างวันที่ ๒๒ มกราคม ถึง ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ซึ่งประเพณีนี้มีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมและยังมีกิจกรรมอื่นที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างดีเยี่ยม เช่น งานตักบาตรดอกไม้ช่วงเข้าพรรษา ซึ่งเป็นงานระดับประเทศ เพราะมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่จัดงานตักบาตรดอกไม้ขึ้น ประเพณีตักบาตรดอกไม้นี้เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล นิยมจัดในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งตรงกับวันเข้าพรรษา โดยในพิธีดังกล่าวนี้ จะมีกิจกรรมอยู่ ๓ ที่จัดในคราวเดียวกัน ประกอบด้วย พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ภายในบริเวณรอยวัดพระพุทธรูป ในภาคค่ำจะมีขบวนพยุหยาตราสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ขบวนรถบุปผชาติ การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และขบวนต่างๆ เคลื่อนออกจากสำนักงานเทศบาลตำบลพระพุทธรูปไปตามถนนพหลโยธินแล้วเลี้ยวเข้ามาวัดพระพุทธรูปรามารามวิหาร โดยมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการในภาคค่ำ มีการตักบาตรดอกไม้วันละ ๒ รอบ คือรอบเช้าและรอบค่ำ เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนที่เดินทางมาจากต่างถิ่น ได้มีโอกาสทำบุญสักการะบูชารอยพระพุทธรูปอย่างทั่วถึง

๓) วัดพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูป ดังนี้ แนวทางแรก การบูรณปฏิสังขรณ์ หมายถึงการซ่อมแซม การบำรุง การรักษารอยพระพุทธรูปให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อยสวยงาม จากประวัติของพระพุทธรูปสี่รอยทำให้ทราบว่า การบูรณปฏิสังขรณ์ อย่างจริงจังตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ เมื่อเจ้าดารารัศมี ได้ขึ้นมากกราบนมัสการรอยพระพุทธรูป และรับสั่งให้ทำนั้งร้านรอบๆ รอยพระพุทธรูป ที่ทำให้สามารถขึ้นไปกราบไหว้ได้ ต่อมาเมื่อครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา ได้ขึ้นมากราบไหว้ ท่านได้สร้างวิหารครอบรอยพระพุทธรูปไว้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ และบริเวณทางเดินรอบพระพุทธรูป ท่านได้สั่งให้เอาปูนมาฉาบทับและลงชาดสีแดง ตรงฐานหินรอบพระพุทธรูปที่โผล่จากพื้นดินขึ้นมาด้านบน จึงมองไม่เห็นฐานของหินที่ยื่นออกมา และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ครูบาพรชัย ปิยะวัฒน์ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้มีการบูรณะพระวิหารเจ้าดารารัศมีเพื่อให้มีความสวยงาม นอกจากนี้ยังได้ก่อสร้างเสนาสนะที่สำคัญคือพระอุโบสถ (โบสถ์) จตุรมุข ที่สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพระพุทธรูปแก่พระพุทธรูปเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ ในภัทรกับ

นี้ อันได้แก่ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากุสันธะ พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคนะ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ และพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ และเพื่อใช้ในสังฆกรรมของพระสงฆ์ กุฎิสงฆ์ วิหารด้านหน้าตรงทางขึ้นไปกราบนมัสการรอยพระพุทธบาท บันไดทางขึ้นพญานาค ลานวัด อาคารร้านค้า และซุ้มประตูที่สวยงามอย่าง ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ยังมีสิ่งที่ทางวัดได้รับความร่วมมือจากแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและหน่วยงานขององค์กรปกครองท้องถิ่นคืออบต. ละलग อำเภอลำเริม จังหวัดเชียงใหม่ คือการสร้างผนังปูนคอนกรีตด้านทางวิหารพระพุทธบาทสี่รอยและด้านตรงกันข้ามของห้วย เพื่อป้องกันดินทรุดตัวลงมาปิดทับพื้นที่ลานวัดและถนนด้านล่าง ทำให้มีความสะดวกและปลอดภัยสำหรับผู้เดินทางมากราบนมัสการรอยพระพุทธบาทเป็นอย่างยิ่ง

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยว หมายถึงการเชื่อมโยงด้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระหว่างวัดรอยพระพุทธบาทกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ด้านกายภาพ ทางวัดมีความพร้อมในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เช่น ห้องน้ำ ร้านอาหาร จุดทำบุญ บันไดขึ้น-ลง ศาลาต้อนรับแขก ลานจอดรถ เป็นต้น การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวของวัดพระพุทธบาทสี่รอย ยังมีความเกี่ยวข้อง กับเทศกาลการสงฆ์รอยพระพุทธบาทในช่วงเดือนมีนาคมของทุกปีด้วย เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวนี จะมีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรม โดยได้รับร่วมมือจากภาคเอกชน หน่วยงานปกครองในท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทำให้แต่ละปีมีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรมนี้เป็นจำนวนมาก

๔) วัดสระมรกต อำเภอสริมโหด จังหวัดปราจีนบุรี มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธบาท ดังนี้ แนวทางแรก การบูรณปฏิสังขรณ์รอยพระพุทธบาทคู่ ณ โบราณสถานสระมรกต โดยกรมศิลปากรได้ มีการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ได้ขุดแต่งกลุ่มโบราณสถานสระมรกต ทำให้ได้ขุดพบรอยพระพุทธบาทคู่ที่สลักบนพื้นศิลาแลงธรรมชาติ วัดขนาดความกว้างทั้งสองข้างรวม ๓.๑๐ เมตร พระบาทข้างซ้ายยาว ๓.๕๐ เมตร พระบาทข้างขวายาว ๓.๓๐ เมตร กำหนดอายุราว พ.ศ. ๑๔๘๔ หรือมีอายุเก่าแก่ประมาณ ๑,๐๘๔ ปี มีการขุดค้นพื้นที่รอบรอยพระพุทธบาท และสร้างศาลาครอบรอยพระพุทธบาทคู่ไว้เสร็จสิ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ตั้งแต่นั้นเป็นต้น รอยพระพุทธบาทคู่แห่งนี้จึงได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไปเดินทางมาทัศนศึกษาโบราณสถานแห่งนี้ เพราะการสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี ประกอบด้วยจังหวัดปราจีนบุรี คณะสงฆ์จังหวัดปราจีนบุรี องค์การบริหารส่วนจังหวัดปราจีนบุรี องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งในจังหวัดปราจีนบุรี และประชาชนในจังหวัดปราจีนบุรี โดยได้เริ่มจัดงานเทศกาลมาฆปุณณิสีปราจีน ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อส่งเสริมการดำเนินการด้านประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ในช่วงวันมาฆบูชาด้วย

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยว จะเห็นได้ว่า การบริหารจัดการรอยพระพุทธบาทคู่สระมรกตแห่งนี้ มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการที่หน่วยงานทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนบุรี ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานเทศกาลมาฆปุณณิสีปราจีนอย่างเต็มที่ ในระดับจังหวัดผู้ว่าราชการ

จังหวัดทุกคนที่มาดำรงตำแหน่งจะให้ความสำคัญต่อเทศกาลนี้เป็นพิเศษ เพราะถือว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ เป็นจุดแข็งและสามารถใช้เป็นพลังขับเคลื่อนความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้ ทุกภาคส่วนจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เช่น การสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ การสนับสนุนด้านแรงงาน การบริหารจัดการจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ความร่วมมือของคณะสงฆ์ในวัด ตำบล อำเภอ และจังหวัดปราจีนบุรี การสนับสนุนจากภาคเอกชน เป็นต้น อย่างเช่นในปี ๒๕๖๖ นี้ จังหวัดปราจีนบุรี ร่วมกับประชาชนและหน่วยงานราชการต่างๆ ได้จัดงานมาฆปุรณิสีปราจีนอย่างยิ่งใหญ่ ระหว่างวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ - ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ รวมเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน โดยเฉพาะในคืนวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ซึ่งเป็นก่อนที่จะถึงวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ผู้ว่าราชการจังหวัดปราจีนบุรี เป็นประธานเปิดเทศกาล “มาฆปุรณิสีปราจีน” ครั้งที่ ๓๗ เพื่อน้อมรำลึกถึงพุทธคุณ เพื่อส่งเสริมการทำความดีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีและเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในมิติทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีหน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ ภาคเอกชน และประชาชนทุกหมู่เหล่าเข้าร่วมกิจกรรมอย่างคับคั่ง ณ บริเวณรอยพระพุทธรูปบุราณสถานสระมรกต ตำบลโคกไทย อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

๕) วัดพระธาตุพุทฺธิ์ แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาอัยพระพุทธรูปบาท แนวทางแรก การบูรณะปฏิสังขรณ์อัยพระพุทธรูปบาทแห่งนี้ มีการดำเนินการหลายอย่าง ทั้งในบริเวณอัยพระพุทธรูปบาทและบริเวณโดยรอบ เช่น การสร้างศาลาณทปคคอบอัยพระพุทธรูปบาท การสร้างศาลาที่อยู่ด้านหน้าอัยพระพุทธรูปบาท การสร้างบันไดขึ้นไปกราบอัยพระพุทธรูปบาท เป็นต้น และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์มาเรื่อย ๆ พร้อมกับการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดและองค์พระธาตุพุทฺธิ์อย่างต่อเนื่องตามกาลเวลาจนถึงยุคปัจจุบันที่เมืองหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้นมา โดยการบูรณะปฏิสังขรณ์อาคาร สถานที่ สิ่งปลูกสร้าง ถนน ภูมิทัศน์ในเขตเมืองหลวงพระบาง ต้องได้รับอนุมัติจากสำนักงานมรดกโลกอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ ท่านเจ้าอาวาส (พระอาจารย์แจ้คัก จิตตกาโร) ได้มีแผนการที่บูรณะปฏิสังขรณ์ เพราะเห็นความสำคัญและเห็นว่า สถานที่ประดิษฐานอัยพระพุทธรูปบาทมีความทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ไม่มีความสวยงาม ไม่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เท่าที่ควร ในเบื้องต้นจึงได้ปรับปรุงทางขึ้นไปบนอัยพระธาตุพุทฺธิ์ทั้งสองด้าน และซ่อมแซมตรงจุดที่ชำรุดไปก่อน

แนวทางที่สอง การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเกี่ยวกับอัยพระพุทธรูปบาทของวัดพระธาตุพุทฺธิ์แห่งนี้พบว่า มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยการประชาสัมพันธ์สถานที่สำคัญต่างๆ ที่มีอยู่ในนครหลวงพระบางเชื่อมโยงกับความสำคัญของความเป็นเมืองมรดกโลกของนครหลวงพระบาง ผ่านการประชาสัมพันธ์ช่องทางต่างๆ เช่น สถานีโทรทัศน์ เว็บไซต์ เฟสบุ๊ค เป็นต้น ทำให้คนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่สำคัญที่มีอยู่เห็นความสำคัญ ตระหนักถึงคุณค่า ช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาอัยพระพุทธรูปบาท ตลอดจนโบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ ที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เห็นว่า การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับบุคคล องค์กร หรือหน่วยงานภายนอกที่ดำเนินการอยู่ เป็นช่องทางที่สำคัญและมีความจำเป็นมากสำหรับวัดที่มีโบราณสถานหรือ

โบราณวัตถุที่สำคัญประดิษฐานอยู่ โดยการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวนั้นสามารถดำเนินการได้ทั้งระหว่างบุคคลหรือระหว่างองค์กร ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นความสนใจให้แก่คนในสังคมเป็นการส่งเสริมและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่วัด โบราณสถานหรือโบราณวัตถุนั้นได้เป็นอย่างดี แต่ดูเหมือนว่า การเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอก ยังมีข้อจำกัดอยู่หลายด้าน เช่น ด้านข้อมูล ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการสนับสนุน เป็นต้น ทำให้รอยพระพุทธบาทแห่งนี้ ยังมีสิ่งที่จะต้องปรับปรุงอยู่เป็นจำนวนมาก

๕.๒ อภิปรายผลการศึกษา

การอภิปรายผลการศึกษาจากการศึกษาวิจัย เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : ประเทศไทยและลาว” มีประเด็นที่สามารถอภิปรายได้ดังนี้

๑. รอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว

จากการศึกษารอยพระพุทธบาทที่สำคัญที่มีอยู่ในประเทศไทยและลาว พบว่า รอยพระพุทธบาทที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง ๕ แห่ง มีประวัติความเป็นมาและความสำคัญที่แตกต่างกัน โดยรอยพระพุทธบาทที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีลักษณะเป็นรอยพระพุทธบาทที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ที่สมบูรณ์ สวยงามมากที่สุด และเป็นต้นแบบของภาพมงคล ๑๐๘ ของรอยพระพุทธบาทอื่นๆ ในประเทศไทยที่มีการสร้างใหม่ในยุคต่อมาด้วย แม้จะเป็นรอยพระพุทธบาทแห่งเดียวในบรรดา ๕ แห่งที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ ที่มีอายุน้อยที่สุดคือประมาณ ๑๗๒ ปี เท่านั้น แต่เป็นรอยพระพุทธบาทที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างมาก เพราะเป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธไสยาส ที่มีพุทธศิลปะอันสวยงามตระการตา และมีประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหารพุทธไสยาสของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร ที่มีระบบการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอย่างดี วัดแห่งนี้จึงประสบความสำเร็จด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามรอยพระพุทธบาทอย่างเป็นรูปธรรม รอยพระพุทธบาทที่วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี มีลักษณะเป็นรอยพระพุทธบาทที่ถูกประทับอยู่ในลานหิน ในเชิงเขาสัจจบรรพต เขตจังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นรอยพระพุทธบาทที่พุทธศาสนิกชนนิยมเดินทางไปสักการบูชาเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นรอยพระพุทธบาทที่มีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนว่าเป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าจริง ๆ ตามหลักฐานที่ปรากฏในอรรถกถาปุณณิเวทสูตรนั้น และวัดพระพุทธบาทก็มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ทำให้ประชาชนที่เดินทางไปนมัสการเกิดความประทับใจในการบริหารจัดการและการบริการนักท่องเที่ยวของวัด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หลักการของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดเอกภาพและความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างน้อยใน ๓ ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน สอดคล้องกับการศึกษาของจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (๒๕๖๕) เรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ที่พบว่า องค์ประกอบหรือความพร้อมทั้ง ๓ ด้านนี้ เป็น

องค์ประกอบสำคัญทำให้วัดพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี มีภาพลักษณ์ที่ดีตลอดมา จนกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสระบุรีและประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีรอยพระพุทธบาทเป็นปูชนียวัตถุสำคัญที่สุดของวัด ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านนั้น ถ้ามีความพร้อมมากเพียงใดก็จะมีส่วนทำให้วัด ชุมชน หรือโบราณสถานแห่งนั้น สามารถให้บริการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้มากเพียงนั้น เพราะความพร้อมในการบริการเป็นหัวใจสำคัญของความสำเร็จของการมีอยู่ และการมีบทบาทต่อคนในชุมชนของรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาวด้วย รอยพระพุทธบาทที่วัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ก็เช่นเดียวกัน เป็นรอยพระพุทธบาทที่มีความเชื่อและตำนานปรากฏอย่างชัดเจนตามตำนานพระเจ้าเลียบโลกว่า เป็นรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้าในภัทรกัปนี้ถึง ๔ พระองค์ที่ประทับรอยพระพุทธบาทไว้แล้ว และจะมีพระพุทธเจ้าอีกหนึ่งพระองค์ คือพระศรีอริยเมตไตรยมาประทับรอยพระบาทไว้บนแผ่นหินแห่งนี้ แล้วผานรอยพระพุทธบาททั้งสี่รอยให้เป็นรอยเดียวกันในที่สุด วัดแห่งนี้มีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน เพราะมีความพร้อมทั้ง ๓ ด้าน คือด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน แม้จะตั้งอยู่ในหุบเขาห่างไกลความเจริญ ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร และเส้นทางคมนาคมต้องขึ้นเขาลงเขาไปก็ตาม แต่ด้วยการบริหารจัดการที่เป็นระบบของผู้บริหารในวัด การมีความพร้อมด้านการส่งอำนวยความสะดวกสำหรับบริการนักท่องเที่ยว และการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนในพื้นที่ ทำให้รอยพระพุทธบาทสี่รอยนี้เป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั้งในภาคเหนือและภาคกลางของประเทศไทยที่นิยมเดินทางไปกราบสักการะอย่างต่อเนื่องวันละประมาณ ๓๐๐-๕๐๐ คน และรอยพระพุทธบาทแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาเชื่อมโยงไปถึงรอยพระพุทธบาทที่วัดพระธาตุพุทลี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพราะมีหลักฐานตำนานพระเจ้าเลียบโลกและพงศาวดารเมืองพระบางร่วมกัน แสดงให้เห็นว่า การมีประวัติความเป็นมาของที่เกี่ยวข้องกันเช่นนี้ สามารถใช้องค์ประกอบในการสร้างเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระหว่างได้ ซึ่งตามแนวคิดการสร้างเครือข่าย เมืององค์ประกอบของความเป็นเครือข่าย ๗ ประการ (๑) มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (๒) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (๓) มีความสนใจหรือมีมิชชั่นร่วมกัน (๔) มีส่วนร่วมในเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (๕) มีการเสริมสร้างแก่กันและกัน (๖) มีการเกื้อหนุนพึ่งพาอาศัยกัน (๗) มีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ดังนั้น การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างวัดรอยพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ และวัดพระธาตุพุทลี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) จึงสามารถเป็นไปในลักษณะรอยพระพุทธบาทคู่แฝด เพราะมีประวัติความเป็นมาเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน

ส่วนรอยพระพุทธบาทที่วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ในทางโบราณคดีอย่างเป็นรูปธรรมถึง ๑,๐๐๐ ปี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ เพราะจากการขุดค้นและขุดแต่งเมืองโบราณสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๙ – ๒๕๓๐ ทำให้ความเป็นเมืองโบราณสระมรกต เมืองศรีมโหสถแห่งนี้ ได้เปิดเผยความมีอยู่ของเมืองเก่าสาธารณชน ได้จัดประภาคารให้คน

ในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของเมือง โดยเฉพาะทุกภาคส่วนในจังหวัดปราจีนได้ใช้สถานที่แห่งนี้เป็นที่จัดเทศกาล มาฆปุรณิครีปราจีน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน สามารถสร้างเครือข่าย กระตุ้นและส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมโดยอาศัยความเป็นเมืองโบราณ และความมีอยู่ของรอยพระพุทธรูปในสระมรกตแห่งนี้ เป็น ศูนย์กลางของกิจกรรม วิธีการดังกล่าวนี้สอดคล้องกับหลักการของแนวคิดการสร้างเครือข่ายที่เมืองค์ประกอบ ทั้ง ๗ ประการ คือมีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีความสนใจหรือมีประโยชน์ร่วมกัน มีส่วนร่วมในเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีการเสริมสร้างแก่กันและกัน มีการเกื้อหนุนพึ่งพาอาศัยกัน และมี ปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

ในขณะที่รอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่บนยอดเขา ที่วัดพระธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีการดำเนินการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวด้วยการให้ความสำคัญต่อนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่เป็นคนไทย ดูเหมือนจะเป็นเป้าหมายหลักที่สำคัญด้วย เพราะนักท่องเที่ยวไทยมีความเคารพนับถือต่อพระพุทธศาสนาเหมือนกันกับคนลาวในหลวงพระบางอยู่แล้ว ดังนั้น ในช่วงที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่ จึงพบแต่นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปจาก ประเทศไทยหลายคน นอกจากนี้ยังมีนักท่องเที่ยวจีนที่เดินทางมาด้วยรถส่วนตัวเป็นกองคาราวานจำนวนมาก เช่นกัน จุดสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวคือประเพณีการตักบาตรข้าวเหนียวในตอนเช้า ซึ่งมีพระภิกษุและสามเณร เดินทางออกมารับอาหารบิณฑบาตในช่วงเช้าของแต่ละวันตั้งแต่เวลา ๐๕.๓๐ - ๐๗.๐๐ น. เป็นจำนวนมาก และมีนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศมาขอใส่บาตรเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นประเพณีที่มีชื่อเสียงที่สุดและเป็นสัญลักษณ์ของนครหลวงพระบาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาภรณ์ ประสงค์ทัน (๒๕๕๖) ที่ได้ศึกษา เรื่องว่าทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งพบว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ควรเน้นให้ความสำคัญกับเป้าหมายหลัก คือนักท่องเที่ยวภายในประเทศของตนเองและเป้าหมายรองคือนักท่องเที่ยวต่างประเทศด้วย และสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของลำพอง กลมกุล (๒๕๖๐) ที่พบว่า การ จัดท่องเที่ยวในหลวงพระบาง เป็นการท่องเที่ยวภายใต้วิถีวัฒนธรรม วิถีธรรมชาติ และการทำวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมรายได้ของประชาชนคนลาวในภาพรวมด้วย และยังสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของชูศักดิ์ วิทยากัด (๒๕๕๓) ที่พบว่า การท่องเที่ยวของแขวงนครหลวงพระบางนั้น ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่นครหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นเมืองมรดกโลก พร้อมกับการปฏิรูปทางเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของหลวงพระบาง นำไปสู่ความตึงเครียดและความขัดแย้งกัน ระหว่างความต้องการที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของระบอบเก่า กับอุดมการณ์สังคมนิยมของรัฐ แต่ในที่สุดแล้วพลังอำนาจของทุนข้ามชาติ เป็นฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าในการผลักดันการพัฒนาการท่องเที่ยว ทำให้เกิดผลกระทบหลายต่อวิถีของคนในนครหลวงพระบาง เช่น การทำให้เกิดการจัดระเบียบพื้นที่ใหม่ พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทดแทนด้วยกระบวนการควบคุมและครอบครองทางพื้นที่ใหม่ด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ทำให้มีการแบ่งแยกและกีดกันในทางพื้นที่ระหว่างท้องถิ่นกับการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ทางสังคมของระบอบการสะสมทุนแบบยืดหยุ่น ทำให้เกิดความขัดแย้งและไม่เท่าเทียมกันใน

ความสัมพันธ์ทางด้านแรงงาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การพร้อมด้านเครือข่ายการคมนาคม การสื่อสารที่เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วในปัจจุบัน ความเป็นเมืองมรดกโลกที่สามารถรักษามรดกวัฒนธรรมนิยมจารีตประเพณี อาคารสถานที่เก่าแก่แบบดั้งเดิม และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ทำให้นักท่องเที่ยวจากทั่วโลกนิยมเดินทางไปนครหลวงพระบางเป็นจำนวนมาก เพราะนครหลวงพระบางมีเครือข่ายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับเมืองอื่นในภูมิภาคอาเซียน เช่น นครหลวงเวียงจันทน์ ของสปป.ลาว เมืองคุนหมิง ของจีน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่านของประเทศไทย เมืองเสียมเรียบ ของกัมพูชา เป็นต้น สามารถเข้าถึงวิถีวัฒนธรรม และวิถีธรรมชาติของคนในนครหลวงพระบางได้อย่างลึกซึ้ง และเป็นได้โดยสะดวกรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยจิตภณพิริยสุวัฒน์ และคณะ (๒๕๖๐) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยและเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งพบว่า กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรทั้ง ๒ เมืองของทั้ง ๒ ประเทศ สามารถทำงานร่วมมือกันเป็นอย่างดี ทำให้สมาชิกของเครือข่ายของทั้งสองเมือง เกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เข้าถึงนักท่องเที่ยวในการเข้าถึงข้อมูลแบบออนไลน์ เช่น ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว การจองตั๋วเครื่องบิน การจองตั๋วรถโดยสาร การจองที่พัก บริการรถเช่า เป็นต้น

๒. กระบวนการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว

กระบวนการพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาว ผลการศึกษาวิจัย สรุปได้ว่ารอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่ง ที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้ แต่ละแห่งมีกระบวนการพัฒนารอยพระพุทธรูป ตลอดจนอาคาร เสนาสนะ ภูมิทัศน์ หรือบริเวณภายในวัดด้วยศักยภาพของตนเอง และมีการร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรภายนอก เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเฉพาะในพื้นที่ และพื้นที่อื่นด้วยอย่าง ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนารอยพระพุทธรูปของแต่ละแห่งไปอย่างต่อเนื่องทั้งด้วยศักยภาพของตนเองและการร่วมมือกับองค์กรภายนอก สอดคล้องกับงานวิจัยของดุ๊กเบอร์รี่ แนนซี (๒๐๒๑) ที่พบว่า การเสริมสร้างความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นๆ ในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค สามารถนำไปสู่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่กว้างขวางขึ้นและพัฒนากลยุทธ์การฟื้นฟูโดยชุมชน และสอดคล้องกับการศึกษาของสิริคุตตะ และคณะ (๒๐๑๙) ที่ศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนเพื่อเติมเต็มช่องว่าง ระหว่างความคาดหวังของนักท่องเที่ยวและการรับรู้สู่เส้นทางการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งพบว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความพึงพอใจสูงต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน การรับรู้ของนักท่องเที่ยวมีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และสามารถทำนายถึงความตั้งใจจะกลับมาเที่ยวอีกครั้งของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะรอยพระพุทธรูปหรือโบราณสถานอื่นๆ มีส่วนสำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวนั้นเต็มไปด้วยความศักดิ์สิทธิ์ หรือทำให้การท่องเที่ยวมีความหมายเชิงสร้างสรรค์อย่างแท้จริง นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างรอยพระพุทธรูปกับพุทธศิลปะ ก็มีส่วนสำคัญทำให้นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในสถานที่ท่องเที่ยวเหล่านั้น

ด้วย เช่น รอยพระพุทธรูปที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ที่มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ สมบูรณ์ และสวยงามมาก สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางยังวัดแห่งนี้ได้ และใช้เป็นจุดสำหรับสำหรับถ่ายภาพเป็นที่ระลึกคู่กับพระพุทธรูปไสยาสน์ที่สวยงามอลังการได้ แสดงให้เห็นว่า พุทธศิลปะบนรอยพระพุทธรูปมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ หมายความว่าความประณีตวิจิตรทางศิลปะ ก็มี ส่วนสำคัญที่ทำให้รอยพระพุทธรูปมีความหมายและมีคุณค่ายิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจวน คงแก้ว (๒๕๕๙) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรอยพระพุทธรูปกับพุทธศิลปะ ซึ่งพบว่า ความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปและพุทธศิลป์บนรอยพระพุทธรูป เริ่มต้นมาจากธรรมเนียมความคิดของชาวอินเดียที่ได้มีประเพณี นิยมทำความเคารพบุคคลที่ควรเคารพที่แท้ ด้วยการเอามือไปแตะที่เท้า พุทธศิลป์บนรอยพระพุทธรูป ได้มุ่งแสดง สื่อสัญลักษณ์ความสำคัญของภายในคือมงคล ๑๐๘ ประการ ด้วยการเขียนหรือวาดลวดลายด้านจิตรกรรมที่ วิจิตรประณีตสวยงาม เพื่อบอกเล่าเรื่องต่างๆ ผ่านภาพเชิงสัญลักษณ์ที่สวยงาม สอดคล้องกับการศึกษาของ จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (๒๕๖๑) ที่ศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักพุทธธรรมจากรอยพระพุทธรูป พบว่า แนวคิดการ สร้างรอยพระพุทธรูปนั้นมี ๒ แนวคิด คือแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และจักรวาล โดยการวาด ภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ไว้บนรอยพระพุทธรูป มีธรรมจักรอยู่ตรงกลาง ในฐานะเป็นศูนย์กลางของจักรวาล และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ส่วนภาพมงคล ๑๐๘ ประการนั้น เป็นภาพเชิง สัญลักษณ์สามารถตีความเป็นหลักพุทธธรรมได้ เช่น ญาณ ๓ ฌาน ๔ พรหมวิหาร ๔ เวสสารัชชญาณ ๕ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า กระบวนการพัฒนาการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยและลาวเป็น กระบวนการที่เป็นตามบริบทของสังคมโลกด้วย สอดคล้องกับผลการศึกษาของชูศักดิ์ วิทยากัด (๒๕๕๓) ที่ พบว่า การท่องเที่ยวในนครหลวงพระบางเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของทุนนิยมโลก ซึ่งมีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงทางแนวคิดของการท่องเที่ยวในหลวงพระบางด้วย การให้ความหมายใหม่กับท่องเที่ยว คือการ พักผ่อน และการบริโภค อย่างไรก็ตาม ในทรรศนะของนักท่องเที่ยวไทย ยังมองว่า การท่องเที่ยวในนครหลวง พระบางที่เป็นอยู่ คือภาพสะท้อนความจริงดั้งเดิมของสังคมไทยในอดีตที่หายไปแล้ว แสดงให้เห็นว่า การ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหลวงพระบางของลาว ยังคงรักษาวินัยทางวัฒนธรรมและวิถีธรรมชาติดั้งเดิมไว้ได้ ซึ่ง ต่างจากการท่องเที่ยวของประเทศไทยค่อนข้างมาก

กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดที่มีรอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่งเหล่านี้ ยังมี ความสอดคล้องกับงานวิจัยของท้าวหาญ ทวีเส็ง (๒๕๕๕) ที่พบว่า ภาพรวมที่กระตุ้นทางการตลาดที่มีอิทธิพล ต่อนักท่องเที่ยวชาวไทย ประกอบด้วยด้านบุคลากร ราคา กระบวนการให้บริการ ผลิตภัณฑ์ช่องทางการ จำหน่าย ลักษณะทางกายภาพ และการส่งเสริมการตลาด โดยแนวทางการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่าง ยั่งยืน ควรสร้างสรรค์บุคลากรให้มีคุณภาพมาตรฐานระดับสากล คิดแปลกแตกต่างอย่างสร้างสรรค์ บูรณาการ เทคโนโลยีช่องทางการจัดจำหน่ายให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายโดยสะดวก รวดเร็ว และพัฒนาลักษณะทางกายภาพ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพราะแต่ละแห่งมีกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ทั้ง ด้วยศักยภาพภายในของตนเองและการร่วมมือกับองค์กร หรือหน่วยงานภายนอก เพื่อให้วัดที่มีโบราณวัตถุคือ

รอยพระพุทธรูป สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การบริหารจัดการของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร หรือวัดพระพุทธรูป ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ที่ประสบความสำเร็จด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เพราะมีความพร้อมด้านการบริหารจัดการ การสนับสนุน และการมีส่วนจากทุกภาคส่วนในท้องถิ่นหรือชุมชน

๓. แนวทางอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่ง ที่คณะผู้วิจัยได้เลือกเป็นกรณีศึกษาครั้งนี้ เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืนในประเทศไทยและลาว เป็นแนวทางที่เน้นการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปและบริเวณโดยรอบด้วยศักยภาพตนเอง และการร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ วัดจึงพยายามสร้างเครือข่ายร่วมมือกับชุมชน องค์กร หรือหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อผลักดันให้กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับหลักการสำคัญของแนวคิดและทฤษฎีการสร้างเครือข่ายที่เน้นการรับรู้และมีมุมมองเหมือนกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีความสนใจหรือประโยชน์ร่วมกัน มีส่วนร่วมในเครือข่าย มีการเสริมสร้างแก่กัน มีการเกื้อหนุนพึ่งพาอาศัยกัน และมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และสอดคล้องกับหลักสำคัญของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีองค์ประกอบแห่งความสำเร็จ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และด้านการสนับสนุน จะเห็นได้ว่า วัดที่มีรอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่ง ประสบความสำเร็จด้วยการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูป สู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ เพราะมีความพร้อมด้วยองค์ประกอบแห่งความสำเร็จทั้ง ๓ ด้าน อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดทั้ง ๕ แห่ง จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ๖ ประการ หรือทฤษฎี 6a ด้วย ได้แก่ สิ่งดึงดูด (Attractions) การเข้าถึง (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ที่พัก (Accommodation) กิจกรรม (Activities) และการให้บริการในพื้นที่ (Ancillary Service) เพราะจากการดำเนินการวิจัยในพื้นที่ของคณะผู้วิจัยพบว่า วัดที่มีรอยพระพุทธรูปตั้งอยู่หลายแห่งยังต้องปรับปรุงแก้ไขในหลายด้าน โดยเฉพาะด้านสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว หมายถึงด้านกายภาพของวัดจะต้องปรับปรุงพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นบริเวณโดยรอบ อาคารสถานที่ ห้องน้ำห้องสุขา จุดจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก จุดจำหน่ายตั๋ว จุดจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม จุดบริการรับส่งนักท่องเที่ยว ฯลฯ การเข้าถึงข้อมูล เช่น ข้อมูลประวัติความเป็นมา เอกสาร งานวิจัย ป้ายประชาสัมพันธ์ สิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ เช่น การเชื่อมต่อการเดินทาง จุดบริการอาหารและเครื่องดื่ม ตู้บริจาค ตู้เอทีเอ็ม จุดแลกเงินสกุลท้องถิ่น กิจกรรมที่สำคัญในพื้นที่ของวัด เช่น การบรรยายให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ แผ่นพับประชาสัมพันธ์ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษหรือภาษาลาว ป้ายบอกเส้นทาง การจัดนิทรรศการ การสวดมนต์ให้พระ การเวียนเทียน การบำเพ็ญบุญในรูปแบบต่างๆ การสร้างการรับรู้และความสำคัญของสถานที่ให้แก่เด็ก

เยาวชน คนในชุมชน และนักท่องเที่ยวทั่วไป และการให้บริการนักท่องเที่ยว เช่น ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านสาธารณสุข สุขภาพอนามัย ด้านการทำธุรกรรมออนไลน์ เป็นต้น ซึ่งถ้าแต่ละแห่งมีความพร้อมทั้ง ๖ ด้าน ด้วยการบริหารจัดการให้ได้อย่างเพียงพอ ก็จะทำให้วัดประสบความสำเร็จด้านการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น เพราะปัจจุบันนี้ แต่ละวัดมีต้นทุนทางวัฒนธรรม คือรอยพระพุทธรูปอันเป็นสมบัติล้ำค่า และความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายต่อพระพุทธศาสนา ต่อยรอยพระพุทธรูป ต่อโบราณสถานหรือโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว

ผลการศึกษาของการวิจัยเรื่องนี้ มีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของดุกซ์เบอร์รี่ แนนซี (Duxbury Nancy) (๒๐๒๑) เรื่อง “โมเดลการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและปฏิรูป” เพราะเครือข่ายเชิงสร้างสรรค์ เทศกาลของท้องถิ่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และที่พักที่มีอยู่ในระดับชุมชน มีส่วนทำให้เกิดแนวคิดการท่องเที่ยวใหม่ในทางที่สร้างสรรค์ และมีส่วนทำให้เกิดความมีชีวิตชีวาทางวัฒนธรรมอีกด้วย มีส่วนกระตุ้นกระแสการท่องเที่ยวและเชื่อมโยงระหว่างสถานที่ท่องเที่ยวกับองค์กรภายนอกด้วย เพื่อทำหน้าที่ในการสร้างแพลตฟอร์มสำหรับความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนและการพัฒนาในท้องถิ่นร่วมกัน และสอดคล้องกับการวิจัยของสิริคุตตะ เอส. และคณะ (Sirikudt S. and Team) (๒๐๑๙) เรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนเพื่อเติมเต็มช่องว่างระหว่างความคาดหวังของนักท่องเที่ยว และการรับรู้เส้นทางการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” การศึกษาวิจัยของสุภาภรณ์ ประสงค์ทัน (๒๕๕๖) เรื่อง “ทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก” เพราะความพึงพอใจและการรับรู้ของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน สามารถทำให้นักท่องเที่ยวที่มาแล้วเดินทางมาเที่ยวซ้ำอีกได้ ดังนั้น การที่สถานที่ท่องเที่ยวจัดกิจกรรม ตอบสนองนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่เป็นคนในประเทศ และกลุ่มเป้าหมายรองที่เป็นคนต่างประเทศ จึงมีส่วนสำคัญทำให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นไปอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการท่องเที่ยวตามรอยพระพุทธรูปนั้น มีคุณค่าต่อบุคคล และสังคมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของพระชาญชัย จนทสโร (บุญหล้า) พระครูศรีคัมภีร์ญาณ โสวิทย์ บำรุงภักดี และพระมหาสำรอง สณฺญโต (๒๕๖๓) เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อและคุณค่าของรอยพระพุทธรูปของชาวพุทธ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์” ที่พบว่า การบูชารอยพระพุทธรูปมีคุณค่าต่อบุคคล ครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ และต่อประเพณีด้วย เช่นเดียวกันผลการศึกษาวิจัยของอัญชลี ปิ่นรอด (Unchalee Pinrod) (๑๙๘๒) ที่ศึกษาเชิงปริวรรตและเชิงวิเคราะห์คัมภีร์พุทธปาฬลักษณะ ซึ่งพบว่า ภาพมงคล ๑๐๘ บนรอยพระพุทธรูปนั้น เป็นเสมือนการเลียนแบบทุกสิ่งในจักรวาลให้กลายเป็นพุทธะ และรอยพระพุทธรูปได้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของพระพุทธเจ้าว่าอยู่เหนือสรรพสิ่งในจักรวาล และภาพมงคล ๑๐๘ นั้นสามารถแสดงให้เห็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าตามประเพณีของคัมภีร์ฝ่ายบาลีและการตีความคำสอนเชิงสัญลักษณ์ ดังเช่นงานวิจัยของคลาเดีย ชิซุซ่า (Claudio Cicuzza) (๒๐๑๑) ที่ได้ศึกษาคัมภีร์พุทธปาฬลักษณะเชิงวิจารณ์ในภาคภาษาอังกฤษ โดยแสดงชื่อของภาพมงคล ๑๐๘ ให้ตรงกับคำสอนของพระพุทธเจ้า และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเชื่อมโยงการ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน สามารถสร้างเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระหว่างประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานได้ เพราะรอยพระพุทธบาทไม่ได้มีเฉพาะในประเทศกลุ่มอาเซียนเท่านั้น ยังพบมีในหลายประเทศนอกกลุ่มอาเซียน ไม่ว่าจะเป็นอินเดีย ศรีลังกา จีน ญี่ปุ่น เกาหลี อัฟกานิสถาน ภูฏาน ปากีสถาน มัลดีฟส์ ฯลฯ ดังเช่นข้อมูลจากศึกษาค้นคว้าของวลาดีมีร์ ซี. ไชลเลอร์ (Waldemar C.Sailer) (๑๙๙๓) ซึ่งเป็นผู้ได้ศึกษาค้นคว้ารอยพระพุทธบาททั้งในประเทศไทยและหลายประเทศทั่วโลก

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มี ๓ ประการ ได้แก่

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ต่อวัด ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ดังนี้

๑) วัด ศาสนสถานหรือโบราณสถานที่มีรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ ควรให้ความสำคัญต่อรอยพระพุทธบาทอย่างจริงจัง ด้วยการจัดกิจกรรมการสร้างการรับรู้ ด้วยการให้ความรู้ ประวัติความเป็นมา ความสำคัญ คุณค่าของพระพุทธบาทแก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด แก่พุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไปที่เข้ามาทัศนศึกษาภายในวัดด้วย เพราะจากการดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัย คณะผู้วิจัยพบว่า บุคลากรภายในวัดยังขาดความรู้ ขาดข้อมูลเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทที่ถูกต้องเพียงพอ ที่จะสามารถอธิบายให้ความรู้แก่บุคคลทั่วไปได้ ทำให้นักท่องเที่ยวไม่ได้รับความรู้หรือข้อมูลเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทเท่าที่ควร การเข้ามาทัศนศึกษาจึงเป็นไปอย่างผิวเผิน ไม่ส่งเสริมปัญญาเท่าที่ควร กิจกรรมของนักท่องเที่ยวทั่วไปจึงเป็นเพียงกราบพระสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขอบพระ ถวายรูปและซื้อของฝากเป็นที่ระลึกเท่านั้น

๒) ชุมชน หรือคนที่อยู่รอบวัด ศาสนสถานหรือโบราณสถานที่มีรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ ควรให้ความสำคัญ และเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พัฒนารอยพระพุทธบาท หรือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่วัดจัดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ หรือประเพณีอันดีงามของชุมชนและท้องถิ่น เช่น ประเพณีสงกรานต์ตามรอยพระพุทธบาท ประเพณีจิตอาสาพัฒนาวัดและโบราณสถาน เป็นต้น เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และความรู้สึกรักหวงแหนต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุอันทรงคุณค่าของวัดและชุมชนด้วย เพราะโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอยู่นั้น นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่น เป็นที่เครื่องบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตของชุมชนแล้ว ยังเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม ที่สามารถต่อยอดเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนสามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้

๓) ภาครัฐ หมายถึงหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับวัด โบราณสถาน วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา กรมประชาสัมพันธ์ สำนักงานจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด เป็นต้น ควรให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และพัฒนารอยพระพุทธรูปและโบราณสถานต่างๆ ร่วมกับวัดและหน่วยงานของรัฐในพื้นที่อย่างจริงจัง เพื่อให้รอยพระพุทธรูปและโบราณสถานมีความพร้อมที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ โดยสามารถดำเนินการได้หลายวิธี เช่น การสนับสนุนด้านงบประมาณในพัฒนาปรับปรุงส่งเสริมสนับสนุน การประชาสัมพันธ์ การสร้างเครือข่ายระหว่างวัดที่มีโบราณสถานหรือโบราณวัตถุอยู่ การจัดทำโครงการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมร่วมกันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและคณะสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐ สามารถดำเนินการได้ทั้งในระดับประเทศและระดับพื้นที่ เพราะมีหน่วยงานกระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆ อยู่แล้ว

๔) ภาคเอกชน เช่น บริษัท ห้างสรรพสินค้า ร้านค้า มูลนิธิ ควรตระหนักถึงบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและพระพุทธศาสนาด้วย โดยการสนับสนุน วัดและกิจการของวัดที่มีรอยพระพุทธรูปหรือโบราณสถานอยู่ เช่น การให้ทุนสนับสนุน การอุปถัมภ์โครงการบูรณปฏิสังขรณ์ การพัฒนาร่วมกับทางวัด การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น เพราะภาคเอกชนส่วนใหญ่มีความพร้อม มีศักยภาพด้านทุน เครือข่าย ความรู้ ประสบการณ์ในการบริหารจัดการองค์กร และกิจกรรมอื่นอยู่แล้ว การสนับสนุนวัดในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานที่สำคัญของวัด หรือกิจการต่างๆ ของวัด นอกจากจะช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ของภาคเอกชนแล้วยังถือว่าได้ทำหน้าที่สืบต่อวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงามของประเทศชาติร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐอีกด้วย

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธรูปในประเทศไทยกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” มี ดังนี้

๑) ด้านวิชาการ ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปใช้ในทางวิชาการได้ เช่น การเรียนการสอนในชั้นเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษาก็ได้ ด้วยการบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา สังคม หรือวัฒนธรรม เช่น สารการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม รายวิชาท้องถิ่นศึกษา รายวิชามนุษย์กับสังคม รายวิชามนุษย์กับอารยธรรม รายวิชาประวัติศาสตร์ รายวิชาพระพุทธศาสนา การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น เพราะรายวิชาเหล่านี้มีคำอธิบายรายวิชาบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนา สังคม และวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ยังสามารถใช้องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัยไปใช้เป็นองค์ประกอบสำหรับการอบรม การบรรยาย การจัดโครงการหรือกิจกรรม แก่เด็กและเยาวชนในพื้นที่ได้ และใช้เป็นองค์ความรู้เพื่อกระตุ้นส่งเสริมการเรียนรู้แก่คนในสังคม ด้วยการสังเคราะห์รายงานการวิจัยเป็นบทความวิจัยที่เผยแพร่ในวารสารวิชาการระดับชาติหรือนานาชาติ

๒) ด้านเศรษฐกิจ ผลการศึกษานี้สามารถใช้เป็นแนวทางเพื่อกำหนดเป็นนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นได้ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในเมืองหลักและเมืองรองของจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทย และเมืองสำคัญของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง และสร้างรายได้แก่คนในท้องถิ่นด้วย เพราะวัดที่มีรอยพระพุทธบาทหรือโบราณสถานที่สำคัญ ตั้งอยู่ในเขตชุมชน และมีการบริหารจัดการด้านการตลาดในพื้นที่อยู่แล้ว การเรียนรู้คุณค่าและความสำคัญของรอยพระพุทธบาทจากงานวิจัยนี้ จะมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการสร้างงานสร้างรายได้แก่คนในชุมชนและท้องถิ่นด้วย เช่น การจำหน่ายของที่ระลึก การบริการที่พัก รถเช่า โฮมสเตย์ ร้านอาหาร เป็นต้น

๓) ด้านสังคมและวัฒนธรรม สามารถนำผลจากรายงานวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้โดยตรง เพราะรอยพระพุทธบาทเกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรม และกระบวนการทางสังคมเป็นการเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันวัด องค์กรของคณะสงฆ์ สถาบันการศึกษาที่มีบทบาทและหน้าที่ในขัดเกลาพฤติกรรมของคนในสังคม สามารถนำเอาหลักธรรมจากภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมได้ และใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของคนในสังคม เช่น การท่องเที่ยวเชิงนวัตวิถีของชุมชนวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) เทศกาลนมัสการรอยพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรี ประเพณีการสงฆ์น้ำรอยพระพุทธบาทพระพุทธบาทสี่รอย จังหวัดเชียงใหม่ เทศกาลมาฆปุณณิสีปราจีน เทศกาลบูชารอยพระพุทธบาทวัดพระธาตุพูนี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นต้น

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อ

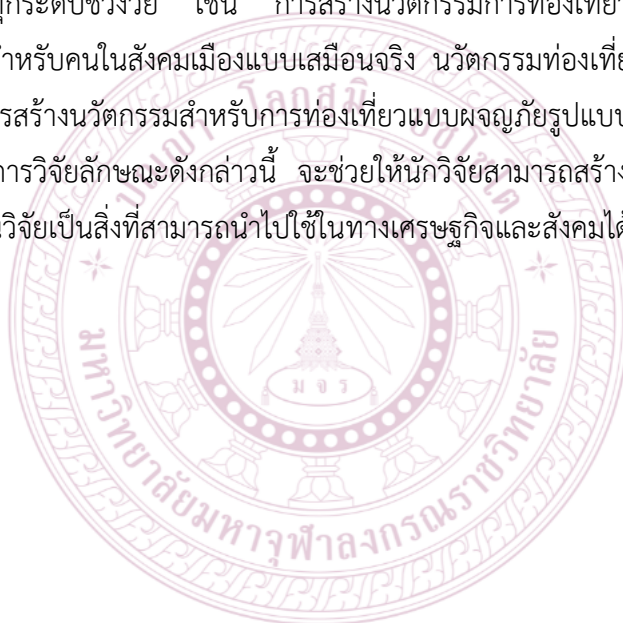
ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อ จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและลาว : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ดังต่อไปนี้

๑) ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเด็นนี้ ควรเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณควบคู่กันไปด้วย โดยผู้วิจัยจะต้องเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัยแบบเชิงลึก ด้วยการสังเกต การสอบถาม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้อย่างเป็นระบบ ถูกต้อง ครบถ้วน เพื่อนำเสนอผลงานวิจัยต่อสาธารณชนอย่างมีคุณภาพ การศึกษาวิจัยในประเด็นนี้ จะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างครบถ้วน และจะเป็นการกระตุ้นให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้ให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวที่ดำเนินการอยู่ และปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาการท่องเที่ยวให้ดียิ่งขึ้น เพราะจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบว่า พื้นที่การวิจัยที่เป็นกรณีศึกษามีจุดอ่อนและจุดที่ต้องปรับปรุงแก้ไขหลายอย่าง เช่น ด้านกายภาพ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว ด้านการสนับสนุน ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการมีส่วนร่วม เป็นต้น

๒) การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเด็นนี้เน้นการวิจัยและพัฒนาในเชิงพื้นที่ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงในพื้นที่วิจัย และผู้วิจัยได้มี

ส่วนร่วมในการสร้างสรรค์พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวร่วมกับภาคประชาชนในพื้นที่ด้วย โดยกำหนดแผนการวิจัยในพื้นที่วิจัยให้ชัดเจน และควรเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีจุดแข็งและมีโอกาสในการพัฒนาในอนาคตอย่างชัดเจน เช่น วัด โบราณสถาน ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความพร้อมด้านต่างๆ อยู่แล้ว แต่ยังขาดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในพื้นที่ ประชาชนโดยรอบไม่เห็นความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวนั้นๆ ไม่ได้เข้ามาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบและร่วมรับผลประโยชน์เท่าที่ควร ทำให้การท่องเที่ยวที่ดำเนินการอยู่ขาดมิติทางสังคม ชุมชน และท้องถิ่นไป

๓) นวัตกรรมการท่องเที่ยวสู่การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืน ประเด็นนี้ควรเป็นการวิจัยแบบสร้างสรรค์นวัตกรรมสำหรับการบริหารจัดการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ๆ ที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในสังคมทุกระดับช่วงวัย เช่น การสร้างนวัตกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ การสร้างนวัตกรรมการท่องเที่ยวสำหรับคนในสังคมเมืองแบบเสมือนจริง นวัตกรรมท่องเที่ยวโบราณสถานหรือสังเวชนียสถานแบบเสมือนจริง การสร้างนวัตกรรมสำหรับการท่องเที่ยวแบบผจญภัยรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสมสำหรับคนในแต่ละกลุ่ม เป็นต้น การวิจัยลักษณะดังกล่าวนี้ จะช่วยให้นักวิจัยสามารถสร้างสรรค์ผลงานวิจัยเพื่อต่อยอดทางธุรกิจได้ จะทำให้งานวิจัยเป็นสิ่งที่สามารถนำไปใช้ในทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม

บรรณานุกรม

- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. **รายงานการขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานสระมรกต**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๔.
- กุลทัต หงส์ขยางกูร และปรัชญานันท์ เทียงจรรยาย. “การสร้างและการบริหารเครือข่าย”, ในคำอธิบายรายวิชา **ทฤษฎีเครือข่ายการสร้างเครือข่าย และการบริหารเครือข่ายให้เข้มแข็ง**. สถาบันนโยบายสาธารณะ และคณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ : สงขลา, ๒๕๕๖.
- ชนัญญ์ พงศ์ธราธิก, สุนทรตรี นิมนต์พันธ์และอนันต์ มลารัตน์. “การพัฒนากลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”. **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปัญญาปริทรรศน์**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๖๔) : ๗๗ - ๙๑.
- จิณัสมมา ศรีหิรัญ, คมพ์เพชรอินทร, สีนินาถ เสือสูงเนิน, นริญญา พลเยี่ยม และศิริธร โคกขุนทด. “การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ตามรอยวรรณกรรมพื้นถิ่นและบุญบั้งไฟ อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๔) : ๕ – ๗.
- จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี”. **วารสารมหาวิทยาลัยวิชาการ**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕) : ๑๗ – ๓๓.
- จิรกิตต์ภณ พิริยสุวัฒน์ และคณะ. “การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- จวน คงแก้ว, “**พุทธศิลป์ในรอยพระพุทธบาท**”, Journal of Thai Interdisciplinary Research, Vol. 11 No.4 (July – August 2016): 74.
- ชูศักดิ์ วิทยากัด, “การท่องเที่ยวกับการพัฒนา มองผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหลวงพระบาง สปป.ลาว”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓.
- ทศพล จังพาณิชย์กุล. **ตามรอยพระพุทธบาท**. กรุงเทพมหานคร: คอมม่า ดีไซน์แอนด์พริ้นท์, ๒๕๕๕.
- ปริญญา อ่ำสกุล. **คำให้การชาวกรุงเก่า**. นนทบุรี: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์ลายสือ, ๒๕๕๒.
- บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข. ยล เยี่ยม เยือน เหยา : **แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม**. พิษณุโลก : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๖๓.
- พจนา สวนศรี. **คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน = Community based tourism handbook**, กรุงเทพมหานคร : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, ๒๕๔๖.
- พระพุทธโฆสะ วจนา. **ธมมปฏฐกถา (หุติโย ภาโค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร

: มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระศาสนโศภน. **สวดมนต์แปล**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

พระเทพวชิราจารย์, รศ.ดร. บรรณาธิการ, **บันทึกการเดินทาง ภาพประวัติศาสตร์ ครบรอบ ๕๐ ปี วาติกัน –**

วัดพระเชตุพน. กรุงเทพมหานคร : คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, มูลนิธิ “ทุนพระพุทธยอดฟ้า”

ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๕.

พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร. บรรณาธิการ. **วาติกัน - วัดพระเชตุพน มิตรภาพระหว่างสองศาสนา**.

กรุงเทพมหานคร : วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, ๒๕๖๒.

พระครูพิศาลธรรมโฆสิต และคณะ. **คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี**. กรุงเทพมหานคร:

อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๙.

พระปลัดระพิน พุทธิสารโ, พิเชฐ ทั้งโต, และลำพอง กลมกุล, “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนา

ในประเทศอาเซียน : กรณีศึกษาหลวงพระบาง สปป.ลาว”, **วารสารวิชาการ สถาบันพัฒนา**

พระวิทยากร, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๒) : ๑๐๖ - ๑๒๘.

พระมหาเสงี่ยม สุวโจ (มณีวงศ์) พระครูพิพิธปริยัติกิจ และกมลาค ภูวนาธิปพงศ์. “รูปแบบการพัฒนาวัดสร้าง

สุขด้วยสัปปายะตามแนวพุทธจิตวิทยา”. **วารสารมหาวิทยาลัยนครนครพนม**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๖

(สิงหาคม, ๒๕๖๓) : ๒๘๒๑ - ๒๘๒๒.

พระอาจารย์มน มนุญโญ. **พระพุทธบาทสี่รอย วัดพระพุทธบาทสี่รอย ต.สะलग อ.แมริม จ.เชียงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. เชียงใหม่ : หจก. ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๖๓.

พระชาญชัย จนทสโร (บุญหล้า), พระครูศรีคัมภีร์ญาณ, โสวิทย์ บำรุงภักดี และพระมหาสำรอง สญญโต.

“การศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อและคุณค่าของการบูชาพระพุทธรูปของชาวพุทธ

อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”. **วารสารพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕

(กันยายน - ตุลาคม ๒๕๖๓) : ๒๖๐ - ๒๖๙.

พระจำรัส โชติธมโม (พินิจกิจ). “การวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธรูปสี่รอย อำเภอแมริม

จังหวัดเชียงใหม่”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

วิทยาเขตเชียงใหม่. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๔) : ๑๔๕ - ๑๕๘.

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๖ [พระราชกฤษฎีกา ๒๕๔๖/๑/๒๙/๑

มกราคม ๒๕๔๖]

นันทนา ชุตินวงศ์. **รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพมหานคร :

ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๓.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. “วิวัฒนาการและประติมาวิทยารอยพระพุทธบาทในประเทศไทย”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาของสมุดภาพไตรภูมิ”. **ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีกับประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

ว่าที่ ร.ต. ณัฐวรรณ สัมรัมย์. “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธฉาย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์. “ประเด็นใหม่ : ระบบการวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔”. การค้นคว้าอิสระ, **ส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานเรื่องพระพุทธบาท อธิบายเรื่องพระบาทนิราศพระบาท ลิลิตทศพร**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๕๑๑.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, **ประวัติวัดพระพุทธบาท**, สำนักนายกรัฐมนตรีพิมพ์แจกในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ณ วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี, (๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๓).

สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน. “ทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก”. **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๖) : ๑ - ๑๑.

โสภณ จาเลิศ. “การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทของชาวพุทธล้านนา”. **ดุชนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ห้าวหาญ ทวีแสง. “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาศูนย์กลางเศรษฐกิจนันทนาการนครยะลา”. **วิทยานิพนธ์หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต**. สาขาการจัดการท่องเที่ยว. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

A S Hornby. **Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English**. Seventh edition, London: Oxford University Press, 2005.

Adhikary, M. **Management of Ecotourism**. Bangkok: Srinakharinwirot University, 1995.

Claudio Cicuzza. “A Mirror Reflecting the Entire World, **The Pali Buddhapādamāṅgala or**

- Auspicious Signs on the Buddha's Feet.** Bangkok, Thailand: Fragile Palm Leaves Foundation, Lumbini International Research Institute, 2011.
- Juan Khongkwae. "An Analytical Study of the Characteristics of the Buddha's Footprints in Relation with Buddha Dhamma". **a Dissertation, Doctor of Philosophy.** Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2016.
- Markus Aksland. **the Sacred footprint: A cultural History of Adam's Peak.** Bangkok: Orchid Press, 2001.
- Mrs. Jutarat Tonginjan. "A Critical Study of Buddhist Principles from the Buddha's Footprints", **Dissertation of Doctor of Philosophy in Buddhist Studies.** Graduate School: MahachulalongkornRajavidyalaya University, 2018.
- Saveng PHINITH. **"CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DU ROYAUME DE LUANG PRABANG (พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง)"**, Paris 1987, translated by Dr. Khamvon Boonyaphon, Director of Buddhist Data Center of Luang Prabang, 30 April, 2023, pp. 353-359.
- Phra Sripariyathivedi (Lamyai Suvaṇṇhano). "The Analytical Study of the Thai People's Belief in Lord Buddha's Footprint". **a Dissertation, Doctor of Philosophy.** Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2009.
- Unchalee Pinrod. "Buddhapādamāṅgala: An Edition and a Critical Study". **Thesis Master of Arts.** Graduate School: Chulalongkorn University, 1982.
- S. Sirikudta & P, Archarungroj & Sirisuthikul, Varintra. "Sustainable Creative Tourism for Fulfilling the Gap between Tourists' Expectation and Perception towards Tourism Routes in the Upper Greater Mekong Sub region". **International Journal of Humanities, Arts and Social Sciences**, 5 (2019), pp.43-53.
- Scott, J. **Social network analysis: Development, advances, and prospects.** *Social Network Analysis and Mining*, 2011.
- Wenlin Liu, Anupreet Sidhu, Amenda M. Beacom, and Thomas W. Valiente. **Social Network Theory.** University of Southern California, USA. Chapter – March 2017.
- Weyer, J. **Social networks: Concepts and methods of network research in the social sciences.** Oldenburg Verlag, 2012.
- CALDWELL, IAN, and ANN APPLEBY HAZLEWOOD. "The Holy Footprints of the Venerable

- Gautama': A New Translation of the Pasir Panjang Inscription." *Bijdragen Tot de Taal-Land- En Volken Kunde* 150, no. 3 (1994): 469. <http://www.jstor.org/stable/27864576>
- CALDWELL, IAN, and ANN APPLEBY HAZLEWOOD. "'The Holy Footprints of the Venerable Gautama': A New Translation of the Pasir Panjang Inscription." *Bijdragen Tot de Taal-, Land- En Volken Kunde* 150, no. 3 (1994): 469. <http://www.jstor.org/stable/27864576>.
- Karunaratne, T. B. "The Significance of the Signs and Symbols on the Footprints of the Buddha." *Journal of the Sri Lanka Branch of the Royal Asiatic Society*, 20 (1976): 47–60. <http://www.jstor.org/stable/23728450>.
- Oliver Freiberger. **Elements of a Comparative Methodology in the Study of Religion.** *Journal of Religions*, 10.3390/rel9020038, 9, 2, (38), (2018).
- Bunpo Kojima, "Some Thoughts on Buddha's Footprints" *Journal of Indian and Buddhist Studies (Indogaku Bukkyogaku Kenkyu)*, 1962, Volume 10, Issue 2, pp. 733-736. DOI <https://doi.org/10.4259/ibk.10.736>. [8 August 2022].
- Bunpo Kojima, "Some Thoughts on Buddha's Footprints", [Online], Available: https://www.jstage.jst.go.jp/article/ibk/1952/10/2/10_2_737/_pdf/-char/ja, [8 August 2022].
- Duxbury Nancy and team. "Creative Tourism Development Models towards Sustainable and Regenerative Tourism, Sustainability". 2021, pp. 2, 13 [Online], Available: <https://dx.doi.org/10.3390/su13010002> <https://www.mdpi.com/journal/sustainability> [6 May, 2022].
- Waldemer C. Sailer., "The Word of the Buddha footprint", [Online], Available: [www.dralbani.com/Buddha footprint](http://www.dralbani.com/Buddha%20footprint) [14 August 2021]; and "Chronology of Buddha Footprint", academic article in "Buddhapadalakkhana and the Buddha's footprint in Thailand", (Bangkok: Department of Arts, 1993), pp. 27-45.
- “คุยกับผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ในวันที่ไร้นักท่องเที่ยว รายได้หาย คนทำมาหากินนั่งเหงา”,**
[ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.prachachat.net/d-life/news-601305> [๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖].
- “นักท่องเที่ยว ยกวัดโพธิ์ติดอันดับ ๘ สถานที่เที่ยวโดดเด่นในเอเชีย”,** [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

<https://www.cot.co.th/th/> [๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖]

“ปธน. มาครง เยี่ยมชมวัดโพธิ์ เจ้าคุณเทียบ เผยวันเดียวกับโอบามา เข้าชมเมื่อปี ๒๕๕๕”,

[ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://thebuddh.com/?p=67472> [๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖].

“ความเชื่อ ตำนานเรื่องรอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่ง ตามพระไตรปิฎกและความเชื่อต่าง ๆ”,

[ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.faiththaistory.com> [๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖].

คำว่า “วัฒนธรรม” ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร :

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<https://dictionary.orst.go.th/index.php> [๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๕].

“ความเชื่อ ตำนานเรื่องรอยพระพุทธรูปทั้ง ๕ แห่ง ตามพระไตรปิฎกและความเชื่อต่าง ๆ”,

[ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.faiththaistory.com> [๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖].

“จำนวนรอยพระพุทธรูปในประเทศและต่างประเทศ”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://tamroiphrabuddhabat.com/xmb/viewthread.php?tid=96> [๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖].

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ โทร. ๐๓๕ ๒๓๘ ๐๙๖ ภายใน ๘๐๙๖

ที่ พิเศษ / ๒๕๖๖

วันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ด้วยกระผมพระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา และผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ตามเลขสัญญาที่ ว.๐๐๒/๒๕๖๖ มีความประสงค์ที่จะดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยที่กำหนดไว้ ๕ แห่ง ประกอบด้วย (๑) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร (๒) วัดพระพุทธบาทสัรอย ต.สะलग อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ (๓) วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร ต.ขุนโขลน อ.พระพุทธบาท จ.สระบุรี (๔) วัดสระมรกต ตำบลโคกปีบ อำเภอสริมโสถ จังหวัดปราจีนบุรี และ (๕) วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

เพื่อให้การดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ผู้วิจัยจึงขออนุญาตนำเอกสารจากท่านผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ได้ออกหนังสือมาถึงพื้นที่ทั้ง ๕ แห่ง เพื่อขออนุญาตดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยต่อไป ส่วนในเรื่อง วัน เวลา และรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยจะได้ประสานงานเอง

เรียนมาด้วยความเคารพ

(พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ผศ.ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๔๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๔๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๔๐๐๒/ ๑๐๐๗

๑๗ มีนาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตดำเนินการวิจัย
กราบเรียน เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

ด้วยพระมหาสุทนต์ นรเชฏฐ์, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา และผู้อำนวยการ
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธ
บาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ตามเลขสัญญาที่ ว.๐๐๒/๒๕๖๖ มีความ
ประสงค์ที่จะดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยที่กำหนดไว้ คือรอยพระพุทธบาท วิหารพระพุทธไสยาส วัดพระเชตุพน
วิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยครั้งนี้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ครบถ้วน สมบูรณ์ จึงกราบเรียนมาเพื่อได้
โปรดอนุญาต ให้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่ดังกล่าว ส่วน วัน เวลา และสถานที่ คณะผู้วิจัยจะได้
ประสานงานมาอีกครั้ง

จึงกราบเรียนมาเพื่อเมตตาอนุเคราะห์อนุญาตให้ดำเนินการวิจัยต่อไป

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

(พระเมธีวรวงศ์, ผศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

ประสานงานคณะผู้วิจัย :

พระมหาสุทนต์ นรเชฏฐ์, ผศ.ดร. หัวหน้าโครงการวิจัย

โทร. ๐๘๐ ๙๓๓๓ ๙๗๔๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๒/ ๐๐๐๗

๑๓ มีนาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตดำเนินการวิจัย
กราบเรียน เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร

ด้วยพระมหาอุทตนา นรเชฏฐ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา และผู้อำนวยการ
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธ
บาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ตามเลขสัญญาที่ ว.๐๐๒/๒๕๖๖ มีความ
ประสงค์ที่จะดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยที่กำหนดไว้ คือ รอยพระพุทธบาท ณ วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร
ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยครั้งนี้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ครบถ้วน สมบูรณ์ จึงกราบเรียนมาเพื่อให้
โปรดอนุญาต ให้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่ดังกล่าว ส่วน วัน เวลา และสถานที่ คณะผู้วิจัยจะได้
ประสานงานมาอีกครั้ง

จึงกราบเรียนมาเพื่อเมตตาอนุเคราะห์อนุญาตให้ดำเนินการวิจัยต่อไป

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระเมธีวราณ, ผศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

ประสานงานคณะผู้วิจัย :

พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ, ผศ.ดร. หัวหน้าโครงการวิจัย

โทร. ๐๘๐ ๙๙๓๓ ๙๙๔๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๒/๑๐๐๗

๑๓ มีนาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตดำเนินการวิจัย
เรียน เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทสี่รอย

ด้วยพระมหาอุทตนา นรเชฏฐ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา และผู้อำนวยการ
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธ
บาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ตามเลขสัญญาที่ ว.๐๐๒/๒๕๖๖ มีความ
ประสงค์ที่จะดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยที่กำหนดไว้ คือวัดพระพุทธบาทสี่รอย ตำบลสะแกกรัง อำเภอมะนิ
จังหวัดเชียงใหม่

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยครั้งนี้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ครบถ้วน สมบูรณ์ จึงเรียนมาเพื่อโปรด
อนุญาตให้คณะผู้วิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยในพื้นที่ดังกล่าว ส่วน วัน เวลา และสถานที่ คณะผู้วิจัยจะได้
ประสานงานมาอีกครั้ง

จึงเรียนมาเพื่อเมตตาอนุเคราะห์อนุญาตให้ดำเนินการวิจัยต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวรญาณ, ผศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

ประสานงานคณะผู้วิจัย :

พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ, ผศ.ดร. หัวหน้าโครงการวิจัย

โทร. ๐๘๐ ๙๓๓๓ ๙๗๔๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๒/ว ๐๐๓

๑๓ มีนาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตดำเนินการวิจัย
เรียน เจ้าอาวาสวัดสระมรกต

ด้วยพระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา และผู้อำนวยการ
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธ
บาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ตามเลขสัญญาที่ ว.๐๐๒/๒๕๖๖ มีความ
ประสงค์ที่จะดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยที่กำหนดไว้ คือ รอยพระพุทธบาท ณ วัดสระมรกต ตำบลโคกปี่
อําเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยครั้งนี้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ครบถ้วน สมบูรณ์ จึงเรียนมาเพื่อโปรด
อนุญาต ให้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในพื้นที่ดังกล่าว ส่วน วัน เวลา และสถานที่ คณะผู้วิจัยจะได้
ประสานงานมาอีกครั้ง

จึงเรียนมาเพื่อเมตตานุเคราะห์อนุญาตให้ดำเนินการวิจัยต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวรญาณ, ผศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

ประสานงานคณะผู้วิจัย :

พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, ผศ.ดร. หัวหน้าโครงการวิจัย

โทร. ๐๘๐ ๙๓๓ ๙๗๔๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๒/๐๐๐๗

๑๗ มีนาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตดำเนินการวิจัย
เรียน เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพุทลี แขวงนครหลวงพระบาง สปป.ลาว

ด้วยพระมหาบุญหนา นรเชฏฺโฐ, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา และผู้อำนวยการ
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธ
บาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว” ตามเลขสัญญาที่ ว.๐๐๒/๒๕๖๖ มีความ
ประสงค์ที่จะดำเนินการวิจัยในพื้นที่วิจัยที่กำหนดไว้ คือ รอยพระพุทธบาท วัดพระธาตุพุทลี แขวงนครหลวงพระ
บาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

ดังนั้น เพื่อให้งานวิจัยครั้งนี้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ครบถ้วน สมบูรณ์ จึงเรียนมาเพื่อโปรด
อนุญาตให้คณะผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในพื้นที่ดังกล่าว ระหว่างวันที่ ๒๘ - ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ ตั้งแต่เวลา
๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป

จึงเรียนมาเพื่อเมตตามหากรุณาอนุญาตให้ดำเนินการวิจัยต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวรญาณ, ผศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

ได้รับอนุญาตเรียบร้อยแล้ว

๑๗/๓/๒๐๒๓

ประสานงานคณะผู้วิจัย :

พระมหาบุญหนา นรเชฏฺโฐ, ผศ.ดร. หัวหน้าโครงการวิจัย

โทร. ๐๘๐ ๙๓๓๓ ๙๗๔๕

ທີ່ ອວ 8002/ ໐໐໐໗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

໑໗ ມີນາ 2566

ເລື່ອງ ຂໍອະນຸຍາດດຳເນີນການວິຈັຍ
 ຮຽນ ເຈົ້າອະທິການວັດຖຳພູສີ ນະຄອນຫຼວງພະບາງ ແຂວງຫຼວງພະບາງ ສປປ ລາວ

ດ້ວຍພຣະມະຫາຍຸດທະນາ ນຣເຊຖໄທ ຜສ.ດຮ, ອາຈານປະຈຳພາກວິຊາພຣະພຸດທະສາສະ
 ຫນາ ແລະຜູ້ອຳນວຍການຫຼັກສູດພຸດທະສາສດສະດິບັນດິດ (ພທ.ດ.) ສາຂາວິຊາພຣະໄຕປິດິກສິກ
 ສາ ຄະນະພຸດທະສາດ ມະຫາວິທະຍາລັຍມະຫາຈຸລາລົງກອນຮາຊວິທະຍາລັຍ ຫົວໜ້າໂຄງການ
 ວິຈັຍ ເຮືອງ “ເຄື່ອງຂ່າຍການທ່ອງທ່ຽວເຊິ່ງວັດທະນາທັມຕາມຮອຍພຣະພຸດທະບາດໃນປະເທດ
 ກຸ່ມອາຊຽນ : ກໍລະນີສຶກສາປະເທດໄທ ແລະລາວ” ຕາມເລກສັນຍາທີ ວ.002/2566 ມີຄວາມປະສົງ
 ທີ່ຈະດຳເນີນການວິຈັຍທີ່ກຳນົດໄວ້ ຄືຮອຍພຸດທະບາດ ວັດຖຳພູສີ ນະຄອນຫຼວງພະບາງ
 ສາທາລະນະລັດ ປະຊາທິປະໄຕ ປະຊາຊົນລາວ (ສປປ ລາວ)

ດັ່ງນັ້ນ ເພື່ອໃຫ້ງານວິຈັຍຄັ້ງນີ້ດຳເນີນໄປດ້ວຍຄວາມຮຽບຮ້ອຍ ຄົບຖ້ວນສົມບູນ ນັ້ນ
 ນະມັດສະການມາເພື່ອໄດ້ຝຶຈາຣະນາ ຄົ້ນຄວ້າ ອະນຸຍາດໃຫ້ຄະນະຜູ້ວິຈັຍ ດຳເນີນການວິຈັຍໃນຝືນ
 ທີ່ດັ່ງກ່າວ ລະຫວ່າງວັນທີ 28 -31 ມີນາ ພສ 2566 ຕັ້ງແຕ່ເວລາ 09:00 ນາທີ ເປັນຕົ້ນໄປ

ນັ້ນນະມັດສະການມາເພື່ອເມຕຕາອະນຸເຄາະອະນຸຍາດໃຫ້ດຳເນີນການວິຈັຍຕໍ່ໄປ

ນັ້ນນະມັດສະການມາດ້ວຍຄວາມນັບຖື

(ພຣະເມທິວຣຍານ, ຜສ.ດຮ.)
 ຄະນະບໍດີຄະນະພຸດທະສາດ

ໄດ້ອະນຸຍາດເຊິ່ງວິຈັຍ
 ໑໑/3/໒໐໒3
 Jack

ປະສານງານວິຈັຍ
 ພຣະມະຫາຍຸດທະນາ ນຣເຊຖໄທ, ຜສ.ດຮ. ຫົວໜ້າໂຄງການວິຈັຍ
 ໂທ. 0809339745

ภาคผนวก ข แบบสอบถาม

แนวคำถามประกอบการศึกษาวิจัย

เรื่อง เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน

: กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว

=====

คำชี้แจง :

แบบสัมภาษณ์นี้ ประกอบด้วย ๔ ส่วน ได้แก่ **ส่วนที่ ๑** คำถามเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ตอบคำถามการวิจัย **ส่วนที่ ๒** คำถามเกี่ยวกับเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย **ส่วนที่ ๓** คำถามเกี่ยวกับเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย **ส่วนที่ ๔** แนวทางการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาว

ขอกราบขอบพระคุณ ท่านผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์แก่ผู้วิจัยครั้งนี้ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น ข้อมูลทุกอย่างจะเก็บไว้เป็นความลับ และจะไม่มีผลกระทบต่อนานในทางที่ไม่พึงประสงค์แต่อย่างใด

ด้วยความเคารพอย่างสูง
คณะผู้วิจัย

ส่วนที่ ๑ คำถามเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ตอบคำถามการวิจัย

คำแนะนำ : โปรดกรอกและขีดเครื่องหมายกากบาท ในช่องที่กำหนดให้

คำนำหน้า (นาย, นาง, พระ) ชื่อ.....นามสกุล.....ฉายา
(สำหรับพระภิกษุสงฆ์).....

อายุระหว่าง ☐ ๒๐-๓๐ ปี ☐ ๓๑- ๔๐ ปี ☐ ๔๑-๕๐ ปี ☐ ๕๑-๖๑ ปี
☐ ๖๑-๗๐ ปี ☐ ๗๑- ๘๐ ปี ☐ ๘๑-๙๐ ปี อื่น ๆ (ระบุ).....

พรรษา.....(สำหรับพระภิกษุสงฆ์)

เพศ..... ☐ ชาย ☐ หญิง

สถานภาพ ☐ โสด ☐ สมรสแล้ว ☐ อื่น ๆ (ระบุ).....

การศึกษา ☐ ต่ำกว่าปริญญา ☐ ปริญญาตรี ☐ ปริญญาโท
☐ ปริญญาเอก ☐ อื่น (ระบุ).....

ส่วนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยแรงจูงใจในการพัฒนาเกิดจากอะไรบ้าง ?

๑. แนวคิดและหลักการของการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทเป็นอย่างไร ?
๒. วิธีการในการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทที่ดำเนินอยู่ ทำอย่างไรบ้าง ?
๓. ในชุมชนท่านมีปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมอะไรบ้าง ?
๔. คนในหมู่บ้านได้เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทที่ดำเนินการโดยวัดอย่างไรบ้าง ?
๕. การพัฒนาที่ดำเนินการมีจุดเด่น อะไรบ้าง ?
๖. การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทที่ดำเนินการอยู่มีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง ?
๗. การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทมีโอกาสในการพัฒนา กิจกรรมหรือเครือข่ายอย่างไรบ้าง ?
๘. เมืองคักร หน่วยงาน หรือกลุ่มบุคคลใดบ้างเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาท ?
๙. ท่านมีวิธีการสร้างความเจริญ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่วัดและชุมชนอย่างไรบ้าง?

ส่วนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย

๑. ท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทอย่างไรบ้าง?
๒. การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาท เมืองคักรประกอบของความสำเร็จอะไรบ้าง ?
๓. แนวทางในการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทมีความไปได้หรือไม่อย่างไร ?
๔. การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทควรดำเนินการอย่างไร
๕. องค์ประกอบของความสำเร็จในเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทเพื่อพัฒนาวัดและชุมชน มีอะไรบ้าง?
๖. องค์ประกอบที่อุปสรรคในการประยุกต์เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทเพื่อพัฒนาวัดและชุมชน มีอะไรบ้าง?

๗. เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัดและชุมชนอย่างไรบ้าง ?
๘. ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์และคนในชุมชนให้ความสำคัญต่อเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทมากน้อยเพียงใด ?
๙. รูปแบบเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ?
๑๐. ท่านมีส่วนสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนของท่านอย่างไรบ้าง ?

ส่วนที่ ๔ แนวทางการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาว

๑. ท่านมีแนวทางการพัฒนาการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาวอย่างไรบ้าง?
๒. การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบของความสำเร็จอะไรบ้าง ?
๓. แนวทางในการการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาวมีความเป็นไปได้หรือไม่ อย่างไร ?
๔. การสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาวควรดำเนินการอย่างไร
๕. องค์ประกอบของความสำเร็จในการประยุกต์การสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาวเพื่อพัฒนาวัดและชุมชน มีอะไรบ้าง?
๖. องค์ประกอบที่อุปสรรคในการประยุกต์ใช้การสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาวเพื่อพัฒนาวัดและชุมชน มีอะไรบ้าง?
๗. การสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาวมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัดและชุมชนอย่างไรบ้าง ?
๘. ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์และคนในชุมชนให้ความสำคัญต่อการประยุกต์การสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาวมากน้อยเพียงใด ?
๙. รูปแบบการพัฒนาการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยและประเทศลาวที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ?

ขอขอบคุณ/ขอบพระคุณมาก

คณะผู้วิจัย

ภาควิชา โลกคดี ปชว. ๒๕๖๓

ภาคผนวก ค ภาพประกอบ

The seal of Rajabhat Udon Thani University is a circular emblem. The outer ring contains the text 'มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี' (Mahavithayalai Rajabhat Udon Thani) at the bottom and 'ปชว. ๒๕๖๓' (Pachua 2563) at the top. The inner circle features a central image of a stupa with a lotus flower above it, surrounded by a circular border with the text 'ภาควิชา โลกคดี' (Kachawan Loka-kadi) at the top and 'ปชว. ๒๕๖๓' (Pachua 2563) at the bottom.

ภาพดำเนินการวิจัย ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๒๓ - ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๕

ภาพดำเนินการวิจัย ณ วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
วันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๖

ภาพดำเนินการวิจัย ณ วัดพระพุทธบาทสัรอย อำเภอแม่วัง จังหวัดเชียงใหม่
วันที่ ๒๕ - ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๖

ภาพดำเนินการวิจัย ณ วัดสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
วันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๖

ภาพดำเนินการวิจัย ณ วัดพระธาตุสุสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ระหว่างวันที่ ๒๕ - ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ให้ข้อมูลและประชุมกลุ่ม

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล จำนวน ๒๕ รูป/คน ดังนี้

๑. พระมหานพรัตน์ อภิขชโว ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร
๒. นายเจริญ อรรถศาสตร์ พนักงานจำหน่ายตั๋ว วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร
๓. นางบุญมี สกุลทองดี นักธุรกิจและนักท่องเที่ยว
๔. ร.ต.ต. ทวี สกุลทองดี ข้าราชการบำนาญ (ตำรวจ)
๕. นายสมชาย อาริยะยิ่ง พ่อค้าที่จำหน่ายดอกไม้รูปเทียนหน้าประตูทางเข้าโบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
๖. นางสาวกิงดาว คำลี ข้าราชการ ทัศนศึกษาที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
๗. นายสมควร คำลี พนักงานรัฐวิสาหกิจ ทัศนศึกษาที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
๘. นางสาวอรกมล คำลี นักศึกษา ทัศนศึกษาที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
๙. นางจำเนียร คำลี เกษตรกร ทัศนศึกษาที่โบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
๑๗. พระอาจารย์มณูญ มณูญโญ รองเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทสี่รอย ตำบลสะลวง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่
๑๘. พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำและผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
๑๙. นายนพพร ศรีสะอาด คนขับรถของท่านพระครูสุนทรธรรมนิทัศน์ (เฉลิม สุขเมโธ), ผศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
๒๐. พระจำรัส โชติธมโม (พินิจกิจ) พระภิกษุวัดพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๖๔.
๒๑. พระอาจารย์แจ๊คกี้ จิตตกาโร เจ้าอาวาสวัดธาตุพูนี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

๒๒. พระอาจารย์ทองพันธ์ ปญฺญาวีโร เจ้าอาวาสวัดหาฮาม แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

๒๓. พระอาจารย์บุญเพลง วีรธมฺโม เจ้าอาวาสวัดแสนสุขาราม แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

๒๔. นางสาวพัชรีย์ เจริญนุกุล เจ้าหน้าที่จิตอาสา มูลนิธิการศึกษาพุทธศาสนาลุ่มแม่น้ำโขง

๒๕. พระอาจารย์อ่องคำ สุเมโธ รองเจ้าอาวาสวัดยางแก้ว เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศสังคมนิยมแห่ง
สหภาพเมียนมาร์

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่ม จำนวน ๒๕ รูป/คน ดังนี้

๑. พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ, รศ.ดร. หัวหน้าโครงการวิจัย อาจารย์ประจำและผู้อำนวยการหลักสูตร พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระครูปลัดเจริญ วฑฒโน, ผศ.ดร. ผู้ร่วมวิจัย อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ ผู้ร่วมวิจัย อาจารย์พิเศษภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. พระมหาดวงทิพย์ ปรียติธารี, ดร. อาจารย์ประจำวิทยาพุทธศาสนานานาชาติ (IBSC) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.)
๕. พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป, ดร. อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโอส จังหวัดนครปฐม
๖. พระครูศรีวรกกิจจารักษ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี และรองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี
๗. นายเกสร ชุมทรัพย์ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
๘. นายสมเจต ยิ้มแย้ม เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
๙. นางสาวมาลี ดวงวิเชียร เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลและกำแพงแก้วรอยพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
๑๐. นางธัญลักษณ์ หัสดี มัคคุเทศก์ท้องถิ่นประจำโบราณสถานสระมรกต อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
๑๑. อาจารย์ ดร. คำวอน บุญยะพร ผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลพระพุทธรูปโบราณนครหลวงพระบาง (วัดสุวรรณคีรี) แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)
๑๒. นายพุมิ ศรีประเสริฐ นายบ้าน บ้านข้ามย่อง (ชุมชนใกล้วัดพระธาตุพูสี) แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)
๑๓. นายพุมิ จันทกร ไวยาวัจกร วัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

๑๔. พระมหาปิง พันธะลาย (Phramaha Pang Phanthanalay) พระภิกษุต่างประเทศ (วัดอาฮาม)
แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)
๑๕. พระเต้า บัวลาวัน (Phra Tao Buala One) พระภิกษุต่างประเทศ (วัดอาฮาม) แขวงนครหลวงพระ
บาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)
๑๖. พระภิกษุชื่อน้อย นรินโท ธมมาจริยะ พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายปริยัติธรรม วัดพระธาตุหลวงจอมคำ นคร
เชียงใหม่ รัฐฉาน สหภาพสังคมนิยมเมียนมาร์
๑๗. พระภิกษุฉายหลวง สุจินโณ ปฐมจิตาน วัดพระธาตุหลวงจอมคำ นครเชียงใหม่ รัฐฉาน สหภาพสังคม
นิยมเมียนมาร์ นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๘. พระอาจารย์มณญู มณญโญ รองเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทสี่รอย ตำบลสะลง อำเภอมะริม
จังหวัดเชียงใหม่
๑๙. พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำและผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
๒๐. พระอาจารย์แจ้คึก จิตตกาโร เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพูสี แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)
๒๑. พระอาจารย์ทองพันธ์ ปญญาวีโส เจ้าอาวาสวัดอาฮาม แขวงนครหลวงพระบาง สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)
๒๒. นางสาวพัชรีย์ เจริญนุกุล เจ้าหน้าที่จิตอาสา มูลนิธิการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาภูมิภาค
ลุ่มแม่น้ำโขง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
๒๓. นางจันทร์เพ็ญ มุกขคำ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่
๒๔. นางบุญมี สกุลทองดี นักธุรกิจและนักท่องเที่ยว
๒๕. ร.ต.ต. ทวี สกุลทองดี ข้าราชการบำนาญ (ตำรวจ)

หัวหน้าโครงการวิจัย

พระมหายุทธนา นรเชฏฐ์ (ศิริวรรณ), รศ. ดร.

๑. ชื่อ/ฉายา/นามสกุล : พระมหายุทธนา นรเชฏฐ์ (ศิริวรรณ), รศ. ดร.
 ๒. ตำแหน่งทางวิชาการ : รองศาสตราจารย์
 ๓. สาขาวิชาที่เชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา
 ๔.สังกัด : ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. คุณวุฒิการศึกษา

คุณวุฒิ	ปีที่สำเร็จ	ชื่อสถานที่ศึกษา
ป.ธ. ๙ (ภาษาบาลี)	๒๕๔๔	กองบาลีสนามหลวง
ศษ.บ. (ประถมศึกษา)	๒๕๓๘	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา)	๒๕๔๔	มหาวิทยาลัยมหิดล
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)	๒๕๕๖	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. งานวิจัย บทความวิชาการ/วิจัย และหนังสือ

๖.๑ บทความวิชาการ/วิจัย

ก. ภาษาไทย

พระมหายุทธนา นรเชฏฐ์, ดร. และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (๒๕๖๑). “รูปแบบการรักษาสุขภาพจิตเชิงพุทธบูรณาการ”. วารสารศิลปศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒๕ (มกราคม – มิถุนายน): ๑๔๑ – ๑๕๒.

พระมหายุทธนา นรเชฏฐ์, ดร. และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (๒๕๖๑). “แนวคิด องค์ประกอบ ตัวชี้วัด บทเรียน และการบูรณาการการรักษาศีล ๕ ตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕”. วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม): ๒๐๔ – ๒๑๔.

พระมหายุทธนา นรเชฏฐ์, ผศ.ดร. และ ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (๒๕๖๓). “หลักการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย”, วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๓) : ๑๐๒ – ๑๑๘.

พระมหายุทธนา นรเชฏฐ์, ผศ.ดร. และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ (๒๕๖๓). “การประยุกต์ใช้หลัก

เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งศรี ตำบลทุ่งศรี อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่”, วารสารมหาจุฬาริชาการ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๓) : ๓๖ – ๕๒.

ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์, พระมหาอุทธานา นรเชฏฐ, ผศ.ดร. พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, ผศ.ดร. และพระมหาสมเดช ตปสีโล (๒๕๖๕). “รูปแบบการพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาตามบริบทของวัดโป่งคำ ตำบลดงพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน”, วารสารมหาจุฬาริชาการ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๕) : ๓๖๑ – ๓๘๑.

พระมหาอุทธานา นรเชฏฐ, รศ.ดร. พระครูสิริรัตนบัณฑิต, ผศ.ดร. พระเจริญ วฑฒโน, ผศ.ดร. รศ.ดร. สุเทพ พรหมเลิศ และผศ. สันติ เมืองแสง, “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, รายการวิจัย, ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมูลนิธิวัชรภุชงค์และสถาบันโพธิคยาวิชชาลัย ๙๘๐ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๖๓ – ๒๕๖๖.

ข. ภาษาอังกฤษ

Phramaha Yutthana Narajettho, Ph.D. (2015) “Buddhism and Political Conflict in Thailand: A Case Study of People’s Alliance for Democracy and United Front of Democracy Dictatorship”. (Proceeding), presented in International Conference of Vesak Day at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. 28 May, 2015.

Phramaha Yutthana Narajettho, Ph.D. (2015) “Buddhist Methods of solving religious Conflicts in Thai Society”. (Proceeding), presented in 4th International Buddhist Conference at Bhiksu University, Anuradhapura – Sri Lanka, 3-5 December, 2015.

Phramaha Yutthana Narajettho, Ph.D. (2016) “Model of Buddhist Integrated Mental Health Care”. (Proceeding), presented in 7th International Buddhist Research Seminar on Cultural Geography in Buddhism, MCU. Nan Sangha College, Nan Province, Thailand, 18-19 February, 2016.

Phramaha Yutthana Narajettho, Ph.D. (2017) “Concepts, Indicators, Component, Experience, and Integration of the Project of Five Precepts Villages”. (Proceeding), presented at Archive of Buddhadasa Indapañño, Bangkok, Thailand, 24 May, 2017.

๗. หนังสือ

พระมหาอุทธนา นรเชฏฐโธ, ดร. (๒๕๕๗). **พระสงฆ์กับสังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, จำนวน ๙๗ หน้า.

พระมหาอุทธนา นรเชฏฐโธ, ดร. (๒๕๕๗). **แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกักวัดติสฺสวรา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, จำนวน ๑๕๑ หน้า.

พระมหาอุทธนา นรเชฏฐโธ, ดร. (๒๕๕๗). **สถานะของพระพุทธเจ้าหลังการปรินิพพาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, จำนวน ๖๔ หน้า.

พระมหาอุทธนา นรเชฏฐโธ, ดร. (๒๕๕๗). **แนวคิดการเฝ้าปฏิบัติปรากฏในตำนานพื้นบ้านภาคอีสาน : กรณีศึกษาเรื่องกองข้าวน้อยแม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, จำนวน ๑๖๖ หน้า.

พระมหาอุทธนา นรเชฏฐโธ, ดร. (๒๕๕๗). **หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนากับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, จำนวน ๑๑๙ หน้า.

พระมหาอุทธนา นรเชฏฐโธ, ดร. (๒๕๕๗). **การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวของหลวงปู่มั่นภูริทัตโต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, จำนวน ๑๕๗ หน้า.

๘. กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย
พระเจริญ วฑฒโน (มัญจะนา), ผศ.ดร.

- ๑.ชื่อ/ฉายา/นามสกุล : พระเจริญ วฑฒโน (มัญจะนา), ผศ.ดร.
 ๒. ตำแหน่งทางวิชาการ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์
 ๓. สาขาวิชาที่เชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา
 ๔.สังกัด : ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. คุณวุฒิ

คุณวุฒิ	ปีที่สำเร็จ	ชื่อสถานที่ศึกษา
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)	๒๕๖๒	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)	๒๕๕๓	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พธ.บ. (พระพุทธศาสนา)	๒๕๔๗	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖.ภาระงานในความรับผิดชอบ (ภายใน ๓ ปีย้อนหลัง)

๖.๑ประสบการณ์ในการสอนปริญญาตรี

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	ธรรมะภาคปฏิบัติ ๑	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒	ธรรมะภาคปฏิบัติ ๒	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓	ธรรมะภาคปฏิบัติ ๓	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔	ธรรมะภาคปฏิบัติ ๔	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕	ธรรมะภาคปฏิบัติ ๕	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๖	ธรรมะภาคปฏิบัติ ๖	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗	ธรรมะภาคปฏิบัติ ๗	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘	การปกครองคณะสงฆ์ไทย	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๙	วัฒนธรรมไทย	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๐	เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖.๒ ประสบการณ์ในการสอนปริญญาโท

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	กรรมฐาน	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒	พระไตรปิฎกกับศาสตร์สมัยใหม่	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖.๓ ประสบการณ์ในการสอนปริญญาเอก

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	วิปัสสนากัมมัฏฐาน	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒	พระไตรปิฎกวิเคราะห์	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓	สัมมนาพระไตรปิฎก	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗. ผลงานทางวิชาการ (บทความวิจัย/บทความทางวิชาการ/หนังสือ/ตำรา)

๗.๑ บทความวิจัย.

พระครูปลัดเจริญ วฑฒโน. “การพิจารณาข่าวลงตามหลักเกสฺปุตติสูตร”. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๓) : ๑๕๙ – ๑๗๘.

พระเจริญ วฑฒโน. “ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของศูนย์วิปัสสนามูลนิธิโพธิ์วันณา”.

วารสาร มจร อุบลประิทรศน์. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๔) : ๓๖๗ – ๓๘๐.

พระเจริญ วฑฒโน, พระครูวินัยธรกิตติเชษฐ์ สิริวฑฒโก, พระวีระชัย เมตตาทิโร. “การปฏิบัติธรรมตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตร”. วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๖) : ๑๐ - ๒๕.

พระครูวินัยธรกิตติเชษฐ์ สิริวฑฒโก, พระเจริญ วฑฒโน, พระวีระชัย เมตตาทิโร. “รูปแบบการสอนวิปัสสนา

กัมมัญฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ของพระพรหมมงคล (ทอง สิริมคฺโล). วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๖) : ๓๕ - ๕๐.

พระวีระชัย เมตตาธิโร, พระครูวินัยธรกิตติเชษฐ์ สิริวฑฒโน, พระเจริญ วฑฒโน. “การพัฒนาพฤติกรรมเยาวชนต้นแบบการตื่นรู้เชิงพุทธ”. วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๖) : ๗๘ - ๙๒.

Phra charoen Vatdhano. “The Administration of Archaeological Sites in Buddhist Monasteries for Sustainable Development”. วารสารพุทธมคค์. ปีที่ ๕ (ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๓) : ๑๑๘ – ๑๒๖.

๘. กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ดร. จุฑารัตน์ นามสกุล ทองอินจันทร์

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) : ดร. จุฑารัตน์ นามสกุล ทองอินจันทร์
๒. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) : Dr. Jutharat Thonginjan
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์พิเศษ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๓๓๓/๔๒ หมู่บ้านรุ่งนภาวิลล์ ๒
หมู่ที่ ๗ ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง
จังหวัดนครราชสีมา
โทรศัพท์ : ๐๘๒ ๓๖๘ ๓๕๐๐
Email: Jutarattonginchan@gmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๕๔ พธ.บ. (สาขาวิชารัฐศาสตร์) เอกการปกครอง
เกียรตินิยม อันดับ ๒
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครราชสีมา
- พ.ศ. ๒๕๕๓ ธรรมศึกษาชั้นเอก
- พ.ศ. ๒๕๕๕ มัชฌิมอภิธรรมิกเอก
- พ.ศ. ๒๕๕๗ พธ.ม. (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)
จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครราชสีมา
- พ.ศ. ๒๕๖๐ Ph.D. (Buddhist Studies),
International Buddhist Studies College
(IBSC), MCU. Thailand.

๖. ผลงานวิชาการ/รายงานวิจัย มี ๑๐ เรื่อง ได้แก่

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. “พุทธธรรมกับการพัฒนาสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส”. บทความวิชาการ. วารสาร
บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๙ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชา วันสำคัญของโลก
ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๖.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. ท้าวสุรนารี : วีรสตรีแห่งสยามประเทศ. กรุงเทพมหานคร : กองทุนสหธรรมิก, ๒๕๕๗,

จำนวน ๖๘ หน้า.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ และคณะ. “รูปแบบการรักษาสุขาพจิตเชิงพุทธบูรณาการ”. วารสารศิลปศาสตร์
ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒๕ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๑) :
๑๔๑ – ๑๕๒.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ และคณะ. “แนวคิด ตัวชี้วัด องค์ประกอบ การถอดบทเรียน และการบูรณาการรักษาศิล ๕ ตามโครงการหมู่บ้านรักษาศิล ๕”. วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยสถาบันราชภัฏนครราชสีมา,
ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑) : ๒๐๔ – ๒๑๕.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ และคณะ. “ศึกษาวิเคราะห์การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม : กรณีศึกษา
ชุมชนชาวพุทธและมุสลิมในบริเวณชุมชนวัดท่าการ้อง ตำบลบ้านป้อม อำเภอ/จังหวัดพระนครศรี
อยุธยา”. วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑, (มกราคม -มิถุนายน ๒๕๖๐) : ๔๐ –
๖๑.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ และคณะ. “กระบวนการสร้างศรัทธาของพระเทพวิทยาคม (คุณ ปริสุทโธ) ต่อชาวพุทธใน
ประชาคมอาเซียน”. รายงานวิจัย, ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘,
จำนวน ๗๐ หน้า.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ และคณะ. “การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย”. วารสารมหาจุฬา
วิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๓) : ๑๐๒ –
๑๑๘.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ และคณะ. “การประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาเศรษฐกิจของ
ชุมชน: กรณีศึกษากองบ้านทุ่งศรี ตำบลทุ่งศรี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดแพร่”. วารสารมหาจุฬาวិชาการปีที่
๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๓) : ๓๖ – ๕๒.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์ และคณะ. “รูปแบบการพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง :
กรณีศึกษาตามบริบทของวัดโป่งคำ ต.คู่งษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน”, วารสารมหาจุฬาวិชาการปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑
(มกราคม – เมษายน ๒๕๖๕) : ๓๖๑ - ๓๘๑.

จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธรูป
จังหวัดสระบุรี”. วารสารมหาจุฬาวิชาการ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕) : ๑๕ –
๓๑.

๗. ประสบการณ์ในการศึกษาดูงานต่างประเทศ/นานาชาติ

- ๑) ศึกษาดูงาน แคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ระหว่างวันที่ ๑๐ – ๑๔
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๕

- ๒) ศึกษาทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ณ นครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ระหว่างวันที่ ๓ - ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖
- ๓) ศึกษาฐาน กราบนมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ณ สาธารณสังคมนิยมอินเดียและเนปาล ระหว่างวันที่ ๑๘ - ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖
- ๔) ศึกษาฐานกิจการพระพุทธศาสนา ณ ประเทศศรีลังกา ระหว่างวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน - ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘
- ๕) เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดจุฬามณี กรุงเทพมหานคร เมื่อทำพิธีหลัก สหภาพเมียนมา เป็นเวลา ๑๕ วัน ระหว่างวันที่ ๑ - ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๙
- ๖) ศึกษาฐาน ณ นครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ระหว่างวันที่ ๒๒ - ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐
- ๗) เดินทางไปสร้างสัมพันธ์ไมตรีทางวัฒนธรรมระหว่างจังหวัดมุกดาหารกับแขวงสะหวันนะเขตสาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑
- ๘) ดำเนินการวิจัย เรื่อง เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามรอยพระพุทธบาทในประเทศกลุ่มอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศไทยและลาว ระหว่างวันที่ ๒๘ - ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

๘. การนำเสนอบทความระดับชาติ/นานาชาติ

- ๑) นำเสนอบทความทางวิชาการเรื่อง “การสานเสวนาระหว่างศาสนาในโลก (Religious Dialogue among Religions in the World)” ณ มหาวิทยาลัยภิกษุ (Bhiksu University) เมืองอนูราธปุระ ประเทศศรีลังกา ระหว่างวันที่ ๔ - ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘
- ๒) นำเสนอบทความวิจัยเรื่อง “รูปแบบการรักษาสุขภาพจิตเชิงพุทธบูรณาการ” ในการประชุมวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๗ ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๙
- ๓) นำเสนอบทความวิชาการเรื่อง “วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในบารายพระพุทธบาท” ในการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙
- ๔) นำเสนอบทความวิจัยเรื่อง “แนวคิด ตัวชี้วัด องค์ประกอบ การถอดบทเรียนและการบูรณาการรักษาศิล ๕ ตามโครงการหมู่บ้านรักษาศิล ๕” ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ณ วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐
- ๕) นำเสนอบทความวิจัยเรื่อง “แนวคิด ตัวชี้วัด องค์ประกอบ การถอดบทเรียนและการบูรณาการรักษาศิล ๕ ตามโครงการหมู่บ้านรักษาศิล ๕” ในการประชุมวิชาการระดับนานาชาติ ณ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ (สวนรถไฟ) กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐